

UNIVERZITET U SARAJEVU – FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

Položaj i uloga žene u suvremenoj obitelji

Završni magistarski rad

MENTORICA:

prof. dr. Sandra Bjelan

STUDENTICA:

Huremović Armina

Broj indeksa: 3606

Sarajevo, juni, 2024.

UNIVERSITY OF SARAJEVO – FACULTY OF PHILOSOPHY

DEPARTMENT OF PEDAGOGY

Position and role of a women in the modern family

Master's thesis

MENTOR:

prof. dr. Sandra Bjelan

STUDENT:

Huremović Armina

Index number: 3606

Sarajevo, June, 2024.

SADRŽAJ

Sažetak	3
Uvod	5
Definiranje osnovnih pojmova	7
I TEORIJSKI DIO RADA	8
1. Društveni i socijalni položaj žena kroz historiju.....	9
2. Položaj i uloga žene u bračnoj zajednici	13
3. Sticanje prava žena na obrazovanje, zapošljavanje i rad	20
4. Uloge žena	21
4.1. Žena u ulozi supruge	21
4.2. Žena kao domaćica – radnica u kući	22
4.3. Majka i materinstvo	24
4.4. Zaposlena žena i hraniteljica	25
4.5. Istraživanje o ulogama žena u savremenoj obitelji	27
5. Nasilje nad ženama	30
5.1. Legislativa Bosne i Hercegovine	34
II METODOLOŠKI DIO RADA	40
1. Predmet istraživanja	41
2. Cilj istraživanja	41
3. Zadaci istraživanja	41
4. Istraživačka pitanja	42
5. Metode istraživanja	42
6. Tehnike istraživanja	42
7. Instrumenti istraživanja	43
8. Uzorak istraživanja	43
III ANALIZA I INTERPRETACIJA REZULTATA	49
1. Analiza i interpretacija rezultata prikupljenih anketnim upitnikom	50
2. Analiza i interpretacija rezultata dobijenih putem intervjuja	75
3. Rezime	81
Zaključak	86
Literatura	89
Prilozi	93

SAŽETAK

Rad se bavi istraživanjem položaja i uloga žena u savremenoj obitelji. Tradicionalna obitelj se znatno razlikuje od savremene obitelji, te su vidljive mnoge promjene koje se odnose na svakog člana obitelji. Žene su u prošlosti bile potpuno podređene muškarcima, a danas ostvaruju mnoga prava i imaju višestruke uloge. Hranitelj obitelji je bio muškarac, dok su žene bile zadužene za odgoj djece i brigu oko kućnih poslova. Danas vidimo i primjere gdje su žene hraniteljice obitelji, a muškarci su zaduženi za odgoj djece i kućanske poslove. Žene su se godinama borile za ravnopravnost i težile su ka tome da ostvare svoja prava, te danas postoji sve više primjera gdje su žene potpuno ravnopravne sa muškarcima. Žena i muškarac dijele kućne poslove, zajedno finansijski doprinose obitelji i zajedno odgajaju djecu. Međutim, iako su žene zakonski ostvarile svoja prava, žene bivaju diskriminirane i trpe razne vrste nasilja. Cilj ovog rada je bio ispitati položaj, izazove i posljedice višestrukih uloga žene u savremenoj obitelji. Rad nam prikazuje rezultate istraživanja prema kojim vidimo sa čime se žene susreću u savremenoj obitelji. Veliki izazov predstavljaju višestruke uloge koje žene imaju, te način kako ih pravilno uskladiti. S druge strane, žene danas imaju veću slobodu govora i mišljenja, te su spremne zauzeti svoje mjesto u društvu. Izazovno je odrediti da li se kvalitet života žena poboljšao dobijanjem višestrukih uloga i prava, ali prema rezultatima istraživanja može primijetiti da su ispitanice zadovoljne promjenama, te smatraju ih pozitivnim. Mogućnost izbora obrazovanja, partnera, načina života i zaposlenja su za žene u prošlosti bile nemoguće, dok su danas takve mogućnosti u većini zemalja sasvim prihvatljive i razumljive. Bitno je naglasiti da smo kroz istraživanje zaključili da postoji još mnogo prostora za rad i napredak. Potrebno je raditi na poznavanju i ostvarivanju zakonskih prava, na sprječavanju bilo kojeg vida diskriminacije, te na suzbijanju predrasuda i stereotipa koji postoje u društvu.

Ključne riječi: savremena obitelj, uloge žena, majka, nasilje, zaposlenje.

SUMMARY

The paper deals with the research of the position and role of women in the modern family. The traditional family is significantly different from the modern family, and many changes are visible that apply to each member of the family. In the past, women were completely subordinate to men, and today they earned many rights and have multiple roles. The breadwinner of the family was a man, while the women were in charge of raising children and taking care of household chores. Today we also see examples where women are the breadwinners of the family, and men are in charge of raising children and household chores. Women have been fighting for equality for years and striving to achieve their rights, and today there are more and more examples where women are completely equal to men. A woman and a man share household chores, contribute financially to the family together, and raise children together. However, even though women have legally earned their rights, women are discriminated against and suffer various types of violence. The aim of this paper is to examine the position, challenges, and consequences of multiple roles of women in the modern family. The paper presents us the results of research according to which we can see what women encounter in the modern family. A great challenge is the multiple roles that women have, and how to properly harmonize them. On the other hand, women today have greater freedom of speech and opinion, and are ready to take their place in society. It is challenging to determine whether women's quality of life has improved by being given multiple roles and rights, but according to the results of the research, it can be noted that the respondents are satisfied with the changes and consider them positive. The possibility of choosing education, partners, lifestyle, and employment were impossible for women in the past, while today such opportunities are quite acceptable and understandable in most countries. It is important to emphasize that through the research it is concluded that there is still a lot of room for work and progress. It is necessary to work on the knowledge and exercise of legal rights, on the prevention of any form of discrimination, and on the suppression of prejudices and stereotypes that exist in society.

Keywords: modern family, roles of women, mother, violence, employment.

Uvod

Tokom druge polovine dvadesetog stoljeća, naša iskustva i razumijevanje obitelji i rodni uloga se dosta promijenila. Pojave nezamislive našim precima danas su znatno vidljivije i društveno prihvatljivije: razvod, ponovo sklapanje braka nakon razvoda, vanbračna zajednica, jednoroditeljske obitelji, homoseksualni brakovi, zaposlenost žena, očev dopust i slično. Tradicionalni model obitelji dolazi u krizu zbog intenzivnih društvenih primjena, koje uključuju i veću zaposlenost žena. Participacija žena na globalnom tržištu, kao i tipovi posla koji žene obavljaju, a koji su rodno segmentirani, ostaju važna odrednica u današnjoj globalnoj ekonomiji (Galić, 2011). Međutim, to nije rezultiralo socioekonomskoj jednakosti između muškaraca i žena, već je rezultirano povećanom jazom među dvije rodne grupe. Svaka društvena zajednica treba da radi na uklanjanju jaza između ove dvije rodne grupe, te osigura ravnopravnost žena i muškaraca na globalnom tržištu.

Položaj i prava žena su se zajedno sa okolinom i društvenim napretkom mijenjale. Žene su nekada bile potpuno podređene muškarcima, živjele su poput robova čija je uloga bila rađanje djece i stvaranje potomstva (Bukal, 2022). Danas se sve više govori o ravnoteži i usklađivanju posla i obiteljskog života, te o različitim ulogama koje muškarci i žene imaju. Svaka osoba tokom svog života ima više uloga. Svaka uloga podrazumijeva određene obaveze, vrijeme, posvećenost i očekivanja od strane drugih. Održavanje ravnoteže između različitih uloga često nije jednostavno i zahtijeva mnogo energije, organizovanosti, snalažljivosti, smirenosti i odlučnosti. Govoreći o poslovnom životu, ljudi često trpe razne pritiske, proživljavaju stres i bivaju iscrpljeni nakon završenog radnog vremena. Zbog obima posla, nerijetko se dešava da radno vrijeme traje i duže nego predviđeno, te time uskraćujemo naše slobodno vrijeme i vrijeme planirano za obitelj.

Samim tim, moguće je da nam ostane sve manje vremena za „kvalitetno“ vrijeme sa obitelji i za privatni, obiteljski život. To neupitno utiče na zdravlje, dobrobit i zadovoljstvo pojedinca i cijele obitelji. U priručniku „Radno mjesto prijateljsko za obitelj“ (Gracin, 2010) smatra se da rezultat neravnoteže između privatnih i poslovnih obaveza, kod zaposlenika izaziva stres i osjećaj krivnje, te nemogućnost kvalitetnog udovoljavanja obiteljskim potrebama, posebno onim vezanim za brigu o djeci. Upravo je zbog toga bitno pronaći balans i uskladiti privatni i poslovni život.

Jako se malo govori o višestrukim ulogama koje dolaze vremenom, a još manje o tome kako se žene nose sa istim. Uloga i položaj žene se mijenjao u korak s vremenom, te ćemo kroz ovo istraživanje uvidjeti koliko, na koji način i šta za posljedicu nose te promjene. Već je poznato da su žene u prošlosti najčešće imale ulogu domaćice, gdje su se brinule za djecu i kuću, dok je muškarac sa druge strane bio hranitelj obitelji. Posao domaćice i briga o kući, djeci i starijim članovima obitelji mnogim je ženama bio stalni posao. Većina poslova ostaje i dalje odgovornost žena, ali se od nje očekuje preuzimanje i mnogih dodatnih uloga.

Kroz ovo istraživanje smo ispitivali u kojoj količini se promijenila uloga žene, na koji način se posmatra žena, te koje uloge žene ostvaruju. Također smo govorili o položaju žena tokom historije i danas, te je ispitano da li se kvalitet života dobijanjem novih uloga poboljšao ili je ipak sa sobom donio veće izazove i teškoće.

Žena može obavljati dva tipa posla, i to jedan koji se odnosi na rad u obitelji, te drugi plaćeni posao. Samim tim, zaposlene majke provode manje vremena sa obitelji, dok žene domaćice mogu da se posvete obitelji vremenski više. Postavlja se pitanje da li zaposlena žena može ostvariti privržen i kvalitetan odnos sa obitelji, bez obzira što provodi manje vremena u vlastitom domu, te da li to podrazumijeva da žena domaćica ima bolje kreiran odnos sa obitelji. Ova, ali i mnoga druga pitanja su ispitana putem anketnog upitnika i intervjuua. Posebnu pažnju ćemo posvetiti i podršci koju žene imaju u zajednici, te ćemo prikazati položaj, izazove i posljedice višestrukih uloga žene u savremenoj obitelji.

Definiranje osnovnih pojmova

Obitelj

„U jednom se određuje kao biološka grupa koju čine roditelji i maloljetna djeca, koji žive u zajedničkom domaćinstvu – tj. najčešće kao nuklearna obitelj. U drugom se obitelj definira kao grupa ljudi čiji su odnosi uređeni zakonom kao što su ženidba, udaja i nasljeđivanje, a precizno članstvo u jednoj obitelji varira zavisno od okolnosti“ (Pašalić-Kreso, 2012:51).

„Društvena grupa koju čine pojedinačni povezani srodničkim (krvnim) ili bračnim vezama“ (Pujanović i Jakšić, 1996:383).

Žena

„Pojam koji se dijeli u dvije klase: prirodne i društvene. Prirodne su one koje se od rođenja smatraju ženskom osobom (biologija). Pod društvenu klasu spadaju one žene koje se same tako deklariraju u i prema društvu. Odnosi se na ljude koji imaju rodni identitet koji se može suprotstavljati njihovom spolu. Također prirodni izraz „žena“ odnosi se na materijalnu stvarnost (spol), dok se društveni izraz odnosi na psihološku stvarnost (moguće je prikazivati se ili identificirati u društvu kao žena, iako fizički ne izgledate kao ona“ (Imbrišević, 2021:54).

„Supruga ili žena je izraz za ženskog bračnog druga odnosno članicu bračne zajednice. Žena se u većini društava udaje za muškarca, iako u državama koje priznaju istospolni brak njen bračni partner može biti i žena. Iako položaj žena u odnosu na muža, odnosno njena prava i obaveze, varira s obzirom na različite kulture i povijesne epohe, sve do modernog doba i pokreta za ravnopravnost spolova, je u formalnom smislu bio inferioran. Od žena se u tradicionalnim društvima očekuje da se brinu o odgajanju potomstva i održavanju domaćinstva. U suvremenom društvu više ne prevladava takvo razmišljanje“ (Akrap, 2022:8).

Savremenost

„Unutar društvene teorije pojam 'savremenost' najčešće se koristi za označavanje društava koja su izgrađena na principima individualne slobode i instrumentalnog ovladavanja. Nadalje, pretpostavlja se da su se takva društva pojavila u zapadnoj Europi i Sjevernoj Americi od kasnog osamnaestog stoljeća nadalje. Unatoč svim raspravama, ovo je ostalo temeljno shvaćanje savremenosti“ (Kivisto, 2020:18).

„Savremenost je razdoblje tijekom kojeg znanost i razum postaju glavno sredstvo kojim se ljudska bića nastoje razumjeti svijet i riješiti problemi, te je vođena vjerom u moć ljudski razum za razumijevanje i promjenu, ukratko, za ovladati svijetom“ (O'Donnelli, 1997:36).

I TEORIJSKI DIO RADA

1. Društveni i socijalni položaj žena kroz historiju

Postoje različita shvatanja pojma žene kroz historiju. U primitivnim društvima se vjerovalo da je žena božansko, a ne ljudsko biće, obdarena najvažnijom moći na svijetu-rađanjem (Huseinspahić, 2011). Smatralo se da mogućnost rađanja predstavlja ženama privilegiju, te su one zbog toga bile poštovane i cijenjene. Na osnovu materijalnih dokaza koji su ostali iz ranijih vremena, a koje su arheolozi proučavali, kao i proučavanja udaljenih plemena koja i danas žive na isti način kako se živjelo u kamenom dobu, možemo vidjeti da su žene bile veoma zaposlene skupljanjem hrane, pravljenjem posuđa od gline, pletenjem korpi, šivenjem odjeće i pravljenjem spremišta od životinjske kože, gradnjom skloništa, pravljenjem alata, spravljanjem lijekova od biljaka, brigom o djeci i kuhinji (Magezis, 2001). Žene su ponekad same odlazile u lov i pripremale su zalihe hrane za cijelu obitelj.

Međutim, položaj žena u prošlosti je bio izuzetno težak i izazovan. Autorica Akrap (2022), kaže da je većinski preovladavalo mišljenje, da je ženi mjesto kod kuće i da je njena obaveza briga o djeci i domaćinstvu, te su one imale dvostruku dužnost: morale su odgajati dijete i kao majka i kao otac. Žene su u odnosu na muškarce bile podcijenjene, omalovažavane i diskriminirane. Rad se dijelio prema spolu, te su shodno tome postojali muški i ženski poslovi. „Muškim poslom“ se smatrao lov na veće životinje, metalski rad, ribolov, rudarstvo, rad drvosječe i slično. „Ženski posao“ nije bio u potpunosti jasno definisan. Poslove koje su radile žene uglavnom su se svodile na pripremanje hrane, brigu o kući, djeci i bolesnima, te podučavanje i šivenje odjeće.

Manje ili više oštra segregacija spolova je društvena norma, te je društveni položaj žene obično bio ravan položaju najnižih slojeva, a često i robova. U ovom slučaju možemo razlikovati horizontalnu i vertikalnu segregaciju (Magezis, 2001). U horizontalnoj segregaciji žene i muškarci rade različite poslove na različitim mjestima. Poslovi koje rade žene su često samo nastavak neplaćenog posla koji rade kod kuće brinući se o drugima. U vertikalnoj segregaciji žene i muškarci u osnovi rade istu vrstu posla, ali žene su te koje su na nižim mjestima i manje su plaćene, što znači da su manje obrazovane i da imaju manju odgovornost. Međutim, ovdje se zapaža i ambivalentan odnos prema ženi, što vjerovatno proizilazi iz njenih različitih uloga. Žena kao majka je izvor života i poštovanja, kao seksualni partner ona je izvor zadovoljstva i radosti, a često u ratničkim društvima je bila i glavni organizator posla u gazdinstvu (Golubović, 1981). Upravo zbog toga postoji različiti stavovi prema ženama, gdje je npr. u Sparti žena imala bolji društveni položaj nego atinska žena.

Mišljenje autora Huseinspahić (2011) jeste, da su u antičkoj Grčkoj i Rimu žene svedene na položaj koji je bio malo bolji od ropskog. Grčki zakonodavac Solon iz 6.st.p.n.e. je zabranio ženama da noću izlaze iz kuće, te im je čak i danju bilo sve više ograničeno kretanje. Žene u Sparti, za razliku od žena u ostalim grčkim gradovima, imale su širi korpus prava, pa su imale mogućnost da više uživaju u pravima slobode kretanja. Sparta je bila organizirana kao vojnički grad-država, gdje se muškarci veći dio svog života pripremaju za rat, pa je samim tim žena morala biti gospodarica i glava kuće.

U starom Rimu otac porodice, kojeg su zvali i pater familias, imao je vlast nad sinovima i kćerkama, bez obzira na njihovu životnu dob (Huseinspahić, 2011). On je bio glava obitelji i vlasnik svega što je obitelj posjedovala. Žene nisu smjele ništa materijalno da posjeduju, što u Rimu nije bilo ni dozvoljeno. Ona je u starom Rimu stavljena pod tutorstvo, pa je tako vlast nad kćerkom najprije imao otac, a onda njen muž. Žene su se smatrale za pravno i poslovno nesposobne, te su bile pod potpunom kontrolom muškaraca cijeli život.

Analiziranjem statusa žena u društvima starog vijeka može se zaključiti kako su sudbine žena tog doba bile usmjerene ka ostvarivanju uloga rađanja i podizanja djece. Ta uloga koju je žena imala nije bila zanemarena, pa su tako žene zahvaljujući tim ulogama imale manje privilegije u zajednici i društvu. Muškarac je ipak imao dominantnu ulogu i sva prava, te i jedini glas u donošenju odluka vezanih za njega i njegovu obitelj. Jednom zasnovano ropstvo žene muškarcu, bilo je vijekovima održavano i potencirano, njena ekonomska zavisnost i pravna potčinjenost, uslovljavaju vremenom i duhovnu podređenost žene muškarcu, pa čak i mirenje sa položajem u kojem se nalazi (Jovanović, 1981). Žena je isključena iz društvene proizvodnje, javne radinosti, kao i iz javnog prava i javnog života uopšte. Vezana je za porodicu i u okviru nje, podređena muškarcu, te je žena lišena i mogućnosti prosvjećivanja i obrazovanja, što predstavlja muškarčevu privilegiju. Moguće je uočiti da je obrazovanje žena sistemski stopirano kroz historiju i rezultiralo je masovnom neobrazovanju ženskog roda (osim rijetkih izuzetaka), te podređenošću muškarcu. Mnoga vjerska shvatanja su značajno tome doprinijela. Shvatanja o navodno manjoj duhovnoj snazi ženskog spola i ubjeđenja da je žena navodno sposobna samo za kućanske poslove i rađanje djece, duboko su ukorijenjena, te se sporo i teško mijenjaju.

U srednjem vijeku u Europi Crkva i svećenstvo imaju veliku ulogu u životu ljudi. Autorica Vađunec (2009) ističe da se žena smatrala nesamostalnim bićem, sklonim grijehu i nesposobnim brinuti o sebi i svom tijelu, te je stoga trebala nadzor muškarca – oca, brata, muža. Društvo joj je kao jedinu svrhu nametnulo produžavanje roda brojnim potomstvom, dok je u obitelji imala marginalnu ulogu. Samim tim, životni prostor činili su boravak u kući i odlazak u crkvu. Žena i dalje nije imala svoja prava, niti je mogla učestovati u donošenju bitnih uloga vezanih za obitelj, ali i okruženje u kojem se nalazi. Autorica Milković (2021) smatra da je idealna žena u srednjem vijeku ona koja je muškarcu korisna, te je ona bila definirana kao „divno zlo“, prema nekim crkvenim misliocima među kojima je Augustin, Toma Akvinski i slični, te se vjerovalo kako ona treba biti pod stalnim nadzorom. Tutorstvo nad ženama, čiji spomen postoji već u starom vijeku zadržalo se neformalno i u razdoblju srednjeg vijeka. Prevladavalo je stajalište kako žena nije vladarica ni gospodarica svoga tijela već kako je ono pripadalo ocu, a kasnije suprugu. Po ovom mišljenju, žena nije mogla sa svojim tijelom slobodno raspolagati niti odlučivati, te se to objašnjavalo kroz tvrdnje kako muški jači i racionalni rod treba kontrolirati ženski, koji je bio slab i iracionalan. Neki dio žena se ipak s druge strane, ostvarivao kroz redovništvo (Milković, 2021). Međutim, najveći dio djevojaka se ostvarivao kroz brak i majčinstvo, te iako je prema Crkvi ženska suglasnost pri sklapanju braka bila nužna, ipak je riječ oca bila zadnja. Prema tome možemo reći

kako žene u srednjem vijeku nisu uspjele ostvariti svoja prava, te su i dalje bila pod nadzorom obitelji i muža.

U novom vijeku su žene radile uz rame sa muškarcima, ali ih se nigdje posebno ne ističe u zapisima. Autorica Čvrk (2016) ističe kako su zapisi bilježili godišnje prinose poljoprivrednika, ali nigdje nije posebno zapisano koliko su za to zaslužne žene, jer se smatralo se da žena pripada muškarcu odnosno i njezin rad i njezina postignuća. U novom vijeku su postojali priručnici u kojima su bili popisani poslovi koje je žena morala naučiti do svoje udaje. To su bile vještine tkanja, šivanja, izrađivanja odjevnih predmeta, kuhanja pa sve do brige o životinjama i vrtu, te donja dobna granica za ženidbu je bila dvanaest godina (Čvrk, 2016). Vidimo da su žene bile više uključene u rad, ali je ipak muškarac bio taj, koji je preuzimao zasluge za ženin odrađeni posao. Prema ženama su se i dalje ponašali kao prema robovima, bez obzira na njihov dosadašnji rad ili stečeno obrazovanje.

Obrazovanje žena u historiji se razlikovalo od društva do društva. Veliku ulogu imala je tradicija, kultura i religija kojoj je društvo pripadalo. U zemljama kao što su Sparta i Atena fokus je bio na odgoju i obrazovanju muške djece, a ženska djeca uopšte nisu imala prava na obrazovanje.

Postojala su dva odgojna sistema u dva grada odnosno države: Sparti i Ateni. Iz literatura možemo zaključiti da se najviše govorilo o obrazovanju dječaka. Odgoj u Sparti je imao izraziti vojno-fizički karakter, gdje su se dječaci u 7. godini okupljali u odrede i pod vodstvom specijalnih osoba obučavali u izdržljivosti (Zaninović, 1985). S druge strane, u Ateni je bila razvijena trgovina, zanatstvo i kultura. Samim tim, odgoj je imao drugi karakter. U Ateni je postojao sistem škola: muzičke škole za dječake od 7 do 15 godina u kojima su se obučavali u čitanju, pisanju, računanju, muzici i pjevanju; palestre gdje su se dječaci bavili gimnastikom (zanimanja u muzičkoj školi i palestri odvijala su se paralelno); gimnazije za imućnije mladiće od 16-18 godina u kojima se produžavalo bavljenje gimnastikom, a uz to su mladići raspravljali sa filozofima o raznim filozofskim pitanjima. Prva dva tipa škole su bila privatna, a gimnazija je bila državna ustanova, Vojno-fizički odgoj slobodno rođenih mladića u uzrastu od 18-20 godina završavao se efebijom-svojevrsnom vojnom službom, čime je i zaključena vojna obuka (Zaninović, 1985). O obrazovanju djevojčica tada nije bilo ni govora.

S obzirom da su muškarci dosta vremena provodili u ratu, žene su vrijeme provodile u kući i bile gospodarice u kući. U spartanskom odgoju je naređeno je da djevojke čeliče svoj organizam trčanjem, hrvanjem, bacanjem diska i koplja, da bi zametak budućeg djeteta rastao iz jakog i zdravog tijela. Ovim vidimo na koji način se promatrala žena, te koja je njena osnovna funkcija u obitelji ostala rađanje djece. Mušku djecu je odgajala država, te s odgojem u ovom slučaju, majke nisu imale dodira. Ženska djeca se u mnogim izvorima nisu ni spominjala, te je fokus bio samo na odgoju i obrazovanju muške djece.

U srednjem vijeku u Evropi, crkva i svećenstvo imaju veliku ulogu u životu ljudi. Autori Brašnjić, i Ševo (2019) govore kako katolička crkva, kao i ostale velike monoteističke religije, pripisuju

ženama šutnju i pasivnu podložnost muškarcu, te im je uskraćeno pravo izbora muža za brak. Uloga žene je i dalje rađanje i odgoj djece, te upravljanje kućom i kućnim poslovima. U 18. stoljeću u Velikoj Britaniji ugljen i para promijenili su proizvodnu tehnologiju, ali i živote žena, te time počinje borba žena za pravo glasa (Brašnjčić, Ševo, 2019). Početak borbe žena za pravo glasa bila je Francuska revolucija, gdje su Parižanke 1789. pokrenule revoluciju zbog gladi u gradu. Ovdje je prvi put jasno i glasno izrečeno da žene moraju dobiti određena prava. Također autori Brašnjčić i Ševo (2019) ističu da je godine 1848. u Seneca Falls u SAD-u održan prvi skup o ženskim pravima na kojem je donijeta Deklaracija o pravima i osjećanjima. Žene su u Deklaraciji tražile pravo da raspoložu imovinom u slučaju razvoda, bolji pristup obrazovanju, mogućnost zaposlenja i pravo glasa.

Ukoliko historijski promatramo pristup obrazovanju, tek se sredinom 19. stoljeća javlja potreba da se ženska djeca obrazuju. Pismenost u Bosni i Hercegovini je bila vrlo niska. Podaci za 1910. godinu navode da je 93,35% žena bilo nepismeno, najviše muslimanki, pa Srpkinja, pa Hrvatica, a podaci iz 1931. navode da je stopa pismenosti žena u Jugoslaviji bila 57,1% (Spahić, 2014). Općenito su se obrazovale žene iz urbanih sredina i centra, a najmanje obrazovane bile su muslimanke zbog konzervativnih shvatanja i patrijarhalnih okolnosti u kojim su živjele.

Za vrijeme Austro-Ugarske, škole su bile muške i ženske, a negdje i mješovite. Zemaljska vlada je nastojala, ukoliko je to bilo izvodivo, osnovati samostalne osnovne škole za djevojčice ili zasebna ženska odjeljenja u mješovitim školama, jer su djevojčice imale zasebne predmete kao što su ručni rad i domaćinstvo. Postojao je još jedan praktični razlog za ovakav postupak, a to je pridobivanje muslimanske ženske djece u školu. Ako se ovo nije moglo ostvariti, onda se nastojalo da u mješovitim razredima djevojčice sjede u posebnim klupama i u prvim redovima. Učitelji su, također dobili upute da nadgledaju i vode računa kako se ne bi dogodilo nešto, što bi moglo povrijediti prirodenu nježnost i stidljivost ženske djece. Što se tiče položaja učiteljica u doba Austro-Ugarske, važno je napomenuti da su, usprkos istim obvezama i dužnostima, učiteljice bile diskriminirane. Ako su bile udane za učitelja, nisu mogle dobiti dodatne oblike nagrađivanja, tipa stanarine, ogrjeva, putnih ili troškova selidbe. Da se učiteljice doista posebno tretiralo govori i činjenica da se nisu smjele udavati ni za koga drugog, osim za učitelje, jer su inače morale živjeti u celibatu. Ukoliko se učiteljica uda za nekog ko nije učitelj, bivala bi otpuštena. Ukoliko se uda za učitelja, ne bi bila otpuštena, ali bi dobijala pola plate (Šušnjara, 2014). Samim tim, jasno je da su učiteljice bilo u nezavidnoj poziciji i bez obzira na njihovo obrazovanje, bile diskriminirane.

Autorica Šušnjara (2014) u svojim djelima piše o školovanju ženske djece u srednjim školama. One nisu mogle biti redovne polaznice gimnazija, nego im je bilo dopušteno imati status privatistice i eventualnog slušanje predavanja. Na kraju školske godine mogle su polagati razredne ispite. Tek su krajem Austro-Ugarske vladavine, 1918. godine i ženska djeca mogla upisati srednje škole i redovno ih pohađati. Upravo zato nas ne treba iznenaditi činjenica, da je ovakvih hrabrih učenica bilo vrlo malo. Bilo je vrlo izazovno položiti ispite zbog nemogućnosti redovnog praćenja nastave, ali uprkos svemu, ipak su postojale učenice koje su uspijevale i polagale razredne ispite.

Islamske osnovne škole, mektebi, za žensku djecu postojale su još od Osmanskog razdoblja (Šušnjara, 2014). U doba Austro-Ugarske ove vrste osnovnih škola vapile su za promjenom i modernizacijom. To su uvidjeli i učitelji koji su radili u gimnaziji i drugim školama. U ovom slučaju posebno se istakao Hasan efendija Spaho koji je bio učitelj orijentalnih jezika u Velikoj gimnaziji u Sarajevu. Pored svih obaveza koje je imao, pokrenuo je i inicijativu za otvaranje Prve muhamedanske ženske škole u Sarajevu i postao je direktor 1892. godine. Škola je imala 4 razreda i u njima su se učili vjerski predmeti i ručni rad. Važno je istaknuti da su prvih godina u ovim školama radili učitelji muslimani, ali i učiteljice drugih vjeroispovijesti. Kako je za ovu školu vladao velik interes, a prostor za rad je bio mali, 1893. godine upućen je zahtjev Zemaljskoj vladi za otvaranjem još jedne škole za muslimansku žensku djecu na području Sarajeva. Vlada je to odobrila i škola je otvorena 1894. godine pod nazivom Drugi muhamedanski ženski mekteb.

Krajem Osmanske okupacije, osnovne škole za katoličku djecu osnivaju časne sestre, reda sv. Vinka, koje stižu u Bosnu 1871. godine iz Zagreba. Ove redovnice otvaraju škole na cijelom području tadašnje zemlje, poučavajući žensku i mušku djecu vjerskim i svjetovnim predmetima. Prvu školu su otvorile u Sarajevu 1871. godine, a drugu u Mostaru, 1872. godine. Kasnije, 1872. godine, otvaraju školu u Dolcu kod Travnika i Banjoj Luci, te u Livnu 1874. godine. U katoličkim školama nastavu su izvodili franjevci i časne sestre, ali i učitelji svjetovnjaci, kojih je ipak bilo u manjem broju.

Nakon muslimanskih i katoličkih škola, formirane su i prve potpune učiteljske škole, državne ženske učiteljske škole i srpske pravoslavne škole. Može se primijetiti napredak u obrazovanju žena, te su im bile pružene različite mogućnosti za napredak i uspjeh. Cijeli put do obrazovanja žena je bio popraćen diskriminacijom i izazovima sa kojima su se žene susretale. Iako je bilo izvjesnih neslaganja o potrebama školovanja ženske djece i iako je nova vlast ponekad morala odustati od svojih planova, ipak se mora priznati da je dosta toga učinjeno i da su i same učiteljice svojim trudom i zalaganjem uspjele slomiti zastarjela shvatanja i predrasude. Djevojčice su, prvo u malom, a kasnije u sve većem broju, završavale škole i uspješno polagale dodatne ispite ukoliko su htjele biti prenositeljice znanja drugima i tako su pravile put učiteljskom pozivu i prosvjećivale mladi naraštaj u Bosni i Hercegovini.

2. Položaj i uloga žene u bračnoj zajednici

Brak se najčešće definira kao zajednica između muškarca i žene. Definicije braka su se vremenom mijenjale i dopunjavale, te sada postoje različiti načini definisanja pojma braka.

Psiholog Brajša (2009) je dao sljedeću definiciju braka: „Brak je specifičan, dugotrajan, neposredan, intiman odnos dvoje odraslih ljudi različita spola unutar opisane svakodnevnog bračne stvarnosti, s vanjskim prividom i unutarnjim realitetom, uz svjesnu i racionalnu, ali i nesvjesnu i iracionalnu stranu, koji unutar obitelji nastavlja svoju egzistenciju i razvoj“.

S druge strane, autorica Jeličić (2014) smatra da je brak oblik zajedničkog života ili zajednici ljubavi koja je, ovisno o historijskom razdoblju, uvijek na udaru vanjskih faktora poput običaja, tradicije, ali i mode, životnih stilova, te raznih društveno-kulturnih strujanja. Pod brakom se podrazumijeva neraskidiva i sakramentalna zajednica muškarca i žene. Obje navedene definicije govore o važnosti pojma braka, te predstavljaju brak kao odnos ispunjen sa ljubavi, povjerenjem i međusobnom povezanošću muškarca i žene. Da li će brak biti uspješan i skladan, zavisi od partnera. Shodno tome, uspješnost bračnog odnosa, partneri određuju sami uzajamnim poštovanjem, svojim sposobnostima, spremnošću za ravnopravno uređenje, te ispunjavanjem svojih bračnih dužnosti (Georgievski, 2019). Kako bi brak bio uspješan i sretan, potrebno je da oba partnera budu sretni i zadovoljni kreiranim odnosom.

„Brak je relativno trajna, društveno priznata seksualna i životna zajednica između osoba suprotnog spola (dva ili više spola) čiji je cilj rađanje djece i osnivanje porodice“ (Potkonjak i sur, 1989:62). U prošlosti, na brak se gledalo kao na ugovor između dvije porodice, gdje se porodične veze zasnivaju na dužnosti i autoritetu. Porodica je mnogo više formalno strukturirana organizacija nego zajednica zasnovana na sentimentalnim vezama, u kojoj je najformalniji odnos između oca i sina (Golubović, 1981). Prihvatao se i dvostruki moral u bračnim odnosima, prema kojem se oštro osuđuje preljuba žene, dok se, u isto vrijeme javlja institucija prostitucije.

S obzirom da je brak bio ugovor, potpisivao ga je starješina domaćinstva, a ne supružnici. Za žene je brak bio izazovan, jer se na nju stalno motrilo. Žena je morala izvršavati svoje dužnosti, prije svega prema roditeljima svoga muža, pa onda i prema mužu. Morala je raditi u kući i pokazivati veliko poštovanje, dok je s druge strane muž uvijek bio na strani svojih roditelja, a ne žene. Ako roditelji nisu bili zadovoljni snahom, sin se morao razvesti, bez obzira na svoja osjećanja, jer su porodični interesi važniji od emocija (Golubović, 1981). Žena sa druge strane nije imala pravo glasa ni izbora, niti mogućnost da se razvede. Možemo zaključiti da je ovo rigidan tip modela organizacije obiteljskog života. Rigidan tip podrazumijeva tradicionalnu podjelu uloga po polu i uzrastu, patrijahalnu raspodjelu moći, stroga i ograničena pravila ponašanja, te ograničenu komunikaciju među članovima (Alić, 2012). Danas je također zastupljen rigidni tip modela organizacije obiteljskog života, ali pored njega su sve više prisutni i drugi modeli i to: strukturirani model, fleksibilan tip i haotični model. Rođenjem djeteta, naročito muškog, majka u većoj mjeri postaje član obitelji. Time obitelj dobija nasljednika i smatra se da je muškarac ispunio svoju osnovnu društvenu dužnost. U tom se vremenu smatralo da je muškarac bez muškog potomka predmet sažaljenja i nije se potvrdio kao čovjek, te nije ispunio osnovnu porodičnu dužnost.

U suštini, žena postoji tek kada stupi u brak i izgradi svoj dom i obitelj. Njen dom je njeno radno mjesto, a ujedno i mjesto gdje gradi sama sebe. Žena je u domu vodila brigu o domaćinstvu, mužu, djeci, starijima, a u rijetkim trenucima bi preuzimala ulogu čuvara doma, kada je muž bio odustan. Brinula se i o starijima i imala je dužnost brige o mrtvacima i pogrebnim obredima, koji su joj dopuštali da izađe u javnost (Bukal, 2022). To su bili rijetki trenuci kada im je bilo dopušteno da izađu van kuće, bez da ih se osudi da rade nešto nečasno.

Za razliku od današnjih brakova, pa čak ni u ranijoj historiji, niko nije vjerovao u ulogu ljubavi u braku ili uopšte u njenu postojanost. Tradicionalni brakovi su se sklapali na veoma strog način, gdje su muškarci bili zapovjednici kućanstva, a žene su imale uloge da mu budu pokorne i poslušne, kako duhovno tako i tjelesno. Glavni argumenti takvog načina života bili su pod izgovorom da se tako najbolje štite žene, a ustvari im je uskraćivalo sve ono što su trebale i željele imati. Morale su bez prava glasa i mišljenja prihvatiti ponuđeni brak i bez prigovora graditi obitelj. Autorica Bukal (2022) govori o tome, da se žena nije smatrala samostalnim bićem. Smatralo se da su žene previše sklone grijehu i da kao takve ne mogu brinuti o sebi i svom tijelu, te im je zato potreban nadzor muškaraca. Uloga žena u obitelji bila je gotovo marginalna, ali brak i majčinstvo bili su jedini načini na koji se žena mogla ostvariti kao osoba. Kao što vidimo, neudani status skoro da nije ni postojao, međutim neke žene su se uspjele izboriti za takav način života. One su bile teško osuđivane od strane društva.

Ukoliko tokom braka muž premine, žena biva osigurana i poštovana. Autorica Bukal (2022) također ističe da su žene kao udovice imale su poseban položaj u narodu, a neki su ih po uzoru na Bibliju smatrali i objektom milostinje. Udovice su svoju stabilnost dobivale u slobodnom korištenju miraza kojim su mogle gotovo samostalno raspolagati. U nižim slojevima srednjovjekovnog društva, sva imovina unesena u brak bila je pod apsolutnom kontrolom muža, a udovice su mogle dobiti tek dio zajedničkog imetka. Nakon smrti supruga, žene su se mogle vratiti pod krov i nadzor svoje obitelji ili ostati s obitelji pokojnog supruga. Osim ako nisu odlučile otići u samostan, ženama bi se ubrzo pronašao novi muž s kojim bi osnovale novo zajedničko kućanstvo i obitelj. Ako su bile siromašne, nisu imale pravo na miraz i morale su raditi kako bi preživjele i prehranile djecu. Iz tog razloga, iako su mogle odlučiti da se ne žele ponovno udati, često o tome nisu ni razmišljale.

Mnogi starovjekovni zakonici bave se pravima žena. Jedan od najstarijih i najbolje sačuvanih je Hamurabijev zakonik iz Babilona (Huseinspahić, 2011). Prema tom zakoniku koji je poznat po načelu principa taliona „oko za oko, zub za zub“, žena u braku zadržava miraz u svom vlasništvu do svoje smrti, nakon toga ga nasljeđuju djeca, ali njime u toku braka upravlja muž. Uz to muž ima obavezu i dužnost davanja i izdržavanja u slučaju razvoda, ali samo ako žena dokaže da je muškarac kriv za razvod. Međutim, ukoliko žena javno ponizi muža ili je raskošna, muž ima „pravo“ da je pretvori u robinju i da dovede drugu ženu. Čak je u tom vremenu muškarac imao i surovo pravo da ubije ženu koja mu je nevjerna. Prema drugim izvorima, ukoliko brak nije uspješan, različita prava imaju muškarci i žene. Muškarac može da svoj neuspjeli brak ispravi dovođenjem konkubine¹, dok se žena mora pomiriti sa sudbinom, jer ona nema prava na razvod. Poremećenost unutarbračnih odnosa nastajala je usljed neslaganja supružnika i izvanbračnih veza, što je nerijetko dovodilo do

¹ Konkubinat ili prilježništvo je naziv kojim se opisuje izvanbračna zajednica, odnosno poseban ili "inferiorni" oblik braka, u pravilu između muškarca i žene koja ima inferiorni status u odnosu na muškarčevu "redovnu" suprugu ili suprugu. Konkubina predstavlja nevjenčanu ženu, vanbračnu ženu ili ljubavnicu.

razvoda brakova. „Nije se puno dešavalo da dođe do razvoda braka. Nekada se malo pririječi. Znao je neki čoj'k izudarati ženu. Nije se moglo lahko razvjenčati. To je bilo: Trpi kožu, pati dušu. Nema promjeniti; nema: „Draži je jako drugi“, nema toga. Neslaganja u bračnoj zajednici su se najčešće dešavala ukoliko je muž puno pijo ili volio njeku drugu. Nije bilo lahko da se ode od čoj'ka, da se ostavi čoj'k. Nema kako ti hoćeš. Udado se vode, pa pjano, pa djecu rodi. Ostavi me čoj'k, a najmlađem djetetu dvije godine. On ode, ja neću da pustim djece. Djecu prihvatila, hranila, radila sve. Nije rob radio k'o ja. Ko drva nosila, kopala, radila i po noći i po dani. Ode on, voli njeke druge. I on mene po snijegu išćera, a ja dol' pobjegnem bosa i tu spavala di su bili volovi Srijemonja i Lugonja. Šta sam deverala i opet nijesam mogla bit s mijerom, šta ću, ne mogu nikud otić' od djece...“ (Tufekčić, 2012: 360). Ovo je samo jedan dio ispovijesti žene koja je prošla kroz težak životni period gdje je brak i odnos sa partnerom bio narušen. Kao što je već rečeno, do razvoda braka se rijetko dolazilo, a žene su trpile psihofizičko nasilje samo kako bi održale obitelj na okupu. Nisu imale hrabrosti, a ni mogućnosti započeti život iznova bez partnera, jer su se bojali posljedica, strahovali su za budućnost djece i bojali su se osude bližnjih, jer je u to vrijeme bilo sramota napustiti muža i dom.

Možemo reći da brak i potomstvo spadaju, van svake sumnje, u osnovne potrebe čovjeka. Mnoga antropološka istraživanja pokazuju da danas nema društva, društvene zajednice niti, pak, plemena bez ovog osnovnog oblika ujedinjavanja dvoje ljudi različitog spola radi stvaranja potomstva iz kojeg u pravilu nastaje obitelj/porodica (Pašalić Kreso, 2004). Postoje brojne alternative i odstupanja od osnovnog oblika zadovoljavanja osnovne ljudske potrebe, ali brak između muškarca i žene je i dalje jedna od najrasprostranjenijih formi udruživanja dvije odrasle osobe.

Autorica Pašalić Kreso (2004, prema Adams, 1986) ističe da se izbor bračnog partnera se gleda kao na vrlo složen i kompleksan proces koji se sastoji od najmanje četiri faze ili stadijuma. U prvoj fazi partneri se biraju iz kruga onih koji su trenutno slobodni za interakciju. Izbor se najčešće vrši prema fizičkoj ili (i) intelektualnoj privlačnosti, prema sličnosti interesa, ličnim karakteristikama ili prema nekim drugim osobinama ili vrijednostima. U drugoj fazi javljaju se lična poređenja kao i poređenja vrijednosti nakon što su kroz bliža upoznavanja i otvorene razgovore uzajamno otkriveni identiteti. Ako ovo doprinese produbljivanju prvobitne privlačnosti onda veza ima šansu da traje. U trećoj fazi javlja se istraživanje kompatibilnosti uloga kao i utvrđivanje stepena na kojem bi uzajamna empatija bila moguća. Kada se uloge zaokruže i uzajamna empatija postane moguća, onda odvojenost pada teže od teškoća i napetosti ostajanja zajedno. Ako se prvobitna privlačnost produbljuje na zadovoljavajući način, a neprijatnost zbog odvajanja postaje sve jača javlja se konsolidovanje (učvršćivanje) veze. U četvrtoj, finalnoj fazi, donosi se odluka na osnovu dugotrajne uzajamne kompatibilnosti i povećanosti. Ako je konačna odluka rezultat ovih karakteristika onda može doći do dugotrajnog zajedničkog života. Brak je za ženu podrazumijevao dosta odgovornosti i obaveza. Prema knjizi autora Toffler (1980), žene su od rođenja pripremljene za poslove reprodukcije i odgajanje djece i kućnih poslova. Učili su ih da budu „subjektivne“ i smatrane su nesposobnim za bilo šta drugo. Žene su također brinule o starijim i bolesnim.

Kriteriji braka	Brak prije	Brak danas
Ljubav	Nije nužno potrebno za brak, vjerovalo se da ljubav možda doći vremenom, ali i ne mora.	Vrlo bitno prije samog čina sklapanja braka. Ljubav između dvoje ljudi je jedan od razloga, zašto ljudi sklapaju brak.
Povjerenje	Nije nužno potrebno za sklapanje braka, ali se može steći u braku. Povjerenje se ne smatra izuzetno bitnim kriterijem braka.	Kao i prethodna stavka, povjerenje je vrlo bitan segment prije samog čina sklapanja braka. Ukoliko nema povjerenja, teško je imati skladan i sretan brak.
Poštovanje	Žene moraju poštovati muškarce i njegovu obitelj. Poštovanje ne mora biti uzajamno.	Vrlo bitno uzajamno poštovanje i jedne i druge strane.
Roditelji biraju partnere za svoju djecu	Obavezno poštovanje roditeljskih želja i izbora, bez prava žalbe.	Nije čest slučaj. Danas muškarci i žene samostalno biraju partnere.
Najveći razlog braka jeste dobijanje potomaka	Ponekad i jedini razlog nastajanja braka jeste dobijanje potomaka i širenje obitelji.	Nije nužno razlog nastajanja braka. Jedan od faktora jeste, ali nije na prvom mjestu. Postoje i partneri koji su u braku, a uopšte ne žele imati djecu.
Samostalan i odvojen život partnera od obitelji	Život mladih bračnih partnera nije samostalan, već oni najčešće žive u mladoženjinoj kući u zajednici sa njegovom obitelji.	Većinom samostalan život, ali postoje i slučajevi gdje mladi bračni partneri žive sa nekim od obitelji. Najčešći razlog za to je finansijska nestabilnost.
Razvod	Tabu tema, žene skoro i da nemaju pravo na razvod, dok muškarci imaju. Rijetki slučajevi razvoda, jer je razvod bio sramota.	Oba partnera imaju jednako pravo podnijeti razvod i danas je puno veći broj razvoda braka nego prije.

Tabela 1. Komparacija braka prije i braka poslije kroz različite kriterije

Na osnovu teorijskog dijela, kreirali smo navedenu tabelu. Poredeći brak prije i brak danas, možemo vidjeti mnogo razlika. Danas se bračni partneri biraju svojevolumno, upoznavaju se i procijenjuju. Dosta vremena je bilo potrebno, kako bi se brak sklapao na ovaj način. Brak se prije najviše sklapao kako bi se ostvarilo potomstvo, dok se danas brakovi temelje na ljubavi, poštovanju i povjerenju. U brakovima prije su žene najčešće dolazile u kuću mladoženje i živjele tu sa svojim partnerom i njegovom obitelji. Danas, ukoliko postoji finansijska neovisnost, muškarci i žene najčešće biraju samostalan život udaljen od obitelji.

Svako sklapanje braka donosi promjene za muškarca i ženu. Kreiranje obitelji i održavanje obitelji na okupu, briga u odnosima, odgoj djece, su samo neki od izazova koje brak sa sobom nosi. Obitelj se treba prilagoditi velikim promjenama koje se tiču odnosa svakog člana sa svim ostalim članovima obitelji. U povoljnim uslovima, preovladavat će osjećaj ljubavi i vjernosti, te će se time održavati harmonija u obitelji. Ako su napetost i konflikti preveliki i sveprisutni u obitelji, onda će se stvarati uzajamni antagonizam i mržnja koji ugrožavaju integritet obitelji.

Autor Ekermen (1996) kaže da se obitelj može uporediti sa polupropusnom membranom, sa poroznom kesom koja članove obitelji zatvara i dozvoljava samo selektivnu razmjenu između njih i spoljnog svijeta. Kroz pore kese stvarnost prodire selektivno i na zatvorene članove utiče na način predodređen svojstvima kese. Svojstva kese djeluju i na uticaj članova obitelji na spoljašnji svijet. Nepovoljni uslovi u kesi ili sredini koje ja okružuje, može uništiti kesu i tada zatvoreni članovi gube svoju zaštitnu opnu. Opasnost od spoljnih uslova može izazvati skupljanje pora kese, što znači da se kesa sužava, a članovi obitelji su čvršće zatvoreni u njoj. Ovako sužena i izolovana od sredine obiteljska kesa ne može klasično obavljati svoje svakodnevne funkcije, niti može dugo opstati i živjeti. Povoljni spoljašnji uslovi šire kesu i podstiču fluidnu interakciju sa spoljašnjim svijetom. Prevelika napetost u kesi, koja je rezultat neravnoteže među zatvorenim članovima može kesu izobličiti. Ukoliko se ravnoteža ponovo ne uspostavi, nakupljeni unutrašnji pritisak će na kraju izazvati eksploziju. Upravo tako može doći do „eksplozije“ u obitelji, gdje se mogu narušiti odnosi i pozitivna klima.

Najveći procenat obitelji zasniva se na braku, tj. na dobrovoljnom udruživanju dviju osoba suprotnog spola koje vezuje ljubav, poštovanje i spremnost na formiranje obiteljske zajednice, rađanje i podizanje djece (Pašalić-Kreso, 2014). Također, bračna zajednica predstavlja jak i relativno trajan temelj svakog kasnijeg obiteljskog života, te kvalitet i uspješnost braka određivati će kvalitet i uspješnost roditeljstva. Samim tim, izbor partnera je vrlo bitan kako bismo ostvariti dobar bračni odnos, jer iz njega dolazi i roditeljstvo.

U suštini, obitelj ima dvije funkcije: ona osigurava fizički opstanak i izgrađuje osnovne ljudske osobine čovjeka. Brak je temelj funkcionalne obitelji, te je bitno kreirati uspješan brak pun ljubavi, poštovanja, povjerenja i dobre komunikacije. Autorica Bratanić (1993) ističe da se rezultatom uspješne komunikacije javlja razumijevanje, zadovoljstvo, uticaj na stavove, oplemenjivanje odnosa i izazivanje akcije. U svim odnosima, a posebno bračnim, potrebno je ostvariti uspješnu

komunikaciju, izgaditi otvoren odnos ispunjen povjerenjem, kako bi i cijela obitelj mogla uspješno funkcionirati. Autor Covey (1998) u svojoj knjizi „7 navika uspješnih obitelji“, govori upravo o sedam ključnih stvari koje su bitne kako za obitelj, tako i za uspješan odnos u obitelji i braku. Autor govori kako trebamo biti proaktivni, kako trebamo odrediti prioritete i ono što je najvažnije za nas, te govori o obostranom razumijevanju, slušanju i udruženim snagama. Potrebno je težiti ka pristupu „pobjednik-pobjednik“, jer je jedino tako moguće kreirati zdravu komunikaciju u našem odnosu.

Uspostaviti i održati prisne, intimne odnose i ljubav nije lahko niti jednostavno. U braku se mogu desiti razne nesuglasice i problemi, te se bračni partneri odlučuju na razvod. Postavlja se pitanje kako spriječiti da ljubav, početni uspješni odnos ili brak ne završe neuspjehom? Ann Landers, savjetnica za bračna pitanja u jednom popularnom časopisu u SAD-u, postavila je pitanje čitaocima: „Kada biste se ponovo ženili/udavali da li biste opet izabrali vašeg sadašnjeg partnera/partnerku?“. Autorica Pašalić Kreso (2004) prenosi da je dobila odgovor da bi 55% njih izabrali svoje sadašnje partnere/partnerke, a da njih 45% ne bi. Iako uzorak ove ankete možda nije reprezentativan, iznenađujuća je činjenica da skoro polovina ispitanika nije zadovoljna svojim izborom partnera/partnerke. Također je rađeno ispitivanje muškaraca starih između 18 i 50 godina, te je prikazano da njih 75% očekuju da njihova bračna partnerka bude: dobra majka, da vodi kućanstvo u cjelini i da radi i zarađuje kako bi se uvećao obiteljski budžet. S druge strane u sličnom istraživanju, žene smatraju da kućne poslove treba ravnopravno podijeliti (Pašalić Kreso, 2004). Možemo primijetiti da su pitanja podizanja djece i vođenja kućanstva izuzetno bitna i da ona značajno mogu uticati na zadovoljstvo brakom. Muškarci i žene mogu imati različita očekivanja. Zato je bitno prije zaključenja braka razgovarati o raspodjeli kućanskih poslova, o načinu odgajanja djece i o svim pitanjima koja su nam bitna, te pronaći kompromis i zadovoljstvo obje strane. To je jedan od načina kako graditi dobre temelje braka, te kako održati odnos zdravim i dugotrajnim.

Ponekad čujemo mišljenje da u naše doba brak postaje bespredmetan. Zastupnici tog mišljenja kažu da slobodnom čovjeku, pripadniku naprednog društva, niko nema pravo nametati neke obaveze u ljubavnom životu. Brak je, kažu, bio potreban dok žena nije imala mogućnosti da se sama izdržava, jer ju je društvo potiskivalo u drugi plan, i nije joj dopuštalo da sudjeluje u javnom životu. Međutim, ženi koja je postigla ravnopravnost s muškarcem ne treba više brak kao životna zaštita, kao sredstvo opstanka i izvor osobnog potvrđivanja. Ljubavni odnosi morali bi biti potpuno slobodni – misle borci za ukidanje braka – jer ovaj, navodno, opterećuje ljude i ne daje im mogućnost da zadovoljavaju sve svoje spolno-ljubavne potrebe (Košiček, 1986). Samim tim, brak više nije kao što je nekad bio. Žene se ne udaju iz potrebe i „moranja“. Iz današnjih brakova u kojem je žena ravnopravna sa muškarcem, mogu da se kreiraju stabile i funkcionalne obitelji.

Autorica Zuković (2012) govori o tome, da u onim obiteljima koje su stabilne, funkcionalne i integrisane lakše se prihvataju novi trendovi i vaspitni stilovi, te načini na koji se roditelji posvećuju deci i kako provode vreme su savremeniji i uspješniji. Kada je riječ o savremenoj obitelji, na nju se gleda kao na veoma značajan faktor u socijalizaciji i vaspitanju djece. Upravo zato je bitno prvo izabrati partnera sličnog sebi, te zajednički raditi na kreiranju funkcionalne i stabile obitelji.

3. Sticanje prava žena na obrazovanje, zapošljavanje i rad

Žene su kroz historiju najviše boravile u kući i imale su obavezu brige oko djece i domaćinstva. Vremenom, njihova uloga se mijenjala. Najbolji primjer promjene prikazan je kroz knjige autora Tofflera. U knjizi Toffler opisuje tri tipa društva, zasnovanih na konceptu „talasa“, gdje svaki talas „gura“ starija društva i kulture u stranu. Prvi talas je naseljeno poljoprivredno društvo koje je prevladalo u većem dijelu svijeta nakon neolitske revolucije. Drugi talas je društvo industrijskog doba. On je započeo u zapadnoj Evropi industrijskom revolucijom, a potom se proširio po cijelom svijetu. Ključni aspekti društva Drugog talasa su nuklearna porodica, obrazovni sistem fabričkog tipa i korporacija. Toffler (1980:89) spominje: "Društvo drugog talasa je industrijsko i zasnovano na masovnoj proizvodnji, masovnoj distribuciji, masovnoj potrošnji, masovnom obrazovanju, masovnim medijima, masovnoj rekreaciji, masovnoj zabavi i oružju za masovno uništenje. Kombinujete te stvari sa standardizacijom, centralizacijom, koncentracijom i sinhronizacijom i završite sa stilom organizacije koji nazivamo birokratijom." Treći talas je postindustrijsko društvo. Toffler (1980) kaže da je od kasnih 1950-ih većina zemalja prelazila iz društva drugog vala u društvo trećeg vala. Međutim, mnogo vremena, truda i rada je bilo potrebno, kako bi žene došle do takozvanog Trećeg vala. Žene su do tog perioda bile primorane da „slijepo“ slušaju muške članove obitelji, a poslije i muža. Imale su ulogu brige o kući i djeci, a kasnije kada su i mogle raditi van kuće, sve zasluge za određeni posao, prisvajao je muškarac.

U početku kapitalizma, posebno početku kapitalizma u industriji tekstila, ozbiljno je bio narušen život porodice time što su se žene i djeca uključivale u rad u fabrikama (Segalan, 2009). Niske plate muškaraca primoravale su sve ostale da rade u fabrikama. Plata žena je bila niže od plate muškaraca, a plata za djecu je bila još niža.

Osmog marta 1907. godine zaposlene žene i udovice rata, zaposlene u proizvodnji odjeće, marširale su ulicama New Yorka, tražeći bolje uslove rada i jednaka prava za žene (Magezis, 2001). Kad su stigle u bogati dio grada, policija je rastjerala demonstrante i zatvorila mnoge žene. Sljedeće godine, na isti datum, žene su opet napravile pobunu u znak sjećanja na ranije pobune žena. Tražile su pravo glasa, ukidanje radionica u kojima su bile malo plaćene, kao i zabranu dječijeg rada. Clara Cetkin je predložila 1910. godine na Drugoj međunarodnoj konferenciji žena socijalista u Kopenhagenu da se 8. mart obilježava svake godine kao Međunarodni dan žena, u čast ranije borbe zaposlenih žena u New Yorku. Proslava tog praznika se širila u cijelom svijetu. Na zapadu se praznik skoro izgubio krajem 1930. godina, ali sa ponovnim rađanjem feminizma, ranih sedamdesetih, novi život je udahnut na ta sjećanja, da bi 1978. godine i zvanično bio priznat od Ujedinjenih nacija. Zapošljavanje žena je bilo sve više prisutno i potrebno. Očigledan je porast i mogućnost zaposlenja žena, te se taj porast posebno mogao primijetiti nakon Prvog svjetskog rata.

Položaj žena postao je bolji nakon Prvog svjetskog rata, kako na Balkanu, tako i u svijetu. Može se reći da im je rat pomogao da žene konačno steknu pravo glasa. S obzirom da je veliki broj muškaraca više godina proveo u ratu, žene su preuzimale mnoge muške poslove i njihove uloge.

Pokazale su da mogu jako dobro obavljati takozvane „muške poslove“, te je to promijenilo način na koji su muškarci gledali žene. U prošlosti su ostali mnogi glasovi poput onih koji su smatrali da ukoliko se žena bavi politikom, da će zanemariti obiteljske obaveze. Žene su se već tada počele navikavati na višestruke uloge. U Jugoslaviji žene dobijaju pravo glasa 1945. godine (Brašnjić, Ševo, 2019). Balkanska žena, uspijeva da se izbori za bolji položaj u društvu zahvaljujući svom radu i zalaganju. Većina djevojaka je počela živjeti novim, neovisnim načinom života. Tako su žene i djevojke iz srednjeg staleža mogle bez problema završavati osnovne i srednje škole, a pripadnice više klase probijale su se na sveučilišta i počele graditi karijeru (Broz, 2008). Žene su počinjale živjeti uz svoja prava.

Nakon Drugog svjetskog rata, važnost i uloga žene još više dobijaju na značaju, a naročito nakon 1945. godine, kada žene Jugoslavije dobijaju u pravo glasa (Brašnjić, Ševo, 2019). Nova prava koja su žene Jugoslavije stekle u socijalističkom vremenu zapravo su same osvojile, prije svega ravnopravnim učestvovanjem u Narodno oslobodilačkoj borbi. Josip Broz Tito je isticao vrijednost žene na svim poljima, naglašavajući da mora doći do promjene položaja žena na zemlji (Brašnjić, Ševo, 2019). Tako su vremenom žene dobile pravo glasa, ali i još nekoliko zakonskih važnih mogućnosti. Uveden je zakon o braku 1945. godine, gdje je izjednačen položaj žene i muškarca u braku. Također je 1947. godine uveden zakon iz oblasti porodičnog prava, gdje su izjednačena prava bračne i vanbračne djece, zatim zakon o socijalno osiguranju, što je obuhvatalo i plaćeno porodijsko odsustvo i ostvarivanje prava na penziju, pod istim uslovima i za žene i za muškarce. Žene su mogle otići i ranije u penziju, imale su pravo na abortus, učestvovala su u radnim akcijama građenja ceste, fabrika i slično. Žene su se svakako uspjele izboriti za određena prava, ali ne u potpunosti. Mnogo žena se i dalje bori za svoja prava, nekim ženama su i uskraćena, ali veliki broj žena se ipak uspjelo izboriti za prava koja su im zakonski dodijeljena.

4. Uloge žena

Uloge žena u obiteljskoj zajednici od posebnog su interesa, jer historijski gledano doživljavaju najveći preobražaj, postaju sve brojnije i sve teže uskladive, a istovremeno, očekivanja o realizaciji tih uloga postaju sve veća. Uloga žena se kroz historiju mijenjala. Današnja žena nije više samo supruga, majka i domaćica, već je i profesionalno angažirana osoba na tržištu rada. Razlog toga nije samo potreba za dodatnim primanjima, nego i u činjenici da su se žene izborile za jednake mogućnosti školovanja i zapošljavanja, te za ravnopravan položaj na tržištu rada. Žene su težile ka tome da budu ravnopravne sa muškarcima. Samom borbom za ravnopravnost, žena je dobila uloge koje do sada nije imala. Svaka uloga koju žena ima, sa sobom nosi određenu težinu i izazove, te je vrlo teško uspostaviti i balans između različitih uloga.

4.1. Žena u ulozi supruge

Prilikom ulaska u brak, žena preuzima ulogu supruge. Autor Stevanović (2000) brak predstavlja relativno stabilnu zajednicu dvaju punoljetnih lica suprotnog spola (kod nas) koji organiziraju

zajednički biološki, radni, društveni, socijalni i kulturni život. Žena kao supruga je u historiji bila potpuno zavisna od muškarca, te nije imala svoja prava. Morala je poštovati i bez pobune i prava mišljenja, slušati sve što joj partner govori i traži od nje, jer bi u suprotnom bila okrivljena za nepoštovanje. U slučaju nepoštovanja, muškarci su imali prava fizičkog maltretiranja i ubijanja žena, te su mogli dovesti i druge žene kao zamjenu za prvu ženu.

Danas su bračni partneri poprilično ravnopravni, dužni su pomagati jedno drugome, poštuju se i zajedno donose odluke vezane za brak i obitelj. Svaki bračni partner treba da ima svoja prava koja podrazumijevaju prava na slobodu, prava na mišljenje, prava na vlastiti razvoj, te ostala prava koja se trebaju poštovati i njegovati u braku i odnosu. Svaka vjera ima svoje definiranje obaveza supruge prema mužu i obrnuto, te se često bračni partneri i time vode. Prema nekim istraživanjima, prikazano je kako supruge imaju pozitivan uticaj na partnere, te kako je muškarcima bolje i zdravije biti u braku.

Autorica Rosin (2014) ističe da brojna istraživanja prikazuju kako su oženjeni muškarci sretniji, zdraviji, te duže žive od muškaraca koji su sami. Istraživanja pokazuju kako oženjeni muškarci rjeđe obolijevaju od srčanih i plućnih bolesti, raka, visokog krvnog pritiska, šećerne bolesti i depresije. Jedno istraživanje koje je nedavno proveo Kanadski liječnički zbor (Canadian Medical Association) pokazalo je da oženjeni muškarci koji su doživjeli srčani udar, stižu u bolnicu u prosjeku pola sata prije muškaraca koji su samci (kod žena nema nikakve razlike.) Statističari Bernard Cohen i I-Sing Lee, koji su sastavili katalog relativnih smrtnih rizika, zaključili su da je „život izvan bračne zajednice“ jedan od najvećih rizika kojima se pojedinci dobrovoljno izlažu. Žene se brinu o svojim muževima, potičući ih da idu liječniku i da brzo odlaze u bolnicu.

Uloga supruge u braku je velika, te se žena u braku brine o suprugu na mnoge načine. Često od brige za partnerom, supruga zaboravlja sebe, svoje zdravlje i slobodno vrijeme. Svakako da postoje žene koje znaju pored zajedničkog vremena, pronaći i vrijeme za sebe. Međutim, pored uloge supruge, neizostavna je i uloga domaćice u kući. Ove dvije uloge su oduvijek bile povezane, jer nadopunjavaju jedna drugu.

4.2. Žena kao domaćica-radnica u kući

Bez obzira da li žena živi u tradicionalnoj jezgrovitoj obitelji ili ima dodatna obaveze, poslove ili zanimanja, društvena očekivanja su da ona bude odgovorna za posao u kući. Sada se postavlja pitanje šta uopšte podrazumijeva rad u kući? Autorica Magezis (2001) smatra da je rad u kući neplaćeni posao koji nema ograničenja i ne pruža garanciju da će biti odmora. Na posao u kući se gleda kao na zanimanje žene i sama riječ „domaćica“ jasno specificira rod. Rad domaćice se može podijeliti na dva dijela, gdje u prvom dijelu žena brine o kućnom poslu koji se ponavlja i nema „kraja“, dok se u drugom dijelu žena više uključuje i brine o drugim članovima obitelji. Prema istraživanju koje je rađeno 1974. godine u Engleskoj, u razgovoru sa domaćicama moglo se saznati da su muževi više pomagali oko djece, nego što su pomagali oko kućanskih poslova (Magezis,

2001). Prikazano je da je manji broj muževa je učestvovao u raspodjeli posla i time doprinomio jednakosti u braku. Također, zaključeno je da je većinom podjela rada bila prema spolnoj osnovi. To je podrazumijevalo da je rad podijeljen prema spolnoj liniji. U našem društvu, po tradiciji, ženin je posao u kući, a mužev izvan kuće, koji je naravno plaćen. Danas veliki broj žena ima plaćen posao, ali žene i dalje najčešće paralelno brinu za obitelj, kućne poslove i odgoj djece.

Domaćinstvo se poistovjećuje s malom državom koja ima svoju „unutrašnju“ i svoju „vanjsku“ politiku, prosvjetu, rad i financije, a njegova se važnost u društvenoj strukturi očituje u oblicima potrošnje – prepoznaje se ključna uloga domaćice kao potrošačice koja najčešće odlučuje o kupovini potrepština za vođenje kućanstva. Važnost upravljanja domaćinstvom iz državne perspektive potvrđuje se i uvođenjem predmeta „Domaćinstvo“ u nastavni kurikulum, čime ono na još jedan način izlazi iz okvira doma i postaje vidljivo u obrazovnome sistemu (Chloupek, 1962). Strukturiranje vremena provedenog u obavljanju kućanskih poslova tako se preslikava iz organizacije radnoga vremena, a vuče porijeklo iz formata radnog dana ustanovljenoga na način, da je dan podijeljen na trećine (radno vrijeme, slobodno vrijeme, san), svaka traje osam sati, a slobodno je vrijeme prostor u kojem se odvija neplaćeni, nevidljivi ženski rad. Tu pronalazimo kontradiktornost, jer se slobodno vrijeme sasvim drugačije tumači.

Slobodno vrijeme u savremenom društvu označava prostor i mogućnost interakcije u procesima individualizacije, socijalizacije i interkulturacione, zatim prostor samoaktualizacije i samoostvarenja osobnosti (Vidulin-Orbanić, 2008). U tom je vremenu čovjek oslobođen od radnih i profesionalnih obaveza, stoga njime može slobodno raspolagati. Umjesto bavljenja nužnom profesijom, u slobodnom se vremenu on bavi amaterskim djelatnostima. U njima čovjek oslobađa svoje kreativne sposobnosti radi igre, ispunjavanja slobodno vrijeme vrijednim sadržajima, koristi ga za odmor, razonodu i osobni razvitak pojedinca kao ličnosti. S druge strane, slobodno vrijeme obitelji je vrijeme u kojem članovi obitelji zajedno sudjeluju u odabranim slobodnim aktivnostima, te tako razvijaju međusobno povjerenje i bliske odnose, čime doprinose stvaranju obiteljske kohezivnosti. Autori Berc, Kokorić (2012, prema istraživanju Fiesea, Foleya i Spagnola, 2006) ističu da je utvrđeno da će se u obiteljima u kojima je zajednički obrok članova redovna praksa, vjerojatnije njegovati i drugi obiteljski rituali, poput zajedničkog obavljanja kućanskih obaveza, zajedničkih odlaska u posjete i slično. Nadalje, za ove obitelji je utvrđeno da imaju dobre adaptacijske vještine, obiteljsku stabilnost i dobru unutarnju organizaciju. Vidimo da slobodno vrijeme igra izuzetno važnu ulogu u našim životima i samim tim, trebamo ga isplanirati i ispuniti aktivnostima koje nas čine sretnim i koje nas osobno razvijaju. Da li žene svoje slobodno vrijeme koriste za odmor i razonodu ili ga ipak koriste za kućanske poslove, kako provode slobodno vrijeme sa obitelji, prikazati ćemo u analizi rezultata našeg istraživanja. Osim uloge supruge i domaćice, u većini slučajeva uloga majke je ona koja je usko povezana sa prethodne dvije. Ona sa sobom nosi posebne izazove, ali i ljepotu sa kojom se žene svakodnevno susreću.

4.3. Majka i materinstvo

Majka daruje život i majka daruje ljubav - najčešća je asocijacija na pominjanje imena majke. Autorica Pašalić Kreso (2004) kaže: „Majka je ta prva osoba koja pruža ljubav i nudi primjer djeci kako da vole, a ljubav je jedan od tri stuba sigurnosti neophodna za uspješan afektivni razvoj djeteta“. Vidimo da majčinstvo predstavlja životnu prekretnicu, te donosi nove odgovornosti i promjenu životnog stila. Osim životnog stila, žene prolaze kroz razne promjene tokom trudnoće, a kasnije i kroz ulogu majke. Tranzicija u majčinstvo je vrijeme koje je majci potrebno da se upozna sa svojom novom ulogom, prihvati kompleksnost te uloge, uskladi je sa svojim ostalim ulogama i integrira u svoju dotadašnju percepciju sebe. Uloga majke može biti razmatrana kao (Pašalić Kreso, 2004):

- osoba koja daruje život,
- osoba koja njeguje, hrani i odgaja,
- osoba koja pruža ljubav i podučava kako se voli,
- osoba koja se socijalizira.

Pored ovih uloga, postoje i mnoge druge uloge sa kojima se žene susreću. One su individualne i zavise od samih žena, okruženja i obitelji. Autori Čudina-Obradović i Obradović (2006) smatraju da , znanstvenici koji traže univerzalnost, one zajedničke elemente majčinstva, upozoravaju da uprkos različitim uvjetima u kojima se majčinstvo ostvaruje, postoje zajedničke aktivnosti koje su bit majčinstva: njega, zaštita i odgajanje djece. Drugim riječima to nazivamo majčinskom praksom. Zato možemo reći da žena može roditi dijete, ali mu istovremeno ne biti majka u pravom smislu te riječi. Određeni broj žena može brinuti o djetetu i biti mu kao majka, iako ga nije rodila.

Bez obzira da li želimo ili ne, da li možemo ili ne možemo imati djecu, društvo je „odredilo“ da žene budu majke i njegovateljice. To se snažno odrazilo na naše živote, kako u historiji tako i danas. Žene koje ne mogu ili ne žele imati djecu, često osjećaju da na neki način, idu protiv nečega što se pretpostavlja da je majčinski instinkt. Čak i ako je žena odlučila zajedno sa partnerom da ne želi imati djecu, društvo će i dalje postavljati pitanja ili osuđivati neimanje djece.

S druge strane, postoje žene koje žele i imaju djecu, te smatraju to svojim najvećim uspjehom. U doba feminizma prema autorici Magezis (2001), feministkinje su se trudile da žene imaju prava izbora da li žele ili ne žele imati djecu. To su ostvarivale preko prava na kontracepciju i prava na abortus, te su samim tim žene mogle razvijati slobodniji oblik porodice. One su radile povezivanje majki, uključujući i izbjeglice, radile su na poboljšanju plaćenog posla za žene i povlastice za majke, zalagale su se za kvalitetniju dječiju zaštitu i osnovne promjene u društvu. Biti majka za neke žena predstavlja duševno upotpunjenje, ali istovremeno predstavlja i izazov psihičke i fizičke prirode. Potrebna je jaka priprema za djecu, ali i podrška partnera i okoline. Biti majka sama po sebi je vrlo zahtjevna uloga, te preuzimanje drugih obiteljskih uloga može biti vrlo izazovno za svaku ženu.

Posebnu podršku zahtjevaju majke čija djeca imaju teškoće u razvoju. Majke koje odgajaju i brinu se o djeci s teškoćama u razvoju ostvaraju svoju ulogu u dodatno otežanim uslovima. Te uslove stvaraju novi zahtjevi, gdje se nerijetko češće posjećuje doktor i obavljaju zdravstveni pregledi. Također je zahtjevnija dnevna briga, jer je dijete u pravilu nesamostalnije, te je pojačana potreba za informacijama i teži je prolazak kroz proces suočavanja s činjenicom da je dijete drugačije, a budućnost neizvjesnija negoli se očekivalo (Bouillet, 2014). Niska je dostupnost programa rane podrške roditeljstvu, a posebno otežavajuće može biti ukoliko majka sama prolazi kroz cijeli proces odgoja i razvoja, bez podrške partnera. Bitno je naglasiti da ulaskom u roditeljsku ulogu čovjek ne dobija još samo jednu životnu ulogu uz već postojeće, nego se susreće s posebnim izazovom za osobni rast. Samim tim, roditeljstvo djeteta s teškoćama u razvoju ima sva obilježja kao i svako drugo roditeljstvo, ali nosi i niz dodatnih. Rezultati istraživanja autorice Vundać (2019, prema Kralj, 2011; Ljubešić, 2013) su pokazali kako čak 40% majki predškolske djece s teškoćama u razvoju doživljava klinički značajnu količinu stresa radi svoje roditeljske uloge. Ovo je jedno od mnogih istraživanja, koja prikazuju izazove kroz koje majke prolaze u odgoju djece. Možemo zaključiti da uloga majke sa sobom nosi razne izazove, ali i da je jedna od ljepših uloga prema kojoj mnogo žena teži. Biti majka u pravom smislu te riječi nije jednostavno, ali uz dobru organizaciju, rad, trud, podršku i ljubav, sve je moguće.

Uloga koja je za žene postala novitet jeste upravo uloga zaposlene žene i hraniteljice. Žene kroz historiju nisu imale mogućnost zaposlenja, te je muškarac bio hranitelj obitelji. Vremenom, uloge su se promijenile, te sada imamo i žene koji su hranitelji obitelji, a muškarci su ti, koji su odgovorni za odgoj djece i obavljanje kućnih poslova.

4.4. Zaposlena žena i hraniteljica

U današnje vrijeme je ova uloga majke sve prisutnija, te se čak u pojedinim slučajevima i podrazumijeva da majka radi i ekonomski doprinosi obitelji. Već smo vidjeli da kroz historijski razvoj žene nisu previše ekonomski doprinosile obitelji. Jedan dio žena nije bio nikako zaposlen, već je brinuo o obitelji i obavljao kućanske poslove koji su bili neplaćeni. Drugi dio žena je vremenom počeo da obavlja poslove koji su bili malo plaćeni, te su bile neravnopravne sa muškarcima. Sada već možemo da kažemo da je većina žena uspjela da bude ravnopravna sa muškarcima, te da žene mogu jednako, a ponekad i više, doprinijeti ekonomskoj stabilnosti u obitelji. Međutim, iako u nekim obitelji žene bivaju te koje rade, one se paralelno nose sa drugim ulogama. Uočavamo da žene sada imaju višestruke uloge i da pokušavaju uspostaviti balans između tih uloga. Pitanje koje se sada postavlja jeste, šta kada se sukobe radna i obiteljska uloga?

Sukob dvije spomenute uloge se najčešće objašnjava neravnopravnom raspodjelom opterećenja obiteljskih i kućnih poslova. Ranija istraživanja pokazala su da je ženina zaposlenost izvan kuće povezana sa smanjenim zadovoljstvom u braku, smanjenom bračnom kvalitetom i većom bračnom nestabilnošću, a autori također naglašavaju da je ovaj fenomen zastupljeniji u brakovima gdje žena radi zbog povećavanja obiteljskog budžeta, a ne radi ostvarenja karijere (Vuković, 2016). Ovaj

sukob može dovesti do toga da žena bude odsutna od kuće, odnosno smanjuje se njena briga za obitelj i djecu, što je s početka bila njena jedina uloga. Primjećujemo da posljedice neravnopravne podjele rada snose prvenstveno žene, ali i muškarci u narušenoj kvaliteti braka i obiteljskog života. Zato je bitno pronaći balans između radne i obiteljske uloge. Bitna je podrška partnera, raspodjela obaveza i vremena, kako bi i žene i muškarci bili sretni, ali i kako bi se brak i obitelj održali na okupu.

Kao što vidimo dvohraniteljski model obitelji danas sve više postaje norma u većini razvijenih zemalja. Autorica Vuković (2016) izdvaja tri modela obitelji i partnerstva:

- *model muškog hranitelja*, gdje je muškarac taj koji novčano doprinosi, dok se žena brine o djeci i kući. Ovdje vidimo potpuno odvajanje uloga muškaraca i žene u obitelji. Ovdje je ženama prvenstveno namijenjena uloga supruge i majke, odnosno izdržavanje članova obitelji, koja ovisi o plati muža-hranitelja. Ako se žene i zapošljavaju, onda se pretežno radi o part-time zaposlenosti ili tkz. sekvencijalnom zapošljavanju, koje podrazumijeva razdoblja posvećenih podizanju djece i razdoblja rada.
- *modernizirani model muškog hranitelja* gdje muškarac radi puno vrijeme, a žena skraćeno vrijeme. Ovaj je model svojevrsni kompromis, gdje žena ipak radi van kuće, kao sekundarni hranitelj jer radi sa skraćenim vremenom, pa samim time ima i manju platu
- *dvohraniteljski model obitelji*, je onaj u kojem oba partnera rade puno ili skraćeno vrijeme. Ovdje oba partnera jednako ekonomski doprinose kućanstvu tj. imaju simetrične uloge na tržištu rada. Ovaj tip možemo podijeliti na dva podtipa. Prvi podtip, *model dvaju hranitelja-dva skrbnika*, predstavlja jednaku podjelu poslova unutar obitelji, prvenstveno u smislu brige o kućanskim poslovima i djeci. Drugi je *model dvostruke opterećenosti žena*, prema kojem žene ekonomski doprinose obitelji, te vode brigu o kućanstvu i djeci. U tom slučaju ženama može biti još teže uskladiti obiteljski i poslovni život.

Na kraju možemo zaključiti da žene imaju različite višestruke uloge, među kojima pokušavaju napraviti balans. Višestruke uloge za sve žene predstavljaju izazov i trebaju posebnu psihičku pripremu, zahtijevaju organiziranost i posvećenost, ali i podršku okoline. Uloge supruge, domaćice i majke su uloge koje su bile poznate i koje su žene najčešće i imale. Međutim, žene su ih instiktivno obavljale i njihove uloge su zavisile od cijele obitelji. Kako i na koji način će žena obavljati vlastite uloge često su određivali ostali članovi obitelji. S druge strane, uloga žene kao radnice i hraniteljice je bila potpuno nova za ženu, ali i okolinu. Takva uloga žene nije bila tipična i nije bila u tradiciji obitelji. Upravo zbog toga je bila dodatno otežana svim ženama, jer su osjećale pritisak obitelji i okoline. Zato je podrška od strane partnera, obitelji, društva i zajednice neizostavna, te jedino ukoliko podrška jeste kompletirana onda je ženama i lakše voditi i ispunjavati sve uloge i obaveze koje imaju.

4.5. Istraživanja o ulogama žena u savremenoj obitelji

U prethodnom poglavlju smo spominjali koje su to današnje uloge žena u savremenoj obitelji. Uloge u obitelji u suvremenom društvu nisu podijeljene na muške i ženske jer ni egzistiranje obitelji više ne ovisi samo o očevima. Današnji očeви moraju biti sve više spremni aktivno sudjelovati u odgojno-obrazovnim procesima djeteta, te na taj način biti spremni u preuzimanju bilo kojih kućanskih, odgojnih ili egzistencijalnih uloga (Juul, 2008: 24). Očevi također preuzimaju više uloga i nisu samo hranitelji obitelji. Žene imaju višestruke uloge kao što su uloga majke, supruge, domaćice, ali i hraniteljice obitelji. S druge strane, i muškarcima više učestvuju u odgoju djece i kućanskim poslovima, ali i u potpunosti shvataju svoju ulogu oca. Žene su prije morale voditi i ulogu oca i majke, dok je sada uloga i oca i majke jasno definisana. One posjeduju višestruke uloge i imaju cilj da uspostave raspored, gdje mogu obaviti svaku ulogu u potpunosti, a pritom imati i vremena za sebe.

U knjizi *Žena na pragu 21. stoljeća – između majčinstva i profesije* (Jakovlev, 1999), prikazani su rezultati istraživanja uloga žena i muškaraca u hrvatskom društvu, te obiteljima ispitanika na uzorku tadašnjih studenata zagrebačkog sveučilišta. Ispitivale su se nove obrazovane generacije koje će sukreirati budućnost društva, te se ispitalo kako oni “vide” uloge žena i muškaraca u društvu općenito, kako vide uloge svojih roditelja, kako planiraju svoje, te kako će, po njihovom mišljenju, ti odnosi izgledati u budućnosti. Provjeravalo se da li su skloniji tradicionalnijem tj. patrijarhalnijem stilu života (sličnom onome unazad stotinjak godina) ili modernijem (s progresivnijom, ali i dalje ograničenom redistribucijom uloga) ili kombinaciji jednog i drugog. Ključni nalazi iz navedene knjige ukazivali su na to da su se studenti priklanjali konceptu uloge žena u društvu s obzirom na dva presudna momenta: tip socijalizacije u obitelji, te na drugom mjestu u to vrijeme – utjecaj medija. Iako se njihov odgoj najvećim dijelom odvijao u razdoblju socijalizma (s obzirom na tadašnju dob ispitanika), oni su se u velikoj većini izjašnjavali kao vjernici (82%). Promjene ka modernijem konceptu bile su očigledne kroz činjenice da su im majke većinom bile, odnosno jesu zaposlene (89% žene, 84% muškarcima), što je uvjetovalo da su roditelji najčešće zajednički donosili odluke u vezi obitelji (66% žene, 64% muškarcima), te da su morali modernije organizirati obiteljski život. To je svjedočilo o ravnomjernijoj podjeli zadaća u obitelji između žene i muškarca.

Zajedničke zadaće ovdje su bile: zarađivanje za život, briga oko djece i odgoja, briga za financijske poslove, plaćanje računa, briga za starije članove, organizacija obiteljskih proslava i bavljenje sportom, te posebno značajno – usavršavanje u profesiji. Tipične majčine uloge ostale su one vezane uz kućanske poslove: kuhanje, pranje, peglanje, te odlazak dječjem doktoru ili prisustvo roditeljskom sastanku. Pretežno očeva zadaća ostala je samo politička aktivnost. U navedenoj knjizi se ističe, da je posljedica bila u različitoj količini i strukturi korištenja slobodnog vremena majke i oca, pa je tako majka u 90% slučajeva slobodno vrijeme koristila radeći za obitelj, dok ga je tek u 2% slučajeva koristila za sebe (zabava, odmor). S obzirom na spomenuto, subjektivni doživljaj žena prema kojemu je njima u životu mnogo teže negoli muškarcima (65% žena, 29%

muškaraca) svjedočio je o mjeri u kojoj (ni)su nastupile istinske promjene u obiteljskim ulogama. Postojeća raspodjela odredila je i vrste zadaća namijenjene djeci (studentima): studentice su prvenstveno obavljale kućanske poslove, pa tek onda i muške i ženske, a studenti prvenstveno muške, te potom zajedničke. Rezultati ovog istraživanja ukazali na značaj uloge roditeljskog odgoja na odabir tradicionalnije, odnosno modernije društvene opcije u budućnosti, a sami su studenti priznali kako je njihovo shvatanje položaja žena u društvu prvenstveno posljedica roditeljskog utjecaja (45% žene, 46% muškarci), a tek potom medija (32% žene, 31% muškarci). Studenti su ponašanje vlasti i njenu brigu za žene ocijenili osrednjom ili slabom (73% žene, 59% muškarci), uz napomenu da bi svakako trebalo činiti više (94% žene, 60% muškarci).

Kritičnost je pokazivala korelaciju s modernijim shvatanjem društvenog položaja žene, što se moglo iščitati kroz težnje za jednakim zapošljavanjem, bez obzira na spol, jednakim napredovanjem na radnom mjestu, te podrškom ženi na najvišim političkim pozicijama. Očigledno su se mladi visokoobrazovani ljudi dominantno sve više usmjeravali, prema ondašnjim nalazima i modernijim vrijednostima. Potvrda za to stigla je i kroz prognozu o odnosima u vlastitoj obitelji u budućnosti, gdje studenti doživljaju žene kao nadređene u poslovnoj ili čak političkoj hijerarhiji. Stavovi mladih ogledali su se u planiranju manjeg broja djece – najčešće dvoje (52% žene, 45% muškarci), u zajedničkoj brizi za njih (43% žene, 33% muškarci), uz potporu zapošljavanju supruge i njenom usavršavanju (64% žene, 33% muškarci). Analogno, raspodjela obiteljskih zadaća planirala se u smjeru većeg stepena egalitarnosti među partnerima, pa i najtvrdokornije rodno “uvjetovane” uloge, ona ženska – odgoj i briga oko djece, te muška – sudjelovanje u političkim aktivnostima, u perspektivi su trebale postati zajedničkim (75% žene, 73% muškarci te 71% žene i 58% muškarci). Interesantno je ovdje izdvojiti jednu iznimku koja se s vremenom pokazala dosta tvrdokornom: kućanski poslovi ostajali su i u perspektivi rodno određeni (o čemu su u jednakoj mjeri “svjedočili” svaki drugi student i studentica).

Pokazalo se, međutim, da konkretno mladi uočavaju kako su neke zadaće više komplementarne, dok se druge isključuju. Pokazalo se da onaj ko zarađuje, usavršava se i napreduje u profesiji, manje sudjeluje u odgoju i brizi za djecu, odlasku dječjem doktoru ili na roditeljske sastanke.

Drugo istraživanje na temu uloge iskustva rodno neravnopravnog tretmana u obitelji u percepciji, stavovima i sklonosti rodnoj diskriminaciji rađeno je 2010. godine. Autori Kamenov, Huić, Jugović (2010) ističu da je cilj ovog istraživanja bio provjeriti kakvu ulogu ima rano iskustvo rodne diskriminacije u kasnijem načinu gledanja na rodnu neravnopravnost i s tim povezano ponašanje. Internaliziraju li osobe koje su u primarnoj obitelji doživjele neravnopravan tretman zbog svojeg spola tradicionalne rodne uloge, kako je očekivano prema teorijama socijalnog učenja, ili su kako je očekivano prema kognitivističkim teorijama, zbog snažnog negativnog iskustva nepravde postale osjetljivije na pitanja rodne neravnopravnosti i razvile egalitarnije stavove prema rodnim ulogama?

Istraživanje je provedeno na nacionalno reprezentativnom uzorku od 1 363 sudionika. Ispitano je iskustvo rodne diskriminacije u obitelji, percepciju rodne diskriminacije, stavove prema rodnim ulogama, seksističke predrasude, sklonost rodnoj diskriminaciji i spremnost na akcije usmjerene na smanjivanje rodne diskriminacije u društvu. Rezultati pokazuju kako je 50% žena, te jedna trećina muškaraca bila izložena nekoj vrsti neravnopravnog tretmana u primarnoj obitelji, i to podjednako od oba roditelja. Žene koje su doživjele rodnu diskriminaciju percipiraju više rodne diskriminacije u suvremenom hrvatskom društvu nego žene koje nisu bile rodno diskriminirane. Također, sudionici oba spola koji su doživjeli rodnu diskriminaciju imaju egalitarnije stavove prema rodnim ulogama, te su spremniji uključiti se u akcije usmjerene na smanjivanje rodne diskriminacije. Nisu, međutim, dobivene značajne razlike u izraženosti seksističkih predrasuda i sklonosti rodnoj diskriminaciji. Nalazi uglavnom potvrđuju hipotezu o djelovanju ranog negativnog iskustva na veću osviještenost o problemu rodne neravnopravnosti, ali istovremeno pokazuju kako je u našoj kulturi još uvijek prisutan jak utjecaj tradicionalnih socijalnih normi vezanih uz rodne uloge koji se prvenstveno očituje u spremnosti na rodno neravnopravno postupanje.

Treće istraživanje autorice Puhanić (2019), imalo je za cilj ispitati stavove studenata grada Osijeka o položaju i ulozi žene u suvremenoj obitelji. Istraživanje je imalo za svrhu uvidjeti vide li studenti ženu samo kao majku i njegovateljicu ili i kao poslovnu osobu. Nastojalo se ispitati stavove ispitanika o ženinoj zaposlenosti izvan kuće i njezinom (ne)ravnopravnom ili dominantnom položaju u obitelji. U istraživanju je učestvovalo 375 studenata, pri čemu je 202 muških i 173 ženskih ispitanika.

Rezultati pokazuju da je ukupan stav studenata prema položaju i ulozi žene u obitelji pozitivan, odnosno egalitaran. Studenti smatraju da bi žena trebala imati ravnopravan položaj u obitelji. Oni izjavljuju da bi i muškarac i žena trebali financijski pridonositi kućanstvu, ravnopravno sudjelovati u donošenju važnih obiteljskih odluka, ali i dijeliti kućanske poslove i skrbiti o djeci. Iz rezultata se može vidjeti da studenti svojim stavovima zagovaraju suvremeno roditeljstvo u kojem nema rodno podijeljenih uloga. Rezultati pokazuju da studenti više vide ženu u suvremenoj obitelji kao poslovnu osobu nego samo kao majku i njegovateljicu. Također, ispitanici smatraju da zaposlenje majke neće ostaviti negativne (emocionalne) posljedice na dijete u predškolskoj dobi i samim tim, majka može ostvariti prisan i topao odnos sa svojim djetetom, iako je zaposlena. S obzirom na stavove može se reći da matrijarhat, kao ni patrijarh nisu zastupljeni u suvremenoj obitelji. Smatra se da u suvremenoj obitelji i muškarac i žena trebaju imati isti položaj, odnosno da trebaju biti ravnopravni partneri, koji osim istog položaja dijele i sve kućanske obaveze.

Analizirajući spomenuta tri istraživanja, možemo primijetiti da su se ispitanici susretali sa rodnom neravnopravnošću, te da su često bili i svjedoci iste. U svim istraživanjima je vidljivo da se kroz obitelj očitavala podjela uloga i obaveza na muške i ženske, te da su majka i otac imali različite uloge u funkcije u obitelji. Sudionici koji su odgajani u obitelji u kojoj je rodna neravnopravnost prisutna, su sada više osviješteni problemom rodne neravnopravnosti i danas zastupaju stavove koji

se bore za ravnopravnost spolova. S druge strane, stavovi ispitanika su također za ravnopravnost spolova i ravnopravne podjele obaveza u obitelji. Većina mladih koji su bili ispitanici u ovim istraživanjima ne žele imati tradicionalnu obitelj u kojoj je majka domaćica, a otac hranitelj, već teže ka modernijem društvu, u kojem i otac i majka jednako doprinose obitelji. Prema odgovorima ispitanika, vidimo da ulogu žene posmatraju kao više od samo uloge majke i domaćice. Žena prema mišljenju ispitanika, treba biti ravnopravna sa partnerom, te zajednički donositi odluke u vezi odgoja djece i načinu funkcioniranja obitelji.

5. Nasilje nad ženama

Nasilje u obitelji je prisutno od davnina pa sve do danas. Uočavamo da je nasilje u obitelji ponašanje kojim jedan član obitelji ugrožava tjelesni integritet i/ili mentalno zdravlje drugog člana obitelji. Autor Mušić (2018) je kreirao podjelu nasilja u porodici prema različitim oblicima ispoljavanja, kao što su:

- Fizičko nasilje koje podrazumijeva korištenje dijelova tijela ili oružja radi prijetnje, kazne, dominiranja, kontrolisanja ili povređivanja druge osobe. Može da se vrši različitim načinima i sredstvima, a za posljedicu ima lahku tjelesnu povredu ili tešku tjelesnu povredu.
- Psihičko nasilje se odnosi na ozbiljnu prijetnju da će biti napadnut život ili tijelo člana porodice. Psihičko nasilje se odnosi takođe na zastrašivanje, konstantno kritikovanje, pocjenjivanje, različite optužbe, emocionalno ucjenjivanje, stvaranje nesigurnosti kod žrtve, verbalno zlostavljanje, uznemiravanje, maltretiranje itd.
- Seksualno nasilje se odnosi na svaki vid povrede polne slobode i morala, svaki vid degradiranja i ponižavanja na seksualnoj osnovi, svaki vid prisiljavanja na seksualni odnos i silovanje. Ovu vrstu nasilja često prati i fizičko i psihičko nasilje, a često se ti slučajevi nasilja vrše istovremeno i posebno su ponižavajući.
- Ekonomsko nasilje uglavnom obuhvata oduzimanje novca i vrijednih stvari, kontrolisanje zarade i primanja, zabrana članu porodice da raspolaže svojim i zajedničkim prihodima, zabrana da se zaposli i ostvari sopstvene prihode, oduzimanje sredstava za rad, nametanje obaveze stalnog podnošenja detaljnih izvještaja o trošenju novca i dr.

Moguće je uočiti da je nasilje najsnažniji oblik neverbalne komunikacije. Žene su godinama trpile i psihička i fizička zlostavljanja i nasilje. Čak se u historiji bilježi kako je glavno sredstvo odgoja bila tjelesna kazna. Žensku i manju mušku djecu su tukli, zato što je ženskoj djeci trebalo sačuvati stid, a manja muška djeca su smatrana nevinim (Šušnjara, 2011). Samim tim, fizičko nasilje se smatralo jednim dijelom i odgojnom metodom. Nasilje nad ženama nije samo individualni čin. To često odobrava društvo, pa se zato u doba ratova pojačano pojavljivalo nasilje nad ženama, koje je u nekim slučajevima rezultiralo i silovanjem žena. Historijski gledano, žene su bile tretirane kao vlasništvo muževa, što im je davalo „pravo“ da ih tuku ili siluju. Prema statistikama Oxfama, na svakih 2000 žena, jedna žena je silovana u svijetu (Magezis, 2001). Međutim, ovaj broj ne izražava realnu sliku jer veliki broj žena ne prijavljuje silovanje. Autorica Magezis (2001) procijenjuje se

da samo 2% domaćeg stanovništva prijavljuje nasilja policiji. Možemo primijetiti da je taj postotak vrlo mali, te da zasigurno postoje različiti razlozi zbog kojih žene ne prijavljuju nasilje policiji.

Društvena reakcija na nasilje, zahvaljujući brojnim ženskim pokretima, najsnažnije je izražena upravo u pravcu suzbijanja nasilja nad ženama, pa tako i Deklaracija UN-a o eliminaciji nasilja nad ženama iz 1993. godine definira nasilje nad ženama kao bilo kakav akt nasilja koji se temelji na rodu i spolu, a koji kao posljedicu ima ili može imati fizičku, seksualnu psiho lošku štetnu ili patnju. Ovoj reakciji na nasilje prethodi Pekinška deklaracija (1995) koja polazi od obitelji kao osnovne društvene skupine, ali je primarno usmjerena na nasilje nad ženama i definira nasilje u obitelji kao bilo koji čin rodno temeljnog nasilja koje rezultira ili može rezultirati u fizičkoj, seksualnoj ili psihološkoj šteti i patnji žena, uključujući prijetnje takvim činom, prinudom ili samovoljnim lišavanjem slobode, u javnom i privatnom životu (Žilić, 2016). Žene koje dožive nasilje, bez obzira u kojem periodu svog života, često se psihološki distanciraju ili udaljavaju od drugih. Ako je to nasilje došlo od nekog kome su vjerovala, one mogu osjećati jak napad na svoju ličnost. Zlostavljanje u bilo kojoj dobi može ostaviti velike traume, a proces rehabilitacije može biti vrlo težak i dug. Nasilje u svakom vidu treba oštro osuditi i spriječiti, te znati da ga ne trebamo trpiti. Uvijek postoji izlaz i pomoć, samo je potrebno zatražiti je.

Vijeće Europe (2002) objavilo je podatak da je 20 do 50% žena u Europi tokom života bilo žrtva obiteljskog nasilja, te time nasilje nad ženama predstavlja najčešći oblik kršenja ljudskih prava u Europi (Ajduković, 2010). Činjenica je da mnoge žene umanjuju i prikrivaju činjenicu da su izloženi obiteljskom nasilju. Najčešće se to dešava zbog straha koji se javlja kod žena, jer se žene boje da će njihova sigurnost biti ugrožena. Također, mnogi broj žena se stidi priznati da je prošla kroz nasilje, ali mnoge i imaju specifičan odnos sa nasilnikom, te biraju da ostanu kraj njega.

Istraživanje koje je sprovedeno na temu „Aspekti pedagoško-obiteljske detekcije i prevencije partnerskog nasilja u vezama mladih“ (Topalović, 2021), pokazalo je sljedeće rezultate:

- najveći broj mladih se ponaša nasilno zbog ljubomore (46%), te njih 13% smatra da je nasilje prema partneru/partnerici odgovor na „provokaciju“;
- nešto manji broj mladih, ukupno njih 11% se ponaša nasilno prema partneru/partnerici zbog straha od odbacivanja, prekida veze ili u samoobrani;
- 53% ispitanika doživjelo da se njihov partner ponaša izrazito ljubomorno, te 35% ispitanika je osjetilo da se njihov partner ponaša posesivno, odnosno da se prema njima odnosi kao da su njihovo vlasništvo;
- emocionalno nasilje se manifestira kroz različita ponašanja kao što je nazivanje pogrđnim imenima (15%), omalovažavanje svega onoga što partner učini (24%), te okrivljavanje partnera za loše postupanje prema njemu, odnosno, krivnja partnera kad ne postupa dobro s njim;
- poseban problem u partnerskim odnosima je promjenjivost ponašanja partnera, što je navelo 28% ispitanika;

- tjelesno nasilje je prisutno i primjećujemo da je 7% ispitanika navelo da se njihov partner nasilno ponaša prema drugim ljudima, što izrazito plaši i stvara nelagodu osobi čiji partner to čini;
- 5% ispitanika doživjelo da ih njihov partner fizički ozlijedi, od čega je 4% ispitanika doživjelo da ih partner vuče za kosu ili gura te da baca na njih stvari ili namjerno uništava partnerove materijalne stvari (3%);
- 6% ispitanika doživjelo da ih njihov partner ucjenjuje seksualnim odnosom, odnosno govori im da će ih ostaviti ukoliko ne pristanu na isti, a 12% ispitanika navodi da ih partner nagovara na seksualni odnos iako osoba nije spremna ili ne želi imati seksualni odnos s tom osobom;
- ukoliko osoba odbija imati seksualni odnos, njen partner nastavi inzistirati na tome, odnosno, u konačnici ih prisiljava na seksualne odnose, što je 4% ispitanika navelo kao njihovo iskustvo;
- poseban oblik seksualnog nasilja je povezan s odbijanjem korištenja zaštite i dovodenjem u opasnost od spolno prenosivih bolesti ili neželjene trudnoće, te iako jedan partner želi koristiti sredstva zaštite, drugi to odbija, što primjećujemo u 9% ispitanog uzorka.

Kroz ovo istraživanje nam je prikazano koliko partneri proživljavaju nasilje u vezama. Nasilje je prisutno u svim odnosima, te se na vrijeme treba djelovati na prevenciji nasilja. Osobe su najčešće svjesne i prepoznaju nasilje, ali mnoge trpe i opravdavaju ga na različite načine. Nekada i sami počinitelji pronalaze opravdanja za počinjeno nasilje, kako bi osoba koja trpi nasilje „shvatila“ i opravdala postupke nasilnika. Ne postoji opravdanje za počinjeno nasilje i postoje velike šanse, da će nasilnik ponoviti svoje nasilno ponašanje. Žene trpe različite vrste nasilja, te bitno je znati da postoje mnogi načini i zakoni koji mogu da ih zaštite.

Veliki broj krivičnih djela vrši se upravo primjenom nasilja ili uz prijetnje nasiljem. Zabilježeni su i slučajevi u kojima žene koje trpe nasilje bivaju ubijene. Autori Konstantinović Vilić i Beker (2018) ubistvo predstavljaju kao osnovno krivično djelo protiv prava na život, te izvršenjem se uništava ljudski život i zbog toga se u krivičnim zakonima ubistvo svrstava u krivična djela protiv života i tijela. Ovo krivično djelo je uglavnom rodno neutralno, a neke države koje imaju inkriminirano ubistvo žene kao posebno krivično djelo- femicid. Femicid se smatra najekstremnijom manifestacijom nasilja. Postoje različite definicije pojma femicid i upravo zbog različitog shvatanja pojma femicid, određena ubistva žena se ne tumače kao femicidi. Europski institut za ravnopravnost spolova predlaže definiciju femicida kao „ubojstvo žene od strane intimnog partnera ili kao rezultat djelovanja koje je štetno za ženu“, pri čemu „nije važno je li počinitelj bivši ili trenutni partner žrtve, te je li ili nije dijelio prebivalište sa žrtvom“ (EIGE, 2017:28). Možemo reći da je femicid rodno zasnovano nasilje ili nasilje usmjereno prema ženama na osnovu njihovog rodnog identiteta, rodnih uloga i nejednakih odnosa moći unutar društvenog konteksta. U pitanju je ubijanje žena motivirano mržnjom prema ženama, prezirom i osjećanjem vlasništva i nadmoći.

U Bosni i Hercegovini je u zadnjih nekoliko godina zabilježen veliki broj slučaja femicida. O ubistvima u protekle dvije godine iz medija saznajemo sljedeće podatke:

Datum ubistva	Mjesto ubistva	Povezanost ubice sa žrtvom
20.01.2023.	Prijedor, porodična kuća	Bili u emotivnoj vezi
07.05.2023.	Tuzla, porodična kuća	Muž i žena
11.08.2023.	Gradačac, ubistvo u kući gdje je ubica ubistvo prikazivao preko društvene mreže Instagram	Bili u emotivnoj vezi
21.08.2023.	Živinice, porodična kuća	Nevjenčani partnerski život
24.09.2023.	Zavidovići, u pekari	Bili u emotivnoj vezi
13.11.2023.	Sarajevo, stan u kojem je živjela žrtva	Muž i žena, u procesu razvoda
07.02.2024.	Tuzla, u ugostiteljskom objektu	Poznanici
21.02.2024.	Tuzla, porodična kuća	Muž i žena
08.05.2024.	Gradačac, porodična kuća	Muž i žena
20.05.2024.	Tuzla, stan u kojem je živjela žrtva sa ubicom	Muž i žena
29.06.2024.	Sarajevo, zajednički stan	Muž i žena, odnosno snaha i svekrva

Tabela 2. Zabilježena ubistva žena u Bosni i Hercegovini u godini 2023./2024.

Na osnovu izvještaja medija, kreirali smo navedenu tabelu. U protekle dvije godine je zabilježeno 10 ubistava žena od strane partnera, sa kojima su u 7 od 8 navedenih primjera žene bile u vjenčanom ili nevjenčanom partnerskom odnosu. Također u 5 od 8 navedenih primjera, ubistvo se desilo u kući u kojoj su ubica i žrtva zajedno živjeli. Moguće je da postoji i više slučajeva ubistava žena, koji nisu medijski praćeni, ali vidimo da je ovakvih primjera sve više. Ovakve primjere nazivamo femicidima.

Zakonski, još uvijek u Bosni i Hercegovini ne postoji pojam femicida u krivičnim zakonima, te se kazne izriču kroz druge klasifikacije. Slučajeva ubistava žena je sve više, te se zakonska regulativa treba urediti. Žene ne trebaju trpiti bilo koji vid nasilja, te se pravovremeno trebaju obratiti organima vlasti i institucijama, koje im mogu ponuditi pomoć i zaštitu.

5.1. Legislativa Bosne i Hercegovine

Ustav Bosne i Hercegovine garantuje najviši stepen međunarodno priznatih ljudskih prava i temeljnih sloboda. Zabranjuje se diskriminacija i garantuje se uživanje prava i sloboda predviđenih Ustavom svim osobama, bez razlike po bilo kojoj osnovi, uključujući i pol. Zakoni koji se direktno tiču nasilja nad ženama su:

- Zakon o ravnopravnosti polova u Bosni i Hercegovini,
- Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Federacije BiH,
- Krivični zakon Federacije BiH,
- Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske,
- Krivični zakon Republike Srpske,
- Krivični zakon Brčko distrikta Bosne i Hercegovine

Shodno tome, uočavamo da BiH raspolaže sa zadovoljavajućim pravnim okvirom kojim se stvaraju pretpostavke za prevenciju i borbu protiv nasilja nad ženama. Međutim, problemi često nastupaju u implementiranju samih zakonskih rješenja. Dešava se da ne postoje razvijeni mehanizmi za praćenje rodno zasnovanog nasilja, niti postoje strategije u prevenciji i zaštiti žena od nasilja. Žene nekada i ne prijavljuju nasilje zbog raznih privatnih razloga, te ga je teško identificirati i spriječiti. Žene koje prijave nasilje bivaju upućene u Centre za socijalni rad, Sigurne kuće, policiju i ostale ustanove kojima je cilj pružiti im zaštitu. Međutim, veliki broj žena se ne usuđuje prijaviti nasilje zbog sramote, neinformisanosti i straha da ne mogu biti zaštićene. Upravo je zbog toga bitno govoriti o zaštiti žena, o mogućnostima koje žene imaju, te o načinu kako se svaka žena može zaštititi od nasilnika. Žene trebaju znati koja prava imaju, koje institucije im mogu pružiti pomoć, te koje brojeve telefona mogu kontaktirati ukoliko se u bilo koje trenutku trpe neki vid nasilja. Također, ukoliko je neko svjedok čina nasilja, potrebno je prijaviti ga nadležnim osobama, koje će se dalje pobrinuti kako za žrtvu, tako i za nasilnika.

Osnovne odredbe Zakona o radu² jesu da se njime uređuje zaključenje ugovora o radu, radno vrijeme, plate, prestanak ugovora o radu, ostvarivanje prava i obaveza iz radnog odnosa, zaključivanje kolektivnih ugovora, mirno rješavanje kolektivnih radnih sporova i drugih pitanja iz radnog odnosa, ukoliko drugim zakonom ili međunarodnim ugovorom nije drugačije određeno. U nastavku ćemo vidjeti jasno definisane članove koji ženi osiguravaju jednaka prava na poslu, kao i muškarcima, te ih štiti od diskriminacije na poslu. Uz razne izazove koje posao sa sobom nosi, nažalost je sve češći problem nasilja i mobinga na poslu. Uz navedene članove uposlenici imaju

² Zakon dostupan na: <https://www.paragraf.ba/propisi/fbih/zakon-o-radu.html>

prava zaštite od uznemiravanja i mobinga na poslu, te imaju svoja prava koja ne smiju biti kršena. Upravo zato je bitno prije zaposlenja upoznati se sa pravima koja imamo na poslu, kako bismo ih znali koristiti i pozvati se na njih, ako to bude potrebno. Zakon postoji i jasno je definisan, ali da li se u praksi zaista primijenjuje, ne možemo garantovati. Neki od članova ovog Zakona su:

- Član 3. Ravnopravna zastupljenost spolova: „*Formiranje vijeća zaposlenika, mirovnog vijeća, ekonomsko-socijalnog vijeća i drugih organa koji proizilaze iz ovog zakona i kolektivnih ugovora, odražavat će ravnopravnu zastupljenost spolova.*“
- Član 8. Osnovi i vrste diskriminacije: „*(1) Zabranjena je diskriminacija radnika kao i lica koje traži zaposlenje, s obzirom na spol, spolno opredjeljenje, bračno stanje, porodične obaveze, starost, invalidnost, trudnoću, jezik, vjeru, političko i drugo mišljenje, nacionalnu pripadnost, socijalno porijeklo, imovno stanje, rođenje, rasu, boju kože, članstvo ili nečlanstvo u političkim strankama i sindikatima, zdravstveni status, ili neko drugo lično svojstvo.*“...Uz ovaj član, postoji još i Član 10. kojim se zabranjuje diskriminacija i Član 12. koji govori o zaštiti u slučajevima diskriminacije.
- Član 9. Uznemiravanje i nasilje na radu:

„(1) Poslodavcu i drugim licima zaposlenim kod poslodavca zabranjeno je uznemiravanje ili seksualno uznemiravanje, nasilje po osnovu spola, kao i sistematsko uznemiravanje na radu ili u vezi s radom (mobing) radnika i lica koja traže zaposlenje kod poslodavca

(2) Uznemiravanje u smislu stava 1. ovog člana je svako neželjeno ponašanje uzrokovano nekim od osnova iz člana 8. ovog zakona koje ima za cilj ili predstavlja povredu dostojanstva radnika i lica koje traži zaposlenje, a koje uzrokuje strah ili neprijateljsko, ponižavajuće ili uvredljivo okruženje

(3) Seksualno uznemiravanje u smislu stava 1. ovog člana je svako ponašanje koje riječima ili radnjama seksualne prirode ima za cilj ili predstavlja povredu dostojanstva radnika i lica koje traži zaposlenje, a koje izaziva strah ili stvara ponižavajuće ili uvredljivo okruženje

(4) Nasilje na osnovu spola je bilo koje djelo koje nanosi fizičku, psihičku, seksualnu ili ekonomsku štetu ili patnju, kao i prijetnje takvim djelima koje ozbiljno sputavaju lica u njihovim pravima i slobodama na principu ravnopravnosti spolova na radu ili u vezi sa radom

(5) Mobing predstavlja specifičnu formu nefizičkog uznemiravanja na radnom mjestu koje podrazumijeva ponavljanje radnji kojima jedno ili više lica psihički zlostavlja i ponižava drugo lice, a čija je svrha ili posljedica ugrožavanje njegovog ugleda, časti, dostojanstva, integriteta, degradacija radnih uvjeta ili profesionalnog statusa“

Bitno je navesti članove zakona koji se odnose na period kada žena treba da postane majka i kada ona postane majka. Tokom trudnoće moguće je da žena ne može u potpunosti raditi svoj posao kao što je radila prije trudnoće. Trudnoća može izazvati različite psihofizičke promjene kod žena, te

takve promjene mogu biti ometajući faktor u obavljanju različitih poslova. Žena u periodu trudnoće treba posebno paziti na svoje zdravlje, te ne bi trebala obavljati poslove koji joj mogu naštetiti. Tokom obavljanja poslova mogu se osloniti na jasno definisan Zakon i članove, koji joj omogućavaju kraće radno vrijeme i odsustvo koje im je potrebno za odmor i oporavak. Također, nakon trudnoće, žene se porađaju i postaju majke. Majke u radnom odnosu imaju posebne statuse i privilegije koje mogu, a i trebaju koristiti. One tokom porodiljskog odsustva i dalje mogu biti hraniteljice obitelji, te imaju pravo na novčane naknade, iako trenutno ne obavljaju posao koji inače obavljaju. Nakon porodiljskog odsustva, žene nakon određenog perioda se vraćaju na posao, ali i dalje postoje različite mogućnosti koje im osiguravaju kraće radno vrijeme nego inače. Izdvojiti ćemo neke od članova, koji se odnose na period trudnoće i perioda nakon poroda:

- Član 36: Puno i nepuno radno vrijeme: „(1) Ugovor o radu može se zaključiti za rad sa punim ili nepunim radnim vremenom.“...
- Član 39: Preraspodjela radnog vremena: „(5) Maloljetni radnik, trudnica, majka odnosno usvojitelj djeteta do tri godine života, kao i samohrani roditelj, samohrani usvojitelj i lice kojem je na osnovu rješenja nadležnog organa dijete povjereno na čuvanje i odgoj, do šest godina života djeteta, može raditi u preraspodjeli radnog vremena samo ukoliko pisanom izjavom pristane na takav rad.“
- Član 53: Plaćeno odsustvo: „(1) Radnik ima pravo na odsustvo sa rada uz naknadu plaće do sedam radnih dana u jednoj kalendarskoj godini - plaćeno odsustvo u slučaju: stupanja u brak, porođaja supruge, teže bolesti i smrti člana uže obitelji, odnosno domaćinstva, u skladu sa kolektivnim ugovorom, pravilnikom o radu i ugovorom o radu.“
- Član 59: Zaštita žena: „Žena ne može biti zaposlena na poslovima pod zemljom (u rudnicima), osim u slučaju ako je zaposlena na rukovodećem mjestu koje ne zahtijeva fizički rad ili u službama zdravstvene i socijalne zaštite, odnosno ako žena mora provesti izvjesno vrijeme na obuci pod zemljom ili mora povremeno ulaziti u podzemni dio rudnika u cilju obavljanja zanimanja koje ne uključuje fizički rad.“
- Član 60: Zabrana nejednakog postupanja:

„(1) Poslodavac ne može odbiti da zaposli ženu zbog njene trudnoće niti može za vrijeme trudnoće, korištenja porođajnog odsustva, te za vrijeme korištenja prava iz čl. 63., 64. i 65. ovog zakona otkazati ugovor o radu ženi, odnosno radniku koji se koristi nekim od spomenutih prava.“

(3) Poslodavac ne smije tražiti bilo kakve podatke o trudnoći, osim ako radnica zahtijeva određeno pravo predviđeno zakonom ili drugim propisom radi zaštite trudnica.“

- Član 61. Privremeni raspored žene za vrijeme trudnoće:

„(1) Poslodavac je dužan ženu za vrijeme trudnoće, odnosno dojenja djeteta, rasporediti na druge poslove ako je to u interesu njenog zdravstvenog stanja, koje je utvrdio ovlašteni ljekar.“

(2) Ako poslodavac nije u mogućnosti da osigura raspoređivanje žene u smislu stava 1. ovog člana, žena ima pravo na odsustvo sa rada uz naknadu plaće, u skladu sa kolektivnim ugovorom i pravilnikom o radu.

(3) Privremeni raspored iz stava 1. ovog člana ne može imati za posljedicu smanjenje plaće žene.

(4) Ženu, iz stava 1. ovog člana, poslodavac može premjestiti u drugo mjesto rada, samo uz njen pisani pristanak“

➤ Član 62. Porođajno odsustvo:

„(1) Za vrijeme trudnoće, porođaja i njege djeteta, žena ima pravo na porođajno odsustvo u trajanju od jedne godine neprekidno.

(2) Na osnovu nalaza ovlaštenog ljekara žena može da otpočne porođajno odsustvo 28 dana prije očekivanog datuma porođaja.

(3) Žena može koristiti kraće porođajno odsustvo, ali ne kraće od 42 dana poslije porođaja.

(4) Nakon 42 dana poslije porođaja pravo na porođajno odsustvo može koristiti i radnik - otac djeteta, ako se roditelji tako sporazumiju.

(5) Radnik - otac djeteta može koristiti pravo iz stava 1. ovog člana i u slučaju smrti majke, ako majka napusti dijete ili ako iz drugih opravdanih razloga ne može da koristi porođajno odsustvo.“

➤ Član 63. Rad sa polovinom punog radnog vremena nakon isteka porođajnog odsustva:

„(1) Nakon isteka porođajnog odsustva, žena sa djetetom najmanje do jedne godine života ima pravo da radi polovinu punog radnog vremena, a za blizance, treće i svako slijedeće dijete ima pravo da radi polovinu punog radnog vremena do navršene dvije godine života djeteta, ako propisom kantona nije predviđeno duže trajanje ovog prava.

(2) Pravo iz stava 1. ovog člana može koristiti i radnik - otac djeteta, ako žena za to vrijeme radi u punom radnom vremenu.“

➤ Član 64. Rad sa polovinom punog radnog vremena do tri godine života djeteta: *„Nakon isteka godine dana života djeteta, jedan od roditelja ima pravo da radi polovinu punog radnog vremena do tri godine života djeteta, ako je djetetu, prema nalazu nadležne zdravstvene ustanove, potrebna pojačana briga i njega.“*

➤ Član 65. Pravo žene na odsustvo radi dojenja:

„(1) Žena koja doji dijete, a koja nakon korištenja porođajnog odsustva radi puno radno vrijeme, ima pravo da odsustvuje s posla dva puta dnevno u trajanju od po sat vremena radi dojenja, do navršene jedne godine života djeteta.

(2) Vrijeme odsustva iz stava 1. ovog člana računa se u puno radno vrijeme.“

- Član 66. Pravo na porođajno odsustvo u slučaju gubitka djeteta: *„Ako žena rodi mrtvo dijete ili ako dijete umre prije isteka porođajnog odsustva, ima pravo da produži porođajno odsustvo za onoliko vremena koliko je, prema nalazu ovlaštenog ljekara, potrebno da se oporavi od porođaja i psihičkog stanja prouzrokovanog gubitkom djeteta, a najmanje 45 dana od porođaja odnosno od smrti djeteta, za koje vrijeme joj pripadaju sva prava po osnovu porođajnog odsustva.“*
- Član 67. Pravo na odsustvo nakon isteka porođajnog odsustva:

„(1) Jedan od roditelja može da odsustvuje sa rada do tri godine života djeteta, ako je to predviđeno kolektivnim ugovorom ili pravilnikom o radu.

(2) Za vrijeme odsustvovanja sa rada u smislu stava 1. ovog člana, prava i obaveze iz radnog odnosa, miruju.“

- Član 68. Naknada plaće za vrijeme porođajnog odsustva i rada sa polovinom punog radnog vremena:

„(1) Za vrijeme korištenja porođajnog odsustva, radnik ima pravo na naknadu plaće, u skladu sa posebnim zakonom.

(2) Pored prava iz stava 1. ovog člana, radniku se može isplatiti i razlika do pune plaće na teret poslodavca.

(3) Za vrijeme rada sa polovinom punog radnog vremena iz čl. 63. i 64. ovog zakona, radnik ima za polovinu punog radnog vremena za koje ne radi, pravo na naknadu plaće, u skladu sa posebnim zakonom.“

Kao što vidimo, članovi Zakona o radu su navedeni i imaju za cilj da štite prava žena. Osigurava im se poseban tretman tokom trudnoće i poslije poroda, te žene trebaju iskoristiti ono što im je predviđeno Zakonom. Ukoliko poslodavac krši članove ovog Zakona, postoje institucije u kojima se može podnijeti prijava zbog kršenja prava. Ni u kojem slučaju se ne smije dozvoliti diskriminacija i iskorištavanje ženske radne snage. Postoji mogućnost da poslodavci jesu upoznati sa Zakonom o radu, ali ga ne poštuju i ne drže se pravila i članova tog Zakona. U tom slučaju nije rješenje prešutiti i trpiti nepravdu nanесenu od strane poslodavca, već se boriti za svoja prava koja su nam Zakonom dodijeljena.

Zakon o radu Republike Srpske³ također ima uređene članove koje se odnos na prava žena, koji su vrlo slično navedeni kao i članovi Zakona o radu Federacije Bosne i Hercegovine. U Zakonu o

³Zakon dostupan na: <https://advokat-prnjavorac.com/zakoni/Zakon-o-radu-Republike-Srpske-2016.pdf>

radu Distrikta Brčkog⁴ možemo pronaći iste članove kao što su navedeni u članovima Zakona o radu Federacije Bosne i Hercegovine. Moguće je zaključiti da prema navedenim članovima žene u Bosni i Hercegovini imaju mnogo prava i zaštite osigurane zakonskim regulativama. Muškarci i žene su rodno ravnopravni, te u tom vidu nema rodne diskriminacije. Ženama koje su u radnom odnosu je zakonski osigurana sigurnost, zaštita od diskriminacije, te je jasno upoznata sa pravima, odgovornostima i mogućnostima. Također je osiguran prostor za obitelj, kroz regulisanje radnog vremena, kako za ženu tako i za muškarca. Time se žena može posvetiti obitelji, ali i biti zaposlena, te na taj način dati ekonomski doprinos svojoj obitelji. Vidimo da zakonska regulativa postoji i jasno je definisana, ali ćemo kroz istraživački dio prikazati koliko se ustvari poštuje, primjenjuje, ali i poznaje.

⁴ Zakon dostupan na: <https://www.paragraf.ba/propisi/brcko/zakon-o-radu-brcko-distrikta-bosne-i-hercegovine.html>

II METODOLOŠKI DIO RADA

Predmet istraživanja

Položaj žena u prošlosti i danas se znatno razlikuje. U savremenom društvu se desila ekspanzija žena na tržištu rada, što se odrazilo na njihov položaj i ulogu u obitelji. Žene su u prošlosti imale tradicionalnu ulogu domaćice, međutim danas žene preuzimaju i profesionalnu angažiranost. Ona u obitelji uz finansijski doprinos i dalje ostvaruje ulogu majke, te se brine o djeci i domaćinstvu. Upravo zbog toga žene mogu imati određene izazove u usklađivanju poslovnog i obiteljskog života, što upućuje na višestruku ulogu žena u savremenoj obitelji. Jedna uloga jeste rad u domaćinstvu (kućanski poslovi, briga o članovima obitelji i sl.), dok je druga plaćeni posao izvan obitelji. Bitno je pronaći balans između ove dvije uloge, te zadovoljiti potrebe i jedne i druge strane. Sa kojim izazovima i preprekama se susreću žene, na koji način i kako uskladiti višestruke socijalne/društvene uloge žene, su samo neka od pitanja o kojima se treba govoriti. Rezultati jednog istraživanja pod nazivom „Majčinstvo i karijera“, koje je u Hrvatskoj provedeno od strane Instituta za istraživanje i edukaciju Zaposlena mama, na uzorku od 1200 zaposlenih majki tokom mjeseca novembra 2014. godine, pokazali su da prihodi zaposlenih majki u 60% obitelji doprinose većem dijelu kućnog budžeta, a da njihovi partneri samo u 20% slučajeva preuzimaju veću brigu o djeci - najviše u obiteljima u kojima su majke s najvišim stepenom obrazovanja (magistrice i doktorice znanosti). Zaposlene majke bi željele imati više energije i vremena, veću platu i veći stepen fleksibilnosti u organizaciji posla. Većina majki bi željela imati mogućnosti izbora fleksibilnog radnog vremena što bi pri promjeni poslodavaca bio značajan kriterij izbora. Rezultati su pokazali i kako 46% žena smatra kako više nije u mogućnosti razvijati karijeru zbog dodatnih obiteljskih obaveza i nerazumijevanja poslovne okoline (vidjeti više na: <https://www.mamforce.hr/>)

Ovo je jedno od brojnih istraživanja koje prikazuje neke od izazova sa kojima se savremene žene danas mogu susresti. Mi ćemo kroz rad uvidjeti sa kojim preprekama i izazovima se susreću naše ispitanice, te na koji način organiziraju svoje vrijeme. Upravo zbog toga će tema ovog rada biti *položaj i uloga žene u savremenoj obitelji*. Govorit ćemo o položaju žena u prošlosti i danas, o izazovima današnjeg života i ulogama koje žena u savremenoj obitelji preuzima, ali i podršci koju imaju od strane zajednice.

Cilj istraživanja

Cilj ovog rada je ispitati položaj, izazove i posljedice višestrukih uloga žene u savremenoj obitelji.

Zadaci istraživanja

1. Analiza zakonske legislative koja regulira oblast prava sa posebnim osvrtom na prava žena
2. Predstaviti položaj i uloge žena u obitelji u prošlosti i danas.
3. Utvrditi uloge žena u prošlosti i danas u širem društvenom kontekstu.
4. Ispitati uticaj i posljedice višestrukih uloga na kvalitetu života žene.
5. Analizirati izazove i prepreke višestrukih uloga žene na funkcioniranje obitelji.

6. Utvrditi mehanizme u zajednici koji čine mrežu podrške ženi u realizaciji njenih višestrukih uloga.
7. Kreirati preporuke za uspješno usklađivanje obiteljskog i poslovnog života žena

Istraživačka pitanja

1. Postoje li jasno definisani zakoni o pravima i zaštiti žena na radnom mjestu u Federaciji Bosne i Hercegovine?
2. Da li se sadašnji položaj žena u savremenoj obitelji promijenio u odnosu na prošlost?
3. Koje nove uloge imaju žene danas u odnosu na prošlost?
4. Da li se kvalitet života žene poboljšao uz dobijanje višestrukih uloga?
5. Kakav uticaj na kreiranje odnosa u obitelji imaju višestruke uloge žena?
6. Na koji način mehanizmi u zajednici daju podršku ženama u realizaciji njenih višestrukih uloga?

Metode istraživanja

Metode koje smo koristili jesu: deskriptivna metoda, metoda teorijske analize i servej metoda.

Metoda teorijske analize podrazumijeva korištenje pedagoško-psihološke literature, priručnika, udžbenika, stručnih i naučnih radova, enciklopedija i sl., te omogućava da se nakon proučavanja izvora, prikupljenih činjenica i analiziranih veza i odnosa, proučavanja predmeta i pojava dođe do novih rješenja i naučnih zaključaka (Mužić, 2004). Važnost ove metode je velika, neophodna i predstavlja sastavni dio pedagoških istraživanja. Ovu metodu smo koristili kako bismo prikupili potrebne podatke o položaju i višestrukim ulogama žena.

Deskriptivna metoda u istraživanju odgoja i obrazovanja predstavlja skup znanstvenoistraživačkih postupaka s kojima se opisuju pojave u odgoju i obrazovanju, tj. ispituje se stanje, a time i njihove osobine, bez obzira na njihove uzroke (Mužić, 1979). Deskriptivnu metodu smo koristili kako bi opisali izazove i prepreke sa kojima se susreću žene u svakodnevnom obiteljskim ulogama.

Cohen, Manion i Marrison (2007) ističu da je survey metoda pogodna za ispitivanje stavova, mišljenja, pogleda i znanja o nekom problemu, a Miljević (2007) napominje da ova metoda podrazumijeva nastojanje da se dođe do što istinitijih i preciznijih operacija kojima se mogu pribaviti potrebni podaci. Survey metodu smo koristili prilikom prikupljanja potrebnih podataka.

Tehnike istraživanja

Tehnike koje smo koristili jesu anketiranje, intervjuiranje i rad na dokumentaciji.

Anketiranje je postupak u kojem anketirani pismeno odgovaraju na pitanja koja se odnose na činjenice koje su im poznate ili na pitanja u svezi s njihovim osobnim mišljenjem. Važnost tog

postupka leži u okolnosti da se često jedino anketiranjem može doći do traženih podataka (Mužić, 2004). Putem anketiranja smo prikupili potrebne podatke za istraživanje.

Pored anketiranja, tehniku koju smo također koristiti jeste intervjuiranje. Intervjuiranje predstavlja najdostojniji i najljudskiji način prikupljanja podataka-razgovor s onima od kojih se podaci prikupljaju. Autor Mužić (2004) ističe da važnost postupka leži u okolnosti da se koristeći slobodni intervju na temelju upoznavanja “slučaja” mogao pronaći put pomoći za njegovo rješavanje.

Rad na dokumentaciji – raspon raznih vrsta dokumenata vrlo je širok. Uglavnom su to pisani dokumenti kao što su zakoni i podzakonski propisi o prosvjeti, dokumenti i spisi odgojnoobrazovnih vlasti, ustanova (naročito škola), udruga i sl., literatura o odgoju i obrazovanju, radovi odgajanja, osnovna dokumentacija djelatnika odgoja i obrazovanja (Mužić, 2004).

Instrumenti istraživanja

Prvi korišteni instrument je anketa. Anketiranje je postupak u kojem ispitanici pismeno odgovaraju na pitanja koja se odnose na činjenice koje su im poznate ili na pitanja u vezi s njihovim osobnim mišljenjem (Mužić, 2004). Anketiranje smo koristili kako bismo ispitali mišljenja žena koje imaju višestruke uloge u savremenoj obitelji.

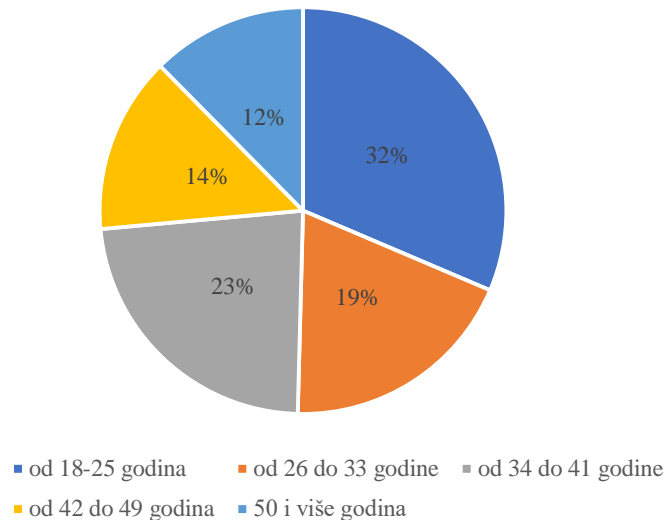
Drugi instrument je protokol polustrukturiranog intervju sa unaprijed sastavljenim česticama pitanja. Svrha korištenja ovog mjernog instrumenta se ogleda u slobodi odgovora ispitanika o vlastitim situacijama u praksi, ali i nastavljanje i produbljivanje razgovora kada istraživač uvidi potrebu za to. Za potrebe ovog rada konstruiran je protokol intervju.

Treći korišten instrument je evidencioni list. On je po sadržaju sličan kodeksu - mora sadržati podatke o autoru, dokumentu i iskazu saglasno sa sadržajem kodeksa. Instrument evidencioni list korišten je kako bi se analizirala dostupna literatura i prikupili podaci potrebni za teorijski okvir istraživanja.

Uzorak istraživanja

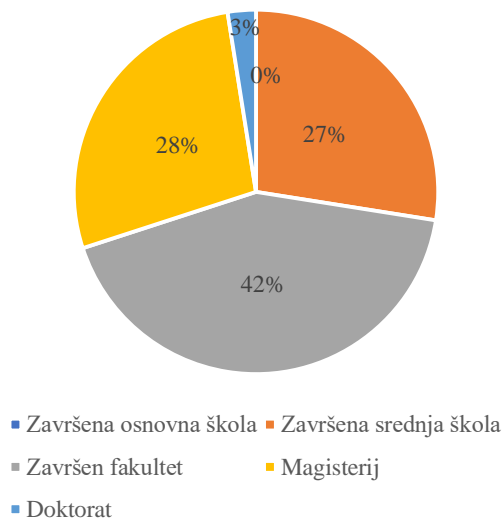
Uzorak je dio osnovnog skupa za kojeg smo istraživački zainteresirani. Lošim odabirom uzorka rezultati istraživanja se mogu iskriviti, zato uzorak mora biti reprezentativan ili adekvatan (Slatina, 2007).

U ovom istraživanju korišten je *ciljni uzorak*. U ciljnom uzorku istraživači odabiru slučajeve koji će biti uključeni u uzorak na temelju vlastite prosudbe njihove tipičnosti. Na taj način oni sastavljaju uzorak koji će dobro odgovarati njihovim specifičnim potrebama. Kao što mu i ime govori, uzorak je odabran za specifičnu svrhu (Cohen, i sur., 2007).

Grafikon 1. Uzorak ispitanica prema dobi

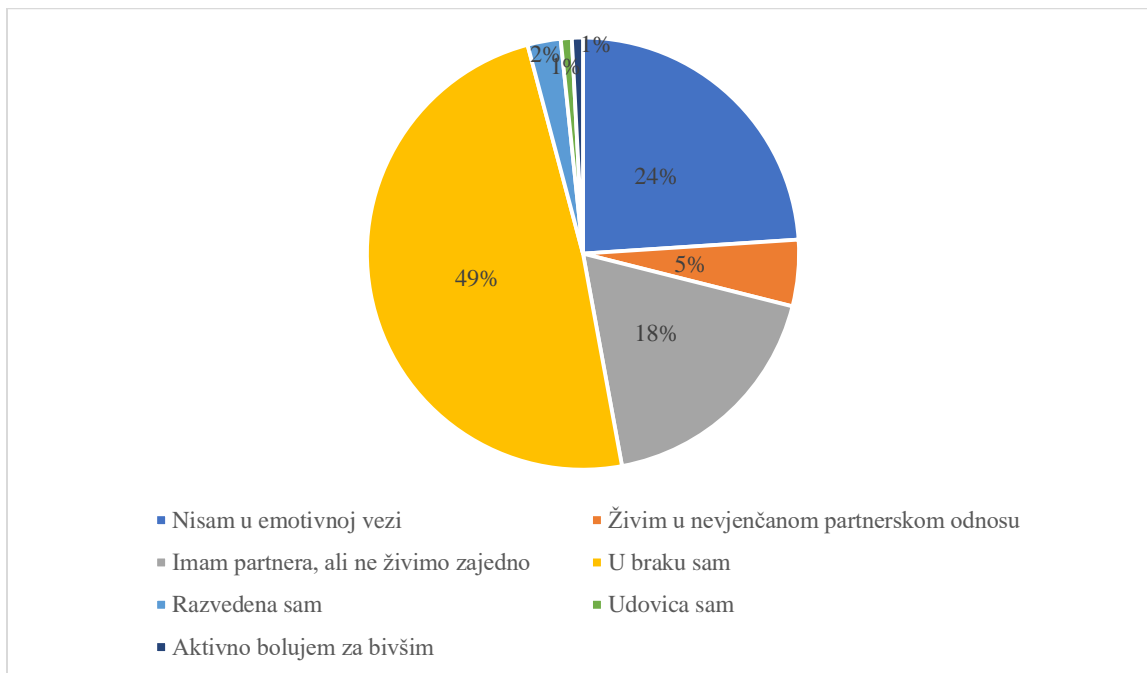
Prema Grafikonu 1. u ispunjavanju anketnog upitnika učestvovala je 121 ispitanica. Najveći broj ispitanica je 38 (31,4%) i to u dobi od 18-25 godina. Njih 28 (23,1%) ispitanica je bilo u dobi od 34-41 godinu, zatim njih 23 (19%) u dobi od 26-33 godine, njih 17 (14%) je bilo u dobi od 42-49, te njih 15 (12,4%) u dobi od 50 godina i više. Možemo vidjeti da su ispitanice u ovom anketnom upitniku različite životne dobi.

Grafikon 2. Uzorak ispitanica prema završenom stepenu/nivou obrazovanja

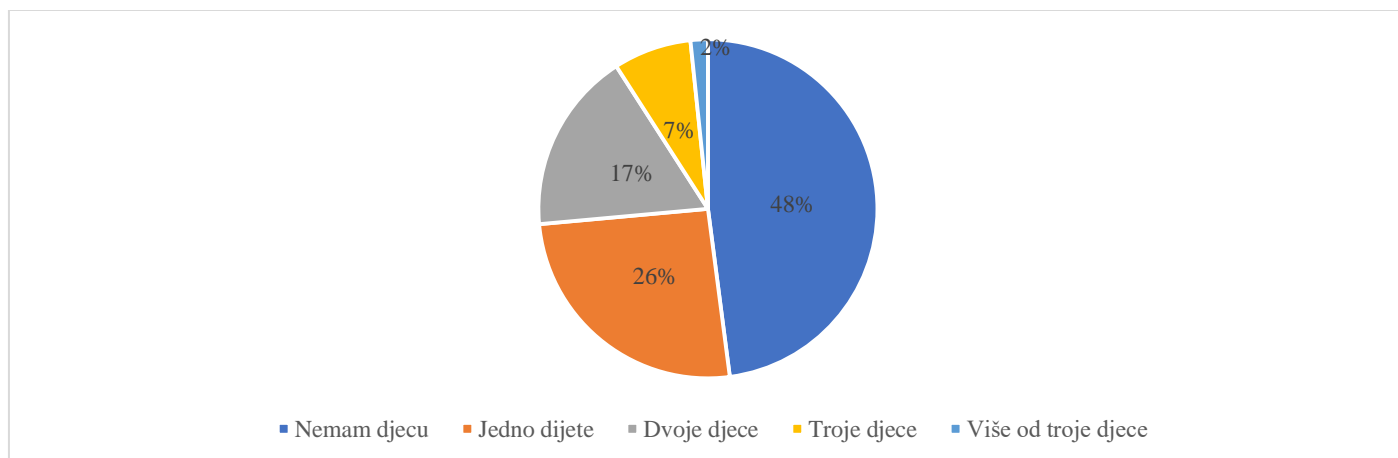
Iz Grafikona 2. se vidi da 51 ispitanica (42,1%) ima završen fakultet. Njih 33 (27,3%) ima završenu srednju školu, te drugih 33 (27,3%) ima završen magisterij. Tri ispitanice (2,5%) imaju završen doktorat i jedna (0,8%) ispitanica je dodala vlastiti odgovor, te napisala da ima završenu višu školu.

Nijedna ispitanica nema završenu samo osnovnu školu. Jedna ispitanica koja ima završen doktorat je u dobi od 26-33, jedna u dobi od 42-49 godina, te jedna u dobi od 50 i više godina.

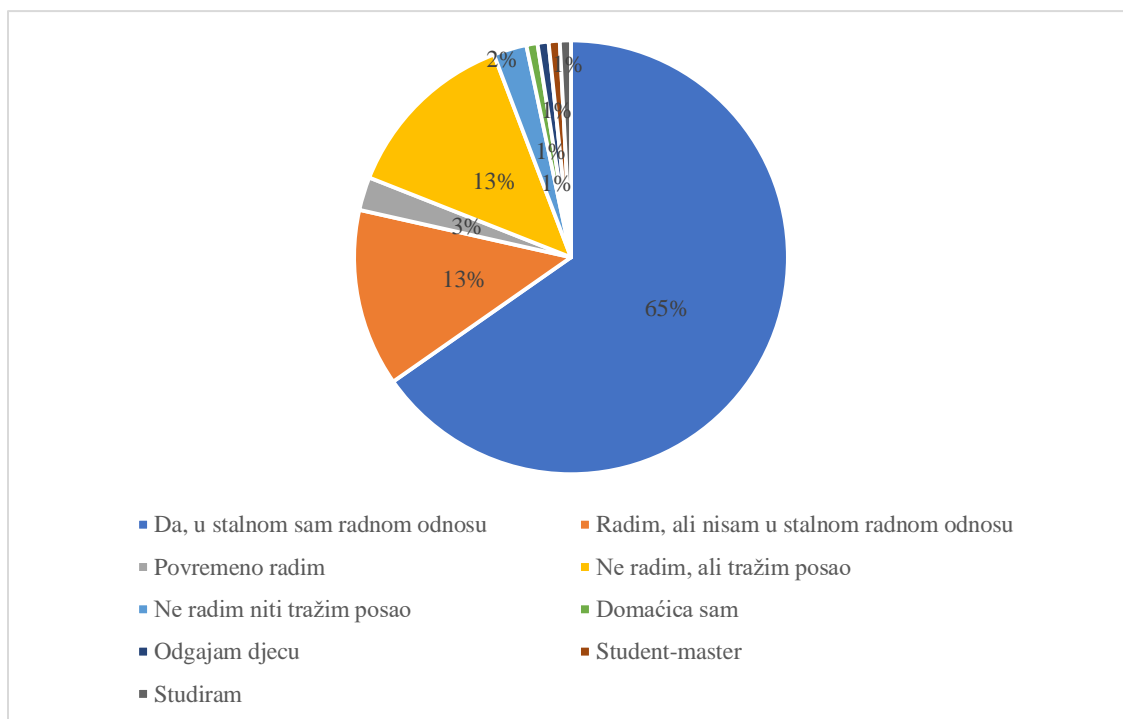
Grafikon 3. Emotivni status ispitanica

Iz Grafikona 3. vidimo emotivni status ispitanica. Njih 59 (48,8%) je u braku, 29 (24%) ispitanica nije u emotivnoj vezi, te 22 ispitanice (18,2%) imaju partnera, ali ne žive zajedno. Šest (5%) ispitanica živi u partnerskom nevjenčanom odnosu, tri (2,5%) su razvedene, jedna (0,8%) ispitanica je razvedena i jedna (0,8%) ispitanica je dodala odgovor, da ona aktivno boluje za bivšim partnerom. Primjećujemo da imamo ispitanice koje su u braku, a mlađe su životne dobi, te s druge strane i ispitanice starije životne dobi koje nemaju partnera.

Grafikon 4. Broj djece ispitanica

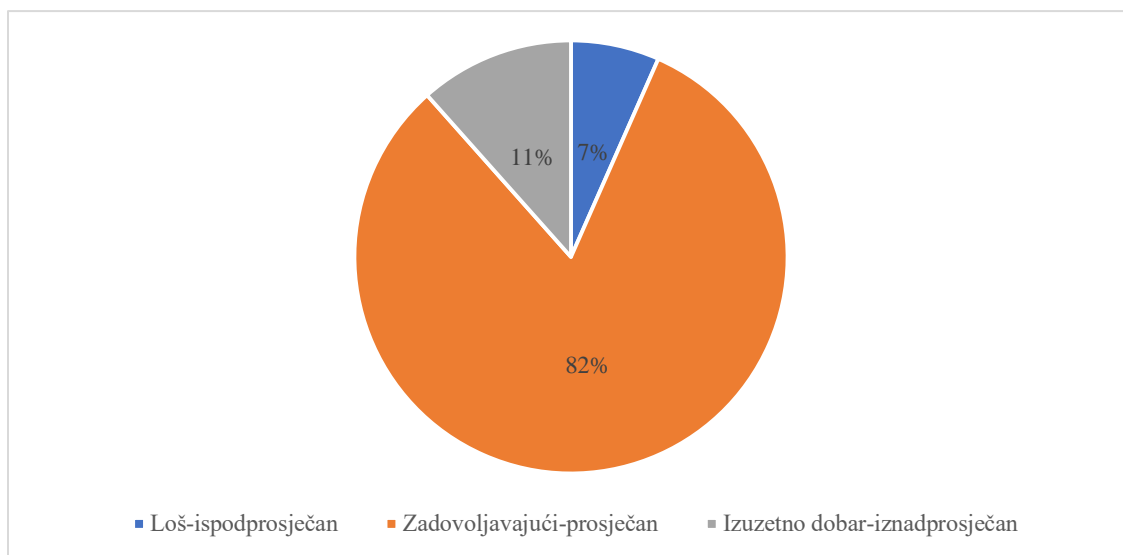
Putem Grafikona 4. smo ispitivali da li ispitanice imaju djecu, te ukoliko imaju, ispitivali smo broj djece. Primjećujemo da 58 (47,9%) ispitanica nema nijedno dijete, njih 31 (25,6%) ima jedno dijete, 21 (17,4%) ispitanica ima dvoje djece, 9 (7,4%) ispitanica ima troje djece i više od troje djece imaju dvije (1,7%) ispitanice. Zašto ovoliki broj ispitanica nema nijedno dijete može biti povezano sa dobom ispitanica, jer imamo veliki broj ispitanica čija je dob do 25 godina. Svakako da može biti i povezano sa tim da ne žele imati djecu ili sa nekim drugim privatnim razlozima. Ono što je zanimljivo jeste spomenuti historijski položaj i ulogu žene. Već smo govorili kako su žene prije imale više djece i da je njihova skoro i najvažnija funkcija i uloga u obitelji bila rađanje. Praveći paralelu sa našim istraživanjem vidimo da preko 70% ispitanica nema ili ima samo jedno dijete, što nam govori da žene danas imaju drugačiju percepciju i ulogu u životu. Kroz ovaj podatak već primjećujemo da se uloga žene promijenila, te da uloga majke više nije prioritetna i najčešća.

Grafikon 5. Zaposlenost ispitanica

Vraćajući se na historiju i položaj i ulogu žene u obitelji, u ovom slučaju primjećujemo promjenu i odstupanje. Naime, govorili smo da je uloga žena najčešće bila uloga majke i domaćice, te se žene nisu toliko susretale sa ulogom hraniteljice i radnice. Iz Grafikona 5. primjećujemo da je 79 (65,3%) ispitanica u stalnom radnom odnosu, njih 16 (13,2%) radi, ali nije u stalnom radnom odnosu, te drugih 16 (13,2%) ispitanica ne radi, ali traži posao. Tri (2,5%) ispitanice povremeno rade, dok drugi tri (2,5%) ne radi niti traži posao. Postojala je mogućnost da ispitanica dodaju vlastite odgovore. Shodno tome, jedna (0,8%) ispitanica je napisala da je domaćica, jedna (0,8%) je student na master studiju, te je jedna (0,8%) ispitanica u procesu studija.

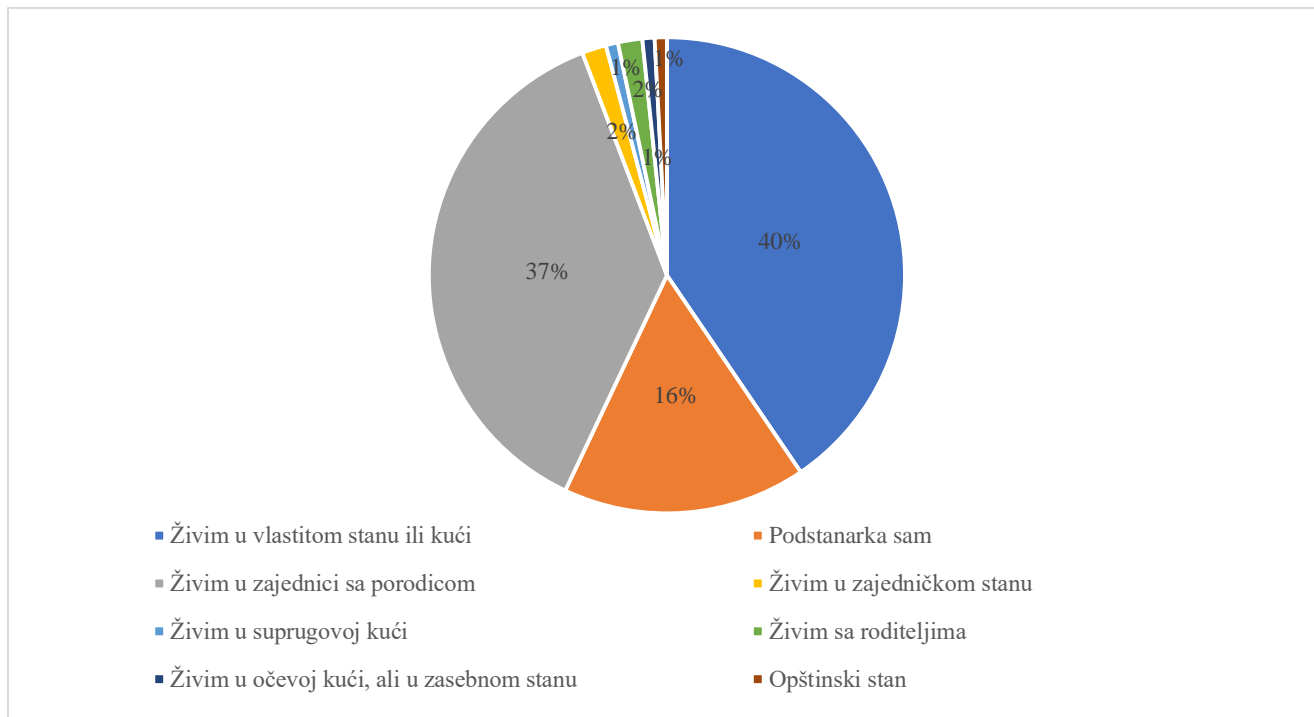
Uočavamo da čak 80% ispitanica redovno ili povremeno radi i ekonomski doprinosi obitelji. Jedna ispitanica koja ima više od troje djece je u stalnom radnom odnosu, njih šest imaju troje djece i u stalnom su radnom odnosu, te njih 19 imaju dvoje djece i također su u stalnom radnom odnosu. S druge strane, njih 31 nema nijedno dijete i u stalnom su radnom odnosu. Njih 6 koje imaju jedno dijete su u radnom odnosu koji nije stalan, dok njih 10 koje nemaju nijedno dijete su u radnom odnosu koji nije stalan. Primijetimo da veliki broj ispitanica bira ulogu zaposlene žene, ali i da veliki broj njih bira kombinaciju zaposlene žene i majke. U prošlosti je bilo skoro i nezamislivo da žena ima samo karijeru i bude zaposlena, a da pri tome nema nijedno dijete. Rijetki su slučajevi bili da su žene imale višestruke uloge, ali sada je to već sasvim prihvatljivo, te se u nekim slučajevima to čak i podrazumijeva. Uloge su se vremenom proširile, te žene pronalaze balans među njima.

Grafikon 6. Procjena socio-ekonomskog statusa

Kada govorimo o socio-ekonomskom statusu, 99 (81,8%) ispitanica smatra da ima zadovoljavajući-prosječan socio-ekonomski status. Njih 14 (11,6%) smatra da ima izuzetno dobar-iznadprosječan status, a njih 8 (6,6%) smatra da ima loš-ispodprosječan socio-ekonomski status.

U ovom slučaju je zanimljivo istaći da je 8 ispitanica izjavilo da ima ispodprosječan socio-ekonomski status. Od njih osam, čak pet njih je u radnom odnosu i njih četiri ima završen fakultet ili magisterij. Ono što mi možemo primijetiti jeste da je u našem uzorku mali broj ispitanica koje imaju ispod i iznadprosječaj socio-ekonomski status. Oko 80% ispitanica koje su izjavile da imaju zadovoljavajući socio-ekonomski status je u stalnom ili trenutnom radnom odnosu. Time primjećujemo da većina naših ispitanica koja je u radnom odnosu smatra svoj socio-ekonomski status zadovoljavajućim. Ispitanice koje imaju iznadprosječan socio-ekonomski status su također najčešće u stalnom radnom odnosu. Možemo reći da ispitanice koje su u radnom odnosu najčešće bivaju u zadovoljavajućem ili izuzetno dobrom socio-ekonomskog statusu.

Grafikon 7. Stambeni status ispitanica

U utvrđivanju stambenog statusa, primijetimo da 49 (40,5%) ispitanica živi u vlastitom stanu ili kući. Njih 45 (37,2%) živi u zajednici sa porodicom, zatim 20 (16,5%) ispitanica živi kao podstanarka, te dvije (1,7%) živi u zajedničkom stanu i dvije (1,7%) žive sa roditeljima,. Jedna (0,8%) ispitanica živi u suprugovoj kući, jedna (0,8%) u očevoj kući u zasebnom stanu, te jedna (0,8%) živi u opštinskom stanu.

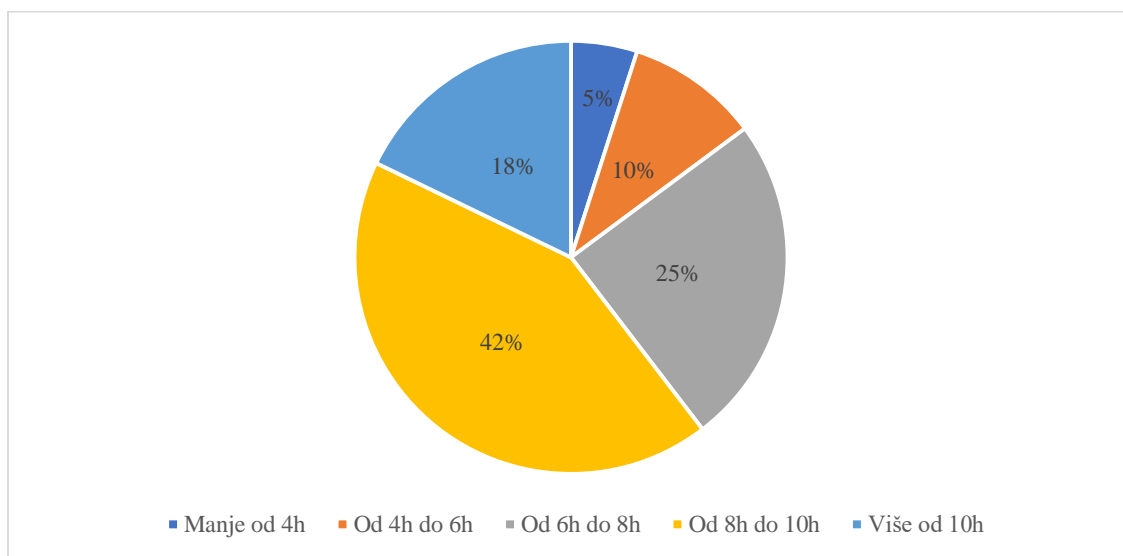
Ispitanice koje su u stalnom ili trenutnom radnom odnosu najčešće žive u vlastitom stanu ili u zajednici sa porodicom. Ovdje također možemo napraviti paralelu sa životom žena u prošlosti. Već smo govorili o tome da su žene u prošlosti u najčešćim slučajevima živjele u zajednici sa porodicom, gdje je jedna od njihovih uloga svakako bila i briga o svim članovima obitelji. Danas još uvijek imamo veliki broj ispitanica koje žive u zajednici, ali ipak je veći broj njih koje žive u vlastitom stanu ili kući. Danas se pojavljuju i posebni stambeni statusi kao što je slučaj da opština dodjeljuje stan osobi ili obitelji ili se živi odvojeno od obitelji u jednoj kući. U ovom slučaju vidimo da i zajednica u kojoj živimo može ponuditi vrstu pomoći pri rješavanju stambenog statusa, te se ljudi danas mogu lakše pobrinuti i doći do života u vlastitom stanu ili kući.

Također, institucije u zajednici koje smo posjetili i koje pružaju podršku ženama jesu: KJU Porodično savjetovalište, JU Kantonalni Centar za socijalni rad, Udruženjem „Život sa Down sindromom“ i Sigurna kuća.

III ANALIZA I INTERPRETACIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA

1. Analiza i interpretacija rezultata prikupljenih anketnim upitnikom

S obzirom da je cilj našeg istraživanja bio ispitati položaj, izazove i posljedice višestrukih uloga žena u savremenoj obitelji, analizirali smo rezultate prikupljene anketom i intervjuom. Predstavili smo položaj i uloge žena u obitelji u prošlosti i danas, utvrdili i analizirali uloge žena u obitelji, te posebno naglasili kako i na koji način mehanizmi u zajednici mogu pružiti podršku ženama. Prikazali smo i određene preporuke koje nam mogu biti značajne za uspješno usklađivanje obiteljskog i poslovnog života.

Grafikon 8. Procjena ukupnog radnog vremena u toku dana

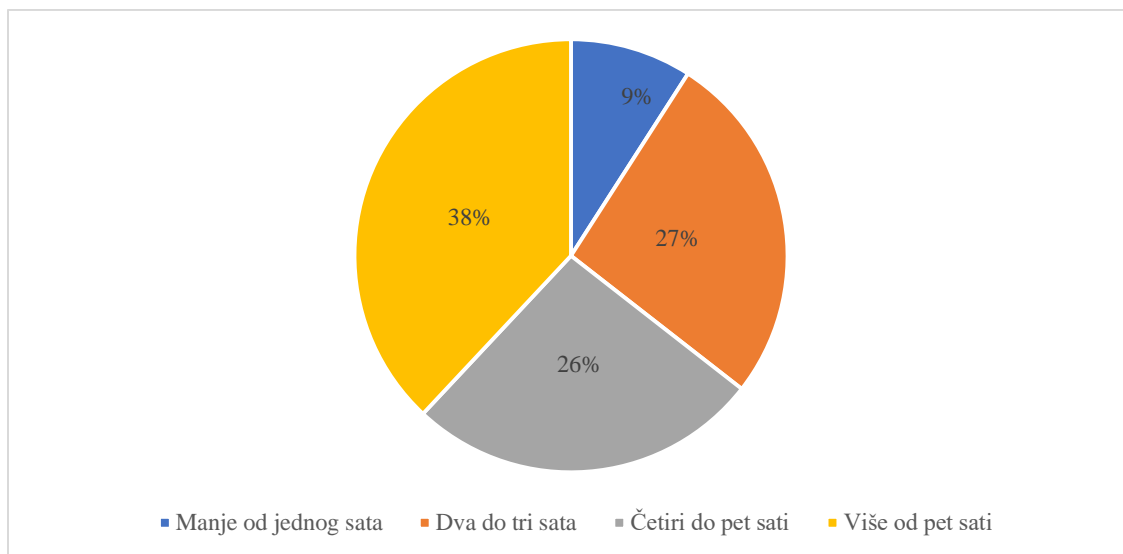
Prema Zakonu o radu, član 36, puno radno vrijeme traje 40 sati sedmično, ako zakonom, kolektivnim ugovorom, pravilnikom o radu ili ugovorom o radu nije određeno u kraćem trajanju. Ukoliko u sedmici imamo dva slobodna dana, onda to podrazumijeva da narednih pet dana trebamo raditi 8h. Teorijski je ovo tačno, ali je praksa malo drugačija. Iz grafikona 8 vidimo da 43 (42,6%) ispitanice rade od 8h do 10h dnevno. Njih 25 (24,8%) radi od 6h do 8h, zatim 18 (17,8%) ispitanica radi više od 10h dnevno, a njih 10 (9,9%) radi od 4h do 6h. Postoji još 5 (5%) ispitanica, koje rade manje od 4 sata dnevno.

Vidimo da skoro polovina ispitanica provodi više od 8h obavljajući posao za koji je plaćena, a skoro 20% njih radi više od 10h. To je oko 60% ispitanica koje rade više nego što je to zakonom određeno. Ono što je zanimljivo uporediti jeste da je 18 ispitanica izjavilo da radi više od 10 sati, a od njih 18 tri ispitanice smatraju da imaju ispodprosječan socio-ekonomski status. Uprkos radu većem od 10 sati i dalje je socio-ekonomski status nezadovoljavajući, što otvara mnoga dodatna pitanja. Ispitanice koje rade više od 10 sati najčešće nemaju nijedno ili imaju samo jedno dijete.

Na osnovnu ovih iskaza moguće je donijeti različite zaključke, ali trenutno imamo premalo informacija kako bismo ih donosili. Ono što možemo sa sigurnošću reći jeste da žene mogu raditi i više nego je to previđeno i da ekonomski mogu doprinositi isto, a možda i više od muškaraca.

Jedno od pitanja koje smo postavili u anketnom upitniku jeste da ispitanice navedu prava koja poznaju, a propisana su zakonima, koje imaju kao zaposlena žena. Od 121 ispitanice 30 ispitanica je reklo da ne zna koja prava ima. Od njih 30 je 20 ispitanica u radnom odnosu. Činjenica je da imamo ispitanice koje su zaposlene i koje ne znaju koja su njihova prava. Samim tim u slučaju diskriminacije, ugrožavanja prava, nasilja i slično, žene koje ne znaju za svoja prava mogu biti ugrožene i mogu pretrpjeti psiho-fizičku bol i nepravdu na radnom mjestu. Najčešće pravo koje su ispitanice istakle da poznaju jeste pravo na porodiljsko odsustvo i naknadu, pravo na godišnji odmor, pravo na bolovanje, zdravstveno osiguranje, pravo na platu i pravo na slobodne dane. Prava koja su se najmanje spominjala su sljedeća prava: zakon o ravnopravnosti spolova, stalno zaposlenje nakon 3 godine neprekidanog rada, sloboda govora, pravo na topli obrok, regres i prevoz, te mali broj ispitanica zna da može raditi na polovinu punog radnog vremena nakon porođajnog odsustva. Ovdje možemo primijetiti da uprkos jasno definisanom Zakonu i članovima unutar njega neke ispitanice i dalje ne znaju koja prava imaju na radnom mjestu. Zakon je dostupan na internetu, te i prilikom potpisivanja ugovora jasno su definirani članovi koji se odnose na zaštitu prilikom rada. Uprkos tome, i dalje nismo dovoljno upoznati sa pravima koja posjedujemo. Upravo zato je bitno poznavati Zakon o radu prije samog zaposlenja, kako bismo znali šta nam je omogućeno i pruženo tokom rada.

Pitanje koje smo također postavili u anketnom upitniku, nadovezuje se na prethodno pitanje. Pitanje glasi: „Ukoliko radite, navedite koja prava ostvaruju žene na Vašem poslu/radnom mjestu?“. U ovom pitanje je 24 ispitanica izjavilo da nema nikakva prava na poslu ili ih uopšte ne poznaje. Pravo na porodiljsko odsustvo i naknadu, pravo na godišnji odmor su u suštini prava koja su se najviše spominjala. Ono što je zanimljivo istaknuti jeste da postoji određeni broj ispitanica koji zna da postoji Zakon o radu, ali kroz odgovore bismo mogli reći da ipak ne poznaju odrednice ovog Zakona. U suštini, ova dva pitanja su nam potvrdila da žene, iako su se dugo borile za ravnopravnost i određena prava, sada, kada su se izborila za njih, ne znaju navesti koja prava ostvaruju na radnom mjestu. Potrebno je raditi na podizanju svijesti o tome šta svaki čovjek, a posebno žene, mogu da ostvare na radnom mjestu. Ukoliko bi ljudi više bili upoznati sa Zakonom o radu, ostvarili bismo bolje uslove rada, prioritet bi nam bilo psihofizičko zdravlje i sigurno da bismo imali zdraviju klimu na poslu.

Grafikon 9. Vrijeme provedeno sa obitelji

Pitanje koje se odnosi na vrijeme provedeno sa obitelji nam prikazuje da 46 ispitanica (38%) provodi više od pet sati dnevno sa obitelji. Njih 32 (26,4%) provodi dva do tri sata, a druge 32 (26,4%) ispitanice provode četiri do pet sati dnevno sa obitelji. Njih 11 (9,1%) provodi manje od jednog sata sa obitelji.

Ispitanice koje provode manje od tri sata sa obitelji su ispitanice koje su dale odgovor da rade više od 8h. Primjećujemo da žene više vremena provode radeći plaćeni posao, nego provodeći vrijeme sa obitelji. Sve ispitanice koje provode manje od jednog sata sa obitelji nemaju nijedno dijete. Kod ostalih ispitanica je situacija individualna. Postoje ispitanice koje imaju troje djece, a provode dva do tri sata s obitelji, ali i ispitanice koje nemaju djece, a provode više od pet sati sa obitelji. Broj djece u ovom slučaju nije direktno povezan sa činjenicom koliko žene provode vremena sa obitelji. Ni radno vrijeme nije ključno u ovom slučaju. Imamo ispitanice koje provode više vremena na poslu, ali provedu i dosta vremena sa obitelji. Očigledno je da u ovom slučaju je individualno kod svake žene i da shodno njenim mogućnostima, željama i prioritetima, određuje vrijeme provođenja sa obitelji.

Putem anketnog upitnika smo propitali na koji način ispitanice provode vrijeme sa obitelji. Bilo je potrebno da navedu neke od aktivnosti. Najčešći odgovori su bili:

Šetnja, razgovor, trening, igra, pospremanje po kući, gledanje tv-a, izlet, društvene igre, kino, pozorište, pripremanje jela i zajednički doručak/ručak/večera, pripreme za sutrašnji dan, crtanje, odlazak u park, igra sa djecom, putovanja, podjela obaveza u kući, zajedničko ispunjavanje dnevnih obaveza, zadaća, vožnja bicikla, odlazak na ručak/kolač, kafe, plivanje, odlazak kod prijatelja i obitelji, posjeta vjerskim ustanovama, košenje trave...

Također ćemo citirati par odgovora:

„Podjelim ručak, doručak, pričamo i presvlačim i kupam mamu“,

„Imam dijete od godinu dana i čitav dan sam s njim. Šetnja, igra, jelo, sve zajedno radimo. Sa suprugom provodim vrlo malo vremena“,

„Brinem za njih, zajednički ručak pa sve ostalo što im je potrebno, ali nikad ne idemo negdje zajedno“,

„Gledamo tv, pričamo, jedemo“,

„Pisanje poruka“,

„Videopoziv“.

Ispitanice su nabrojale različite aktivnosti koje provode sa obitelji, gdje kod mnogih vidimo da je vrijeme sa obitelji ispunjeno i maksimalno iskorišteno. Vrijeme provedeno s obitelji važno je za komunikaciju i razvoj kvalitetnih odnosa u obitelji. Na taj način razvijamo povjerenje, bliskost i povezanost među članovima obitelji. Izleti, bavljenje sportom, društvene igre, razgovor, te mnoge druge aktivnosti doprinose povezanosti među članovima obitelji, te doprinose boljoj funkciji obitelji. Kroz odgovore smo mogli vidjeti da neke ispitanice nisu nabrojale konkretne aktivnosti koje provode sa obitelji, već su nabrajale ono što ljudi u suštini rade tokom dana. Kod 6 ispitanica vidimo da im je cilj da zadovolje potrebe drugih članova obitelji i da to smatraju zajedničkim aktivnostima.

U jednom od prethodno citiranih odgovora imamo primjer majke koja vrijeme provodi sa djetetom i brine se o njemu, a s druge strane jako malo vremena provodi sa partnerom. To bi moglo dovesti do emotivnog udaljavanja partnera i narušavanja obitelji. Potrebno je pronaći vrijeme za sebe, ali i za partnera, te osmisliti aktivnosti sa kojima bi oba partnera bila zadovoljna. Pisanje poruka i videopozivi su se također spomenuli kao zajednička aktivnost, ali se postavlja pitanje da li je to zaista aktivnost u kojoj se mogu poboljšati kvalitete odnosa, te stvoriti povezanost u obitelji. Savremena sredstva komunikacije su nam omogućila da se vidimo i čujemo kada god želimo, ali mobiteli i društvene mreže ne mogu zamijeniti osobnu fizičku vezu. Ona podrazumijeva gledanje oči u oči, podrazumijeva dodir i tjelesni kontakt, što nam omogućava ostvarivanje bliskosti i povezanosti. Naravno da nije moguće u svakom momentu ostvariti komunikaciju licem u lice, ali komunikacija preko telefona bi trebala biti samo kao zamjena u momentima kada nije moguće ostvariti komunikaciju licem u lice. Članovi obitelji imaju svoje obaveze i potrebe, ali obitelj treba da pronađe zajedničko vrijeme koje će iskoristiti na način da svakom članu ispuni određene potrebe. Obitelj treba da se drži na okupu, treba da ima otvorenu komunikaciju, treba pružati podršku i biti oslonac u svakom trenutku. Zato je potrebno birati zajedničke aktivnosti koje odgovaraju svim članovima obitelji i koje doprinose zbližavanju i stvaranju zdravih i jakih odnosa.

U anketnom upitniku smo postavili i pitanje na koji način ispitanice provode dvoje slobodno vrijeme. Bilo je potrebno da navedu neke od aktivnosti. Najčešći odgovori su bili:

Šetnja, rad po kući, teretana, pilates, humanitarni rad, planinarenje, čitanje, pisanje, učenje stranih jezika, izlasci sa prijateljicama, istraživanje, filmovi, serije, odlazak na kafu, vozanje, zoološki vrt, surfovanje internetom, kuhanje, odlazak u prirodu, dopisivanje, druženje sa partnerom, mobitel, jedenje, kulturna dešavanja, slušanje muzike, spavanje, putovanja, izleti sa porodicom, kupovina, joga, odmaranje, meditacija, gledanje tv-a, na fb, učim, uzgoj biljaka, pravljenje rukotvorina, pravljenje torti, podcasti, diy-izrađivanje.

Citirati ćemo neke od odgovora:

„Kafa sa drugaricama, ali bih voljela više da imam vremena za sebe“,

„Pijem kafu sama sa sobom“,

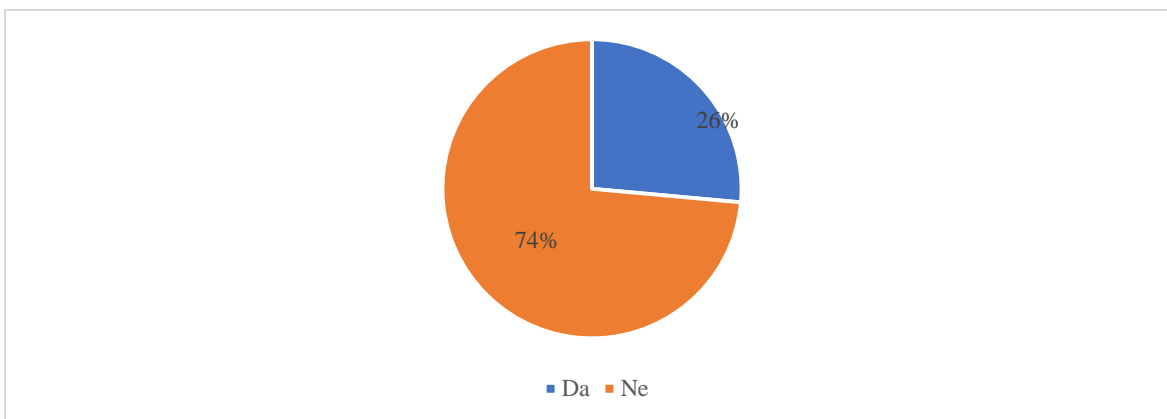
„Imam dijete od 2 godine i radim, ja nemam slobodnog vremena za sebe, nažalost...“,

„Navečer legnem i zgrabim telefon da se malo opustim“,

„Nemam svoje slobodno vrijeme, na poslu sam 8 sati, putovanje do posla zahtijeva vrijeme, sve ostalo posvetim porodici“.

Slobodno vrijeme podrazumijeva vrijeme izvan radnih obaveza, obiteljskih dužnosti i fizioloških potreba. O njemu se samostalno odlučuje i sam čovjek bira čime želi da se bavi. Odgovori koje smo dobili su bili različiti, ali možemo vidjeti da mnoge ispitanice slobodno vrijeme planiraju na način da sebi udovolje i da se opuste. Neke ispitanice nažalost navode da nemaju dovoljno vremena za sebe, te da od drugih obaveza ne stižu posvetiti se sebi. Potrebno je odrediti vrijeme za sebe, a da to vrijeme bude shodno našim potrebama i željama.

Bitno je da slobodne aktivnosti pomažu u održavanju fizičkog i mentalog zdravlja, te da nam olakšavaju svakodnevicu. Svaka osoba treba imati vrijeme za sebe i organizirati ga tako da njemu to vrijeme bude značajno i od koristi. Slobodno vrijeme za nekoga može značiti vrijeme koje želi provesti u tišini uz čitanje knjige, a za nekoga to može biti izlazak sa prijateljima. U oba slučaja je kvalitetno iskorišteno vrijeme, jer smo različiti i imamo različite potrebe i načine zadovoljavanja tih potreba.

Grafikon 10. Doživljeno nasilje u braku/vezi

U ovom dijelu smo ispitivali da li su žene ikada pretrpile neki vid nasilja u vezi ili braku. 32 (26,4%) ispitanice su rekle da su pretrpile neki vid nasilja, dok 89 (73,6%) ispitanica nije pretrpilo neki vid nasilja. Postotak ispitanica koje su prošle određeni vid nasilja ne bi trebao ni da postoji, jer niko ne zaslužuje prolaziti kroz bilo koji vid maltretiranja i ugrožavanja prava.

Vezano za prethodno pitanje, postavili smo dodatno pitanje: „Ukoliko je Vaš odgovor na prethodno pitanje bilo "Da", navedite kako ste i da li ste reagovali na nasilje“.

Ispitanice koje su pretrpile određeni vid nasilja, trebale su da navedu kako su i da li su reagovale na nasilje. Odgovore ćemo predstaviti putem tabele:

Da li ste reagovale i način reagovanja na nasilje?	<i>f</i>
<i>Napuštanjem veze/braka</i>	9
<i>Psihičkim nasiljem-natjerala sam ga da ode</i>	2
<i>Da, zvala sam policiju</i>	2
<i>Da, ukazala sam na nasilje</i>	1
<i>Plakala sam</i>	2
<i>Na psihičko nasilje sam reagovala mirno, pričala sam blagim tonom kako bi smirila partnera. Bio je to jedan vid rasprave sa povremenim upućivanjem riječi koje mogu da povrijede, omalovaže osobu. Na kraju je sve dobro prošlo, upućeno je izvinjenje i sa jedne i druge strane</i>	1
<i>Uzvratila istom mjerom</i>	3

<i>Kraći vremenski period sam mislila da je samo umor od posla i stres, međutim kad sam vidjela da nije i kad sam uvidjela da je stvarno nasilje odmah sam se udaljila</i>	<i>1</i>
<i>Nisam reagovala</i>	<i>2</i>
<i>Povukla sam se u sebe, dobila veliku količinu kompleksa, izgubila sebe</i>	<i>1</i>
<i>Svađala se</i>	<i>1</i>
<i>Zavisno od situacije ako smo sami onda se suprostavim i svađam se s njim oko različitih stavova, ubjeđenja, i pokušam mu sugerisati gdje griješi. Ako smo vani pokušam ublažiti angedotom ili izvući na sarkastičan način pa kad ostanemo sami ili kad prenoći onda otvoriti raspravu. Uglavnom ne pustim da prođe bez odgovora</i>	<i>1</i>
<i>Nisam reagovala, šutila sam zbog roditelja</i>	<i>1</i>
<i>U prethodnom braku bilo previše nasilja, policija je bila nijema na to, u sadašnjem braku bilo je nekih manjih svađa, ali ipak nije bilo za policije</i>	<i>1</i>

Tabela 3. Način reagovanja na nasilje

Ovo su bili odgovori ispitanica na pitanje kako i da li reaguju na nasilje. Vidimo da većina ispitanica reaguje na nasilje, te je reakcija na nasilje raznolika. Primjećujemo da neke ispitanice reaguju istim ili drugačijim vidom nasilja, što ne može popraviti stvar, niti može dovesti do rješenja. Neke ispitanice pokušavaju pronaći opravdanje na nasilje, a neke smatraju da je nasilje svađa koju vode sa partnerima. Partneri mogu i trebaju imati konstruktivne rasprave, ali pri tome trebaju voditi računa da ne povrijede osjećanja jedni drugima.

Na nasilje uvijek treba reagovati i ni u kojem slučaju ga ne treba trpiti. Ukoliko je u pitanju fizičko nasilje, potrebno je pozvati policiju i ne tražiti izgovor zašto je to partner uradio. U bilo kojem drugom vidu nasilja se može pokušati riješiti problem razgovorom, ali uvijek postoji opcija i mogućnost da se partner napusti. Niko ne treba da trpi bilo koji vid nasilja, niti treba pronalaziti razloge i krivnju u sebi. Potrebno je pronaći osobu koja će biti uz nas i koja će nam pružiti ljubav, poštovanje i povjerenje. Svaki odnos je pun izazova, ali svaki izazov se može riješiti ukoliko imamo zdrav način komunikacije praćen poštovanjem i povjerenjem.

Pitanje koje smo također postavili ispitanicama glasi ovako: „Čime je osoba, počinitelj nasilja, „opravdala“ svoj čin? Šta je bio „okidač“ za takav postupak prema njegovom/njenom mišljenju?“

Citirati ćemo neke od odgovora:

„Ne znam, vjerovatno ljubomora“;

„To što sam flertovala (po njegovom mišljenju) sa njegovim poznanikom“;

„Ko fol mojim ponašanjem“;

„Moja agresivnost“;

„Zašto mi treba fakultet, magisterij, knjige, pozorište“;

„Njegovo ruganje, moj šamar, njegovo verbalno maltretiranje“;

„Nerazumijevanje potreba partnera“;

„Nije opravdao, ja sam mu objasnila zašto to radi i riješili smo“;

„Previše naglo reaguje, a da ne razmisli o postupcima“;

„Ni ne sjećam se, bilo je neoprostivo. Mislim da je kao razlog bilo navedeno nešto poput "želio sam da te odmaknem od sebe" tokom rasprave“;

„Alkohol“;

„Jednostavno loš životni period“;

„Nema opravdanja za nasilje, ali njegova samoživost“;

„Osoba je bila iznervirana“;

„Žena je kriva za se. Preveliki ego, pocjenjivanje drugih“;

„Ne postoji opravdanje za nasilje“;

„Ljubomora i nestabilno mentalno stanje“;

„Misli na moje dobro“;

„Okidač je bio neprikladan komentar. Ta osoba se branila time što je pokušao da opravda svoj verbalni napad kao "vraćanje istom mjerom", što nije bio slučaj“;

„Ja sam kriva za to, ja se ne znam ponašati, djetinjasta sam“;

„Nakupljena nervoza“;

„Ljubav/ljubomora“;

„Reakcija na prekid, jer sam ja prekinula“;

„Ja sam kriva za sve“;

„Nije opravdao“;

„Ljubomora, bio je psihopata“;

„Da bi me podstakao da se pokrenem“;

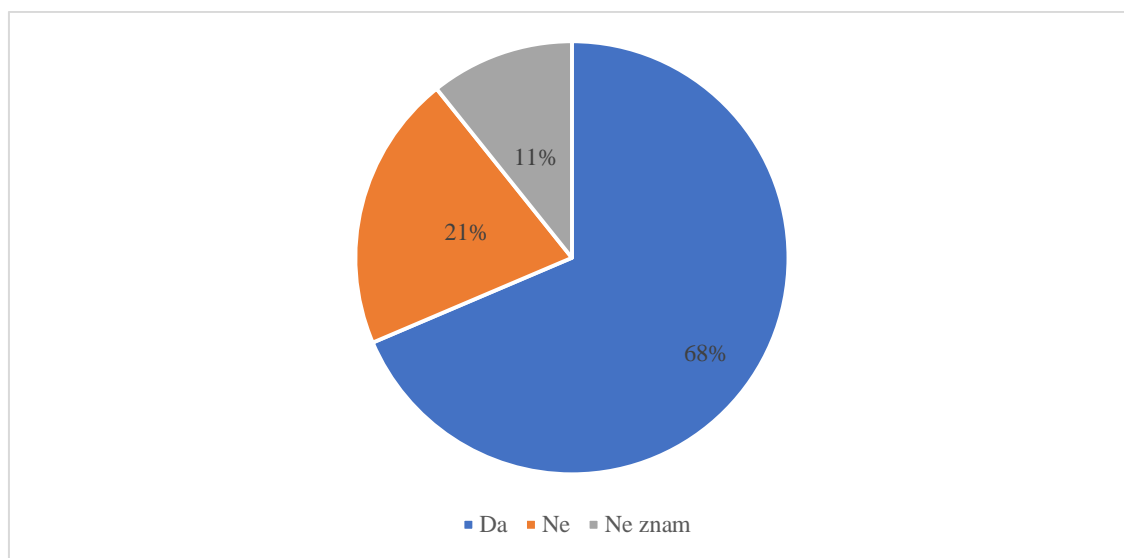
„Ljutnja i svađa zbog obitelji“;

„Abnormalna ljubomora“;

„Materijalni nedostatak“;

Vidimo da osobe koje čine nasilje često pronalaze „razlog“ zašto to čine. Najčešći razlozi su ljubomora, alkohol, burna reakcija na određeno ponašanje i nemogućnost upravljanja vlastitim emocijama. Osoba koja čini nasilje će uvijek pronalaziti problem u drugima i razlog zbog kojeg čini nasilje nikad neće biti vezan za nju, već za žrtvu nasilja.

Potrebno je da žene koje trpe nasilje budu svjesne da one nisu problem i da nasilje nije učinjeno, jer je žrtva uradila nešto pogrešno, već zato što je nasilnik tako odlučio i učinio. Već smo govorili o tome da su se i djeca odgajala kroz tjelesne kazne i da je nasilje u obitelji prije bilo prisutno kroz cijeli život. Odgoj i obrazovanje djece je bilo uz nasilje, te su posljedice takvog odgoja vidljive i u starijoj dobi. Potrebno je biti svjestan posljedica vršenja nasilja, jer posljedice u nekim slučajevima nisu samo trenutne, već prate osobu godinama. Žene koje trpe nasilje trebaju reagirati odmah i potrebno je pronaći podršku i pomoć, kako kroz obitelj, okruženje, tako kroz policiju i zajednicu koja pruža psihološku pomoć.

Grafikon 11. Prijava partnera zbog nasilja u porodici

Posmatrajući grafikon 11 primjećujemo da bi 83(68,6%) ispitanice prijavile partnera zbog nasilja. Njih 25 (20,7%) ne bi prijavilo partnera zbog nasilja, a njih 13 (10,7%) ne zna da li bi to uradilo. Analizirajući odgovore, primjećujemo da skoro polovina ispitanica koja je izjavila da je pretrpila određeni vid nasilja, ne bi prijavila partnera zbog nasilja. Razlozi mogu biti različiti, ali nijedan razlog nas ne bi trebao spriječiti u tome. Prema odgovorima ispitanica vidimo da je nasilje sve više prisutno i da uprkos njegovoj prisutnosti, oko 30% ispitanica ne bi ili ne zna da li bi prijavilo nasilje.

Sljedeće pitanje koje smo postavili u anketnom upitniku glasi: „Ukoliko biste bili žrtva nasilja, kome biste se obratili za pomoć?“. U nastavku ćemo vidjeti odgovore koje su ponudile naše ispitanice:

Osobe/ustanove kojima bi se obratili za pomoć	<i>f</i>
<i>Advokatu</i>	<i>2</i>
<i>Porodici</i>	<i>36</i>
<i>Institucijama koje su za to nadležne (policija, sigurna kuća, centri za socijalni rad...)</i>	<i>115</i>
<i>Mužu</i>	<i>1</i>
<i>Ne bi bilo potrebe za prijavom nasilja! To bih riješila kratko jasno. ODLASKOM od te osobe ZAUVIJEK! Jednom nasilje, zauvijek nasilje. Čim je bio spreman prvi put, tako ce i naredni (deseti...)</i>	<i>1</i>
<i>Bliskoj osobi, prijatelj/ici</i>	<i>8</i>
<i>Nikome, jer nemam kome</i>	<i>6</i>
<i>Mojoj djeci</i>	<i>1</i>
<i>Prvo bih se obratila toj osobi za pomoć</i>	<i>1</i>
<i>Ljudima i institucijama u zajednici</i>	<i>1</i>

Tabela 4. Osobe/ustanove kojima bi se ispitanice obratile za pomoć

Odgovori na ovo pitanje nisu bili ponuđeni, te su ispitanice samostalno pisale odgovore. Najveći broj ispitanica je izjavilo, da bi se za pomoć obratila policiji i institucijama koje su za to zadužene. Nakon toga pronalaze pomoć u obitelji kroz roditelje, braću i sestre, ali i u bliskim

osobama, odnosno prijateljima. Ono što je zanimljivo jeste da smo imali samo jedan odgovor koji kaže, da bi se mužu/partneru obratila za pomoć. Jedna ispitanica je smatrala da partner nije nasilnik i smatrala je njega kao pomoć i zaštitu. Imali smo 6 odgovora od 6 ispitanica koje su izjavile da se nikome ne bi obratile za pomoć, jer smatraju da nemaju kome. Od njih 6, tri ispitanice su već prošle kroz neki vid nasilja. Kao što vidimo, nasilje je zaista čest problem. Potrebno je raditi na njegovom spriječavanju, potrebno je pružiti pomoć žrtvama i potrebno je govoriti javno o ovom problemu. Možemo početi od sebe. Budimo osoba koje konfliktne situacije rješava razgovorom i ne dozvolimo da naše okruženje bude nasilno. Odgajajmo djecu bez tjelesne kazne, ucjenjivanja i prijetnje, jer djeca uče o nasilju još u obitelji. Potrebno je osigurati sigurno okruženje, pružiti pomoć onome kome je potrebna i dati sve od sebe da se svaka žena, muškarac i dijete osjeća sigurno i slobodno u svom okruženju.

U anketnom upitniku smo postavili određene tvrdnje, te su ispitanice na tvrdnje mogle odgovoriti sa odgovorom „da“ ili „ne“, odnosno slaganjem i neslaganjem sa ponuđenom tvrdnjom. Ovo su ponuđene tvrdnje i odgovori na njih:

TVRDNJE	<i>f</i>	<i>f</i>
	(DA)	(NE)
Zaposlena majka može upostaviti jednako srdačan odnos prema djeci kao i majka domaćica.	105	16
Bolje da je muškarac zaposlen, a žena da bude kod kuće	18	103
Žene bolje obavljaju kućanske poslove od muškaraca.	59	62
Sramota je muškarac odgaja djecu, a žena zarađuje novac.	8	113
Ženama u prošlosti je bilo bolje nego ženama danas.	12	109
Zaposlene žene bolje organiziraju vrijeme sa obitelji, nego nezaposlene žene.	52	69
Majka domaćica najčešće ima prisniji odnos sa obitelji u odnosu na zaposlenu ženu.	33	88

Tabela 5. Slaganje i neslaganje sa tvrdnjama

U ovom pitanju smo postavili nekoliko tvrdnji koje mogu pokazivati određene stereotipe i predrasude koje imamo, ali kroz odgovore možemo saznati i više od toga. Na prvoj tvrdnji 16 ispitanica koji se nije složio sa tim sa zaposlena majka može uspostaviti jednako srdačan odnos prema djeci kao i majka domaćica. Zanimljivo je istaći da se u ovom slučaju većinom zaposlene ispitanice nisu složile sa ovim odgovorom. One su smatrale da žene koje nisu u radnom odnosu mogu uspostaviti bolji odnos prema djeci, nego one same, koje jesu u radnom odnosu. Svakako da je ovo mišljenje manjine i da u ovom slučaju možemo zaključiti, da većina naših ispitanica smatra da radni odnos nema povezanost sa tim, koliko će majka ostvariti srdačan odnos prema djeci.

Muškarac kao hranitelj obitelji, a žena kao domaćica je ono što je u historiji bilo vrlo poznato i često. Nakon što su se žene izborile za određena prava, žene su počele također ekonomski doprinosti obitelji i njihova uloga se promijenila. Danas žene imaju višestruke uloge, te postoji jako malo žena čije su osnovne uloge samo uloga majke i domaćice. Sa činjenicom da žene trebaju biti kući, a da pri tome muškarac jedini ekonomski doprinosi obitelji se ne slažu 103 ispitanice. Međutim, postoji 18 ispitanica, od njih 13 zaposlenih, koje smatraju da je ženi ipak mjesto u kući. Ovim ipak primjećujemo da većina ispitanica ne smatra da žene trebaju živjeti kao što su živjele nekad, te da njihovo mjesto nije samo u kući. Žene su danas ravnopravne sa muškarcima, te imaju različite mogućnosti koje mogu ostvariti.

Kućanski poslovi su bili poslovi koje su najčešće obavljale žene. Muškarci su obavljali poslove van kuće, te se smatralo da kućanski poslovi nisu za muškarce. S jedne strane je bila sramota da muškarac obavlja kućanske poslove, a s druge strane je vladalo mišljenje da muškarci ne obavljaju kućanske poslove dovoljno dobro. U rezultatima prikupljenim anketnim upitniku uočavamo podijeljena mišljenja. Polovina ispitanica smatra da žene bolje obavljaju kućanske poslove nego muškarci, dok druga polovina se ne slaže sa tim mišljenjem. Iako su mišljenja podijeljena, kućanske poslove treba dijeliti i obavljati zajedno ili po dogovoru. Ko ih bolje obavlja nije toliko bitno, već je bitno da pomažemo i olakšavamo jedni drugima. Nije nužno da samo žena ili samo muškarac trebaju obavljati kućanske poslove. Bitan je kompromis i dogovor, prilikom čega bi obje strane bile zadovoljne i usaglašene.

U prošlosti je bilo nezamislivo da muškarac odgaja djecu, a da majka bude hraniteljica obitelji. To se u našoj zemlji posebno smatralo „sramotom“, jer su na taj način muškarci bili poniženi. Smatralo se da time gube svoje dostojanstvo i muškost, te da muškarac nije muškarac ukoliko ekonomski ne doprinosi obitelji. Kroz rezultate prikupljene anketnim upitnikom uočavamo da je mali broj ispitanica koje dijeli takvo mišljenje. Nije sramota da muškarac odgaja djecu, a da žena ekonomski doprinosi obitelji. Žene su se borile za jednakost i ravnopravnost, te samim tim je i sasvim očekivano ovakvo mišljenje. Muškarci mogu biti jednako dobri, a možda i bolji odgajatelji od žena, te dobar odgoj ne zavisi od spola, već od osobe koja odgaja. S druge strane

postoje i žene koje zarađuju isto ili čak i više od muškaraca, te mogu jednako ili više ekonomski doprinostiti obitelji.

Svjedoci smo da žene nisu imale prava kao danas, nisu imale mogućnosti kao što ih imaju danas, te je vremenom došlo do promjene statusa žene u društvu i obitelji. Kroz rezultate prikupljene anketnim upitnikom zapažamo da postoji mali broj žena koje ipak smatraju da je ženama u prošlosti bilo bolje nego danas. Ispitanice koje su se složile s ovom činjenicom jesu najčešće žene u redovnom radnom odnosu. S druge strane ipak velika većina smatra da je položaj žene danas bolji u odnosu na prošlost, te žene očigledno jesu zadovoljne promjenom statusa žene u društvu i obitelji.

Podijeljeno mišljenje pronalazimo i u sljedećoj izjavi: zaposlene žene bolje organiziraju vrijeme sa obitelji, nego nezaposlene žene. Organiziranje vremena možda biti izazov za sve, bez obzira da li smo zaposleni ili ne. Organizirati vrijeme na način da imamo dovoljno korisno provedenog vremena sa obitelji je izuzetno bitno. Ne možemo globalizirati i reći da je jedna strana bolje organizira vrijeme od druge strane, jer su slučajevi individualni i zavise samo od te osobe. Upravo zato i imamo podijeljena mišljenja kod ovog pitanja, te imamo i zaposlene i nezaposlene žene koje jednako zauzimaju obje strane odgovora.

Posljednja tvrdnja „Majka domaćica najčešće ima prisniji odnos sa obitelji u odnosu na zaposlenu ženu.“ je slično prvoj tvrdnji „Zaposlena majka može upostaviti jednako srdačan odnos prema djeci kao i majka domaćica,“ i vidimo njihovu povezanost i putem odgovora. Sa izjavom da majka domaćica najčešće ima prisniji odnos sa obitelji u odnosu na zaposlenu ženu se slažu 33 ispitanice. Naš veliki broj ispitanica i jesu zaposlene žene, te one iz svog iskustva mogu ocijeniti koliko prisnan odnos mogu da kreiraju sa obitelji. Dio ispitanica koje trenutno nisu u radnom odnosu su se složile s ovom izjavom, te smatraju da one kao trenutne majke domaćice, mogu ostvariti prisnije odnose u obitelji u odnosu na zaposlene majke. S obzirom da naš uzorak čine većinom majke koje jesu u radnom odnosu, moguće je da zbog toga imamo ovakve odgovore. Sve u svemu, odnosi ne zavise od zaposlenosti. Jednako tople i prisne odnose može imati i zaposlena i nezaposlena žena. U pitanju su prioriteti, želja i volja, te ukoliko to postoji, pronaći će se i vrijeme za obitelj, te će se kreirati zdravi i bliski odnosi sa članovima obitelji.

Sljedeće pitanje koje smo postavili ispitanicama je glasilo: „Koje kućanske poslove treba da obavlja žena, a koje muškarac?“.

Kroz ovo pitanje smo htjeli uvidjeti prisutnost određenih predrasuda i stereotipa. Htjeli smo vidjeti na koji način su podjeljeni poslovi u obitelji sada, te da li zaista imamo podjelu na „muške“ i „ženske“ poslove. Samim tim će nam odgovori pokazati da li se ispitanice zalažu za ravnopravnost. Citirati ćemo dobijene odgovore:

„Žena: čišćenje kupatila, čišćenje prašine, peglanje; Muškarac: krećenje, eventualna popravka električnih uređaja, usisavanje, pranje tepiha, kosidba trave u bašti, a kuvanje kao zajednička aktivnost“;

„Žena sve, a muškarac sve sto ne stigne žena“;

„Žena da održava kuću čistom i urednom a muškarac da pomaže ženi i da obavlja poslove vezane za popravke u kući“;

„Žena kuhanje, veš, dekoracije. Muž usisavanje, kuhanje...“;

“Žena - najbolje se snalazi u kuhinji i sa čišćenjem, dok muškarac treba biti majstor u kući za sve nepravilike i nedostatke da se pronađe rješenje”;

“Usisavanje žena, a npr neke teže fizičke poslove muškarac”;

„Svako treba da se brine o svom vešu, svako za sobom treba da radi i posprema“;

„Muškarac treba da iznosi smeće i kupuje namirnice, žena ostalo“;

Ostalih 113 ispitanica su dale odgovor, da žele ravnopravnu podjelu kućanskih obaveza i da ne postoje „muški“ i „ženski“ poslovi.

Ovim vidimo da se naše ispitanice zalažu za ravnopravnost kako u zaposlenju, tako i u kućnim poslovima. Nijedna ispitanica nije smatrala da su kućanski poslovi samo za ženu, već ih većina želi ravnopravnu podjelu obaveza u kući. Postoji određeni broj ispitanica koji određene poslove karakterišu kao ženske, a neke kao muške, međutim mali je broj takvih. Kao što smo već naveli, dogovor je u svim odnosima najbitniji i obje strane trebaju biti saglasne sa dogovorom. Muškarci i žene trebaju pomagati jedno drugom, kako bi obje strane bile sretno i zadovoljne. Na taj način se gradi pozitivna klima u obitelji i potiču se bliski odnosi.

U sljedećem anketnom pitanju je bilo potrebno dati odgovor na pitanje: „Smatrate li da se položaj i uloga žene u obitelji promijenio u odnosu na prošlost? Objasnite Vaš odgovor.“.

U ovom pitanju su 3 ispitanice dale odgovor ne, dok 118 ispitanica smatraju da se položaj i uloga žene u obitelji promijenio u odnosu na prošlost. Citirati ćemo nekoliko odgovora:

“Jeste se promenio. Sada i žene imaju mogućnost da doprinesu ekonomskom statusu cele porodice, žene su osvešćenije po pitanju svojih prava i shvataju da su sposobne za doprinos porodici i na načine koji nisu svedeni na pranje i peglanje veša. Savremeni način života, obrazovanje doveli su do drugačijih pogleda na svet, te žena i pored brojnih obaveza na polju karijere ostaje posvećena svojoj porodici i pronalazi brojne načine za poboljšanje povezanosti među njenim članovima “;

“Promijenio se, jer danas žene više ulazu u sebe“;

„Da, žena je mnogo samostalnija, radi i više od osam sati dnevno na poslu, čak neke više zarađuju od muškaraca, više se edukuje u svim oblastima struke i života“;

„Žene su neovisnije, muškarac im nije potreban u životu, lakše je posjedovat nekretninu/pokretninu“;

„Da, žene imaju više prava i slobode, nisu ograničene na kuću i kućanske poslove“;

„Da, definitivno je drugačiji s obzirom da su žene počele da rade te na njima nije sva obaveza brige o kućanstvu, kao što je nekada bila. U mnogo boljem su položaju jer imaju priliku da rade stvari koje vole i posvete se sebi, ali i da ne ovise o muškarcima materijalno i finansijski i trpe različite tipove ponašanja jer nemaju gdje“;

„Smatram da jeste, žene su mnogo više psihički opterećene ovih dana s obzirom da su zaposlene, a opet se isto očekuje od njih da doprinesu kući“;

“Žene su postale emocionalno jače.”;

“Jeste, žene su pogubljenе, izgubile su osećaj sta je to za ženu najbolje zahvaljujući silnim širenjem nezdravih stavova“;

“Svakako da jeste. Žene su dobile više prava i podigle svoj glas ali i dalje to nije na nivou jednakosti oba pola”;

“Da, dobile smo veću jednakost u smislu da imamo pravo na školovanje, na zaposlenje, na vozački ispit, kupovinu stana.... Nismo više vlasništvo muških članova porodice”;

“Da, upravo zbog više angažovanosti muškaraca u obavljanju kućnih poslova”;

“Da, jako, i to po meni na gore, mi smo se borile kroz vrijeme za jednakost među spolovima, da žena bude ravnopravna, da u svemu učestvuje, da bude zaposlena, a na kraju dobiješ sve to i plus ono što je domaćica obavljala . Znači sad imamo dupli posao i svu odgovornost, to se ne može sve postići sa onim navedenim pitanjima ima li žena slobodnog vremena za dijete za porodicu. Pitanje je da li je ta žena poslije toliko obaveza i sposobna za nešto više, kad je već postala umorna od svega toga”;

“Da, njena glavna okupacija nije samo kuća, već je više usmjerena na svoj lični razvoj, na karijeru, društvo”;

Kroz odgovore ispitanica možemo primijetiti da se položaj i uloga žene zaista promijenio u odnosu na prošlost. Njen status je promijenjen, kako u obitelji, tako i u društvu. Promjena je očigledna, ali da li je promjena na dobro ili loše, mišljenja su različita. Očigledno je da žene danas imaju

višestrukih uloga poput žene radnice, žene majke, te žene kao supruge i vrlo je teško uspostaviti balans među tim ulogama. Žene su se uspjele izboriti za svoja prava, ali je pitanje kako uspostaviti sve obaveze i uloge, a pri tome se pobrinuti o vlastitim potrebama i ne zanemariti druge. Prema mišljenju ispitanica, žene još uvijek nisu u potpunosti ravnopravne sa muškarcima, ali promjena je itekako vidljiva. Žene imaju svoja prava i slobodu, te samim tim mogu birati koje uloge žele imati u životu. Shodno tome, trebaju da biraju i partnere koji će ih u tome podržavati, te koji će razumijeti njihove želje i odluke. Žene ne trebaju dozvoliti da im neko nameće uloge i način na koji će živjeti vlastiti život. Svaka žena ima izbor i prava da donosi odluke o tome da li će imati djecu i koje uloge želi nositi u svom životu.

“Kakav je položaj žene na tržištu rada? Koliko je teško/lahko pronaći posao i imati vremena za obitelj i dom?” – je bilo sljedeće pitanje koje smo postavili u anketnom upitniku. Citirati ćemo neke odgovore:

“Dosta je bolji i sve se može kada se hoće i kada se dobro organizuje vreme”;

“Jos uvijek je ženama teže pronaći posao, pogotovo na višim pozicijama, te se uvijek postavlja pitanje da li ste trudni, da li uskoro planirate imati djecu itd. jer se smatra da žene ne mogu raditi u tom periodu i poslodavcima se ne isplati zapošljavati ih u tom slučaju. Međutim, situacija je mnogo bolja nego prije i nadam se da će napredovati. Što se tiče vremena za obitelj i dom pored posla, roditelji trebaju da nađu balans i ispravno organizuju svoje vrijeme i na taj način će definitivno moći naći vremena i pružiti djeci pažnju koja im je potrebna”;

“Kao neko ko radi u prosvjeti, a dobila sam zaposlenje čak i prije završetka studija, mišljenja sam da imamo sasvim dobar položaj. Ista stvar je i sa većinom kolegica i kolega, po završetku studija 90% nas je zaposleno. Dobra organizacija je ključna za sve, pa samim tim i za balansiranje obaveza na poslu i kući”;

“Mislim da je jako stresno, jer su drugačija očekivanja od žena i muškaraca. Dok muškarcu mora biti spreman ručak na stolu kad dođe umoran s posla, za žene to ne važi. Naravno zavisi od odnosa u braku. Također, situacija u društvu je takva da se muškarcu aplaudira ako provodi vrijeme sa svojom djecom, dok se to isto od žene podrazumijeva”;

“Žene na tržištu rada su prilično podzastupljene na pozicijama odlučivanja i njihova uloga tek treba da se formuliše u normativnom značenju. pitanje balansiranja između obitelji i posla je stvar ličnih afiniteta i karakternih osobina. neko je sposoban da vodi brigu o svemu i da se pritom ostvaruje u društvu kroz niz aktivnosti, dok drugi jedva da završe dnevne obaveze u satnici radnog vremena. tako da je ovo pitanje više vezano za psihološko tumacenje mogućnosti, karaktera i afiniteta pojedinaca, kako za žene tako i za muškarce”;

“Mislim da vrlo lakše posao pronalaze slobodne žene bez djece”;

“Mlade žene su u startu u lošijem položaju zbog majčinstva. Ne u smislu da njihovo majčinstvo loše utječe na njihov posao već na činjenicu da poslodavci itekako imaju na umu prilikom zapošljavanja novih radnika da će mlade ženske radnice u dobi 25-35, prije ili poslije zatrudnjeti i zbog toga će izostati s posla. Zbog toga radije zapošljavaju mlade muškarce. Kad bi zakon propisivao obavezan porodiljni i za žene i muškarce u jednakom trajanju, ovog problema ne bi ni bilo”;

“Hmm, statistički gledamo 47% žena se nalazi na visokim pozicijama, što je dobar pokazatelj položaja žene na tržištu rada. Mislim da sve sve može iskombinovati uz dobru organizaciju”.

Mišljenja su kod ovog pitanja bila različita. Ipak možemo istaći da veliki broj ispitanica (njih 79) smatra da je položaj žene na tržištu rada nepovoljan, te da žene prilikom zapošljavanja prolaze kroz niz izazovnih situacija, pri čemu bivaju diskriminirane. Mlade žene na razgovorima za posao često budu pitane za bračni i emotivni status, te direktno budu pitane o tome, da li planiraju imati djecu. Tokom rada, ističu ispitanice, da prolaze kroz psihičko nasilje i smatraju se manje vrijednima od muškaraca, te jako teško dolaze do pozicija nadređenih.

Naših 36 ispitanica smatra da je položaj žena na tržištu rada povoljan, te da žene ukoliko žele da rade, mogu pronaći posao. Ističe se da ipak poslovi koji su dostupni ženama budu većinom poslovi koji su manje plaćeni, te žene često zarađuju manje od muškaraca. S druge strane, 6 ispitanica smatra da su žene i muškarci u potpunosti ravnopravni i da nema razlike u težini pronalaska posla.

Ono što je 41 ispitanica istakla jeste da je jako teško uspostaviti balans između posla i obitelji. Smatraju da poslodavci nemaju razumijevanja za majke sa djecom, te one često budu izložene velikom stresu, jer teško uspostavljaju balans između posla i obitelji. Za balans je potrebna dobra organizacija, ali i podrška partnera, obitelji i okruženja.

Možemo primijetiti da se položaj žena na tržištu rada, u odnosu na prošlost, promijenio na bolje u smislu pronalaska posla. Danas se pružaju različite mogućnosti, otvaraju se različite pozicije i lakši je pristup pronalaska posla. Putem anketnog upitnika možemo uvidjeti sa kojim izazovima i teškoćama se žene suočavaju, jer prolaze kroz omalovažavanja i diskriminaciju na poslu. Izazov predstavlja i uspostava balansa između vremena za posao i obitelj, te žene osjećaju pritisak i teret. Potrebna je dobra organizacija vremena, podrška okoline, te psihička i fizička spremnost, kako bi kreirao balans između posla i obitelji.

U nastavku ćemo prikazati rezultate odgovora na skalu osobnih i životnih vrijednosti, gdje su ispitanice označile važnost određenih vrijednosti. Rezultati su sljedeći (brojevi označavaju broj ispitanica):

Vrijednosti	<i>f</i> <i>(Nevažno)</i>	<i>f</i> <i>(Važno)</i>	<i>f</i> <i>(Vrlo važno)</i>
Imati dovoljno vremena za sebe i svoje interese	1	43	77
Ne biti zaboravljen u starijoj dobi	3	44	74
Biti sretan i zadovoljan u životu	0	11	110
Ravnopravnija raspodjela kućanskih poslova između žene i muškarca	5	40	76
Poštovanje i ugled izvan vlastite obitelji	10	62	49
Imati dovoljno novca/Prihoda	1	63	57
Živjeti prema pravilima svojih uvjerenja i vjere	6	56	59
Težiti prema svom ispunjenju	1	42	78
Pružiti svojoj djeci dovoljno pažnje i brige	0	18	103
Ostvariti uspješnu karijeru	13	74	34
Ostvariti potpun i uspješan obiteljski život	1	46	74
Imati dovoljno vremena za domaćinstvo i istovremeno imati posao s punim radnim vremenom	20	66	35
Živjeti u lijepoj, prostranoj kući	51	51	19
Omogućiti svojoj djeci odgovarajuće obrazovanje	0	21	100

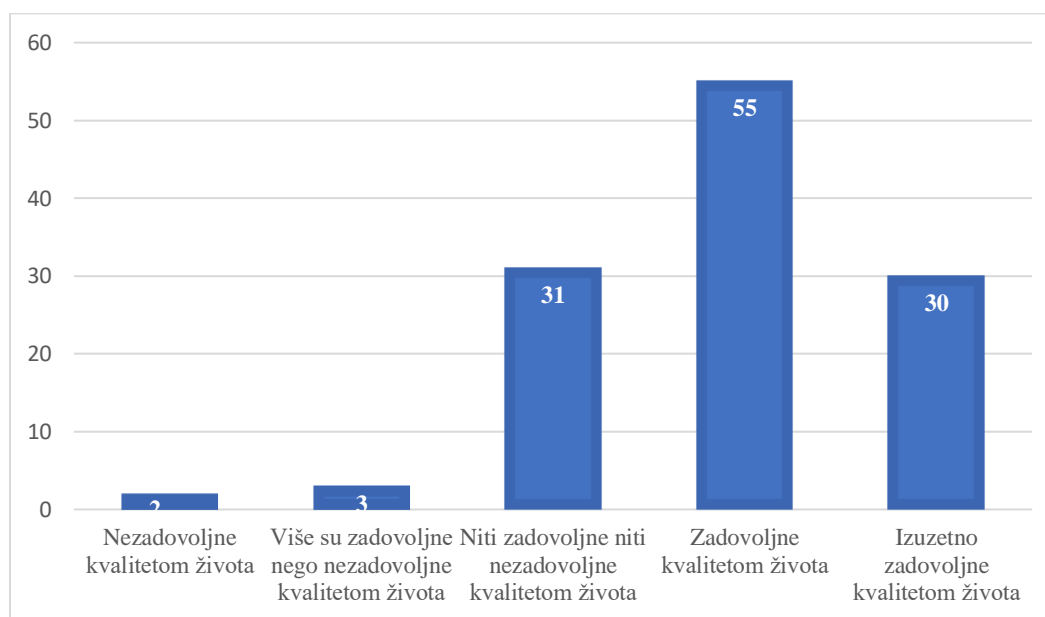
Tabela 6. Skala osobnih i životnih vrijednosti

Posmatrajući odgovore ispitanica možemo istaći da je ispitanicama izuzetno važno da budu sretna i zadovoljna u životu. Samim tim, ukoliko smo sretni i zadovoljni sobom i svojim životom, onda možemo učiniti sretna i one koji su oko nas. Nakon vlastite sreće, ispitanicama je bitno da pruže svojoj djeci dovoljno pažnje, brige, ali i odgovarajuće obrazovanje. Uz to ide važnost ostvarivanja potpunog i uspješnog obiteljskog života, te ne biti zaboravljen u starijoj dobi. Ispitanice također cijene svoje vrijeme i vrlo im je važno imati vrijeme za sebe, kako bi ostvarile ono ka čemu teže. Kako bi to ostvarile, smatraju vrlo važnim i ravnopravnu raspodjelu kućanskih poslova, što im olakšava i pruža vrijeme da se posvete onome što žele.

Manje važnim smatraju imati dovoljno vremena za domaćinstvo i posao, te imati dovoljno novca/prihoda. Iako smo istakli da je vrlo važno imati vremena za sebe i posvetiti se sebi, manje je važno imati uspješnu karijeru, jer posvetiti se sebi znači mnogo više nego imati samo uspješnu karijeru. Poštovanje i ugled obitelji je također manje važno, kao što je i živjeti život prema svojim pravilima uvjerenjima i vjeri. Ono što se na kraju smatra nevažnim polovini žena jeste život u lijepoj i prostranoj kući.

Primjećujemo da je ispitanicama prioritetan rad na sebi, kako bi bile sretno i zadovoljne. Također su obitelj i djeca prioritetni i žene teže ka zajedničkoj sreći i ispunjenju. Biti zaposlena žena je izazov u mnogim segmentima, ali u današnjem vremenu je vrlo važan faktor u životima žena. Žene sve manje žele biti samo domaćice i iskorištavaju sve mogućnosti koje je vrijeme donijelo. Pri tome ne žele zapostaviti ostale životne uloge i uprkos mnogobrojnim obavezama, brinu o svojim bližnjima i trude se učiniti ih sretnim i zadovoljnim.

U sljedećem dijelu anketnog upitnika, ispitanice su trebale procijeniti vlastito zadovoljstvo kvalitetom života, uzimajući u obzir sve uloge koje imaju. Rezultati su sljedeći:

Grafikon 12. Procjena kvalitete života s obzirom na višestruke uloge

Dvije ispitanice (2%) su smatrale da nimalo nisu zadovoljne kvalitetom života. Tri ispitanice (2%) smatraju da su više nezadovoljne nego zadovoljne kvalitetom života s obzirom na uloge koje imaju. Njih 31 (26%) nisu ni zadovoljne niti nezadovoljne kvalitetom života. Ukupno 55 (45%) ispitanica je zadovoljno kvalitetom života, a njih 30 (25%) ispitanica je izuzetno zadovoljno kvalitetom života s obzirom na sve uloge koje imaju. Možemo reći da je procjena kvalitete vlastitog života je na zadovoljavajućem nivou. Oko 70% ispitanica smatra da je zadovoljna kvalitetom života, uzimajući

u obzir sve uloge koje imaju. Njih oko 25% smatra da nije ni zadovoljna, a ni nezadovoljna kvalitetom života, dok je manje od 5% ispitanica nezadovoljno kvalitetom vlastitog života. Time primjećujemo da bez obzira na sve izazove kroz koje žene prolaze dobijanjem višestrukih uloga, većina njih je zadovoljna svojom kvalitetom života.

Razlozi za zadovoljstvom su mnogobrojni, a neki od njih su pružanje više mogućnosti, dobijanje mnogih prava i mogućnost slobode. Očigledno je da su žene time zadovoljne, ali svakako uvijek može više i bolje. Potrebno je težiti ka ciljevima i osigurati sebi život u kojem ćemo upotpunosti biti sretni i ispunjeni. Ukoliko želimo biti više zadovoljni kvalitetom života, onda je potrebno raditi na tome. Potrebno je činiti ono što nas usređuje i što zadovoljava naše potrebe i želje.

Pitanje koje smo također propitali jeste: “Koje nove uloge imaju žene danas u odnosu na prošlost?”. Do sada smo mogli zaključiti da žene imaju nove, višestruke uloge, kako u obitelji, tako i u društvu. Ono što smo putem odgovora na ovo pitanje mogli zaključiti jeste da su žene dobile vrlo važne poslovne uloge. Od žena se očekuje da bude uspješna na području poslovnog života, a da pri tome ne zapostave ostale uloge kao što su uloga majke, supruge i slično. Žene dobijaju mogućnost i uloge odlučivanja u političkom svijetu, što je u prošlosti bilo skoro pa nezamislivo. Pravom na obrazovanje su žene proširile svoja znanja, te aktivno mogu da utiču na području politike i političkih pitanja. Žene su također proširile svoje dosadašnje uloge, pa su u sferi majčinstva i partnerskih odnosa dosta napredovale, te izgradile i upotpunile sebe kao ličnosti. Vidimo da određeni broj žena uspješno balansira različitim ulogama, te pri tome pronalazi vrijeme za sve ono što smatra bitnim: za sebe, obitelj, ali i druge.

Žene su postale finansijski neovisne, te u nekim obiteljima dobijaju i ulogu hraniteljice. Ekonomski doprinose obitelji, te bivaju ravnopravne sa muškarcima. U nekim obiteljima su uloge muškarca i žene takve, da muškarac brine o obitelji, a žene bivaju hraniteljice i ekonomski doprinose obitelji. To se u prošlosti nije moglo ni zamisliti, a danas je to sasvim normalna pojava. Ispitanice ističu i prisutnost veće slobode u svim segmentima života, pravo glasa i odluke, ali i veću mogućnost rada na sebi. Promjene su itekako vidljive i žene su dobile više uloga, ali i očekivanja od drugih. Ispitanice ističu da se od žena očekuje da sve uloge ispunjavaju dajući svoj maksimum i da bivaju kritikovane, ukoliko u nekom polju budu manje uspješne. Iako je mogućnost veća, prilika i izbora je više, vrlo je teško upravljati svim ulogama jednako dobro. Zbog pritiska i očekivanja drugih žene mogu osjećati dodatnu teškoću i opterećenje, te je zbog toga potrebno pružiti pomoć i razumijevanje. Uz pravu podršku, pomoć i razumijevanje, lakše je uspostaviti dobru organizaciju i ostvariti ciljeve koje svakodnevno postavljamo sami sebi.

Koji su česti izazovi s kojima se ispitanice susreću pri organiziranju svog obiteljskog i poslovnog života? Sumirajući sve odgovore, dobili smo sljedeće navedene izazove:

- *Bolest djece;*
- *Čuvanje djece;*
- *Nefleksibilno radno vrijeme;*
- *Ne znam organizirati vrijeme;*
- *Manjak vremena;*
- *Nedostatak slobodnog vremena;*
- *Posvetiti dovoljno vremena sebi i radu na sebi, ali imati vremena i za porodicu i posao;*
- *Uspostaviti vrijeme za djecu i njihove vannastavne aktivnosti;*
- *Previše stresa zbog svih obaveza;*
- *Nedostatak novca;*
- *Teško pronalaženje adekvatnog partnera;*
- *Organiziranje godišnjeg odmora u isto vrijeme kada je odmor i suprugu;*
- *Iznenadna poslovna putovanja;*
- *Nedovoljno vremena za čišćenje;*
- *Nerazumijevanje okoline;*
- *Nerazumijevanje od strane partnera;*
- *Pravilno postavljanje prioriteta;*
- *Previše obaveza;*
- *Psihički i fizički umor.*

Citirati ćemo nekoliko odgovora:

„Planovi drugih koji se ne podudaraju sa mojim planovima. Nepoštivanje, nesuradljivost...”;

„Imam osjećaj da sam preumorna i da polako nekad gubim sebe“;

“Izazov je da suprug ne zna da organizuje svoje obaveze kao ja i ne ispuni uvijek sve obaveze koje mu prepustim”;

„Manjak slobodnog vremena, jer se jako često posao nastavnika nosi kući, te samim tim nemam kada pronaći emotivnog partnera”;

„Nedostaje mi vremena, podrške, pomoći od nekog sa strane“;

„Nedostatak vremena, svaki dan imam osjećaj kao da su mi dani kraći i da ništa više ne stižem, ali nisam u prilici da se rasteretim obaveza“;

“Posao koji donosim kući smeta mom privatnom”;

„Sad je lako jer su djeca odrasla. Teško je kad su djeca mala. Kad trebaš na posao, a djeca trebaju u obdanište, u školu pa poslije škole na njihove aktivnosti. Dan je znao biti prekratak za sve”;

„Stres zbog vremenski kratkih rokova realizacije planiranih porodičnih i poslovnih obaveza, zdravstvene poteškoće, teški saradnički međuljudski odnosi, nedostatak empatije i razumijevanja“;

“Visoke cijene nekretnina za posjedovati prostranu kuću; dokazivanje i performans zarad bonusa/prepoznavanja na poslu”;

Najčešći razlog koji se spominjao bio je ustvari izazov organiziranja vremena. Ispitanice ističu da je najteže organizirati vrijeme, jer je potrebno posvetiti se poslu, obitelji, ali i sebi. S obzirom na višestruke uloge sa kojima se žene danas nose, nedostatkom vremena i razumijevanja od strane obitelji i okoline, žene preživljavaju psihički i fizički umor, ali i stres.

Izazovi mogu biti različiti i brojni, te se razlikuju od osobe do osobe. Neki izazovi su zajednički, a neki individualni za svaku ženu. Vrlo je važno osvijestiti šta za nas predstavlja najveći izazov, te osmisliti rješenje i način na koji možemo bolje uspostaviti naš obiteljski i poslovni život. U tome nam treba pomoći okolina i obiteljsko okruženje, jer uz pomoć drugih možemo brže i lakše riješiti svaki izazov i problem. U svakom trenu možemo pronaći i stručne osobe koje nam mogu pomoći u prevazilaženju izazova koji se ponekad čine preteškim i nemogućim za riješiti. Trebamo biti svjesni da je za neke stvari potrebno više vremena, ali ako radimo sve kako bismo stigli do zadanog cilja, onda ćemo ga i ostvariti.

U anketnom upitniku smo postavili sljedeće pitanje: “Kada biste imali priliku savjetovati mlade žene/kćerke/prijateljice, šta biste im rekli o tome kako uspješno uskladiti obiteljski i poslovni život?”

Odgovori su bili usmjereni ka tome, da je potrebno pažljivo birati bračnog partnera. S njim je potrebno izgraditi otvorenu komunikaciju i jasno iskazati svoje želje i potrebe. S partnerom trebamo graditi svoju obitelj. Potrebno je da ulažemo u našu obitelj, da ostvarimo kompromis i uzajamno se poštujemo i da ostvarimo podršku od svih članova obitelji. Pored obitelji, ne smijemo zaboraviti na sebe i ono što mi želimo. Trebamo raditi ono što volimo i želimo, trebamo biti hrabri, sigurni u sebe, ustrajni u onom što radimo i dobro organizirati vrijeme. Važno je da ne pretjerujemo ni u čemu, da ne trpimo nasilje, da budemo optimisti i da sve radimo sa puno ljubavi. Odredimo prioritete, radimo u dobrom kolektivu, ne uzimajmo k srcu stres na poslu i trebamo dati važnost poslovnom, ali i obiteljskom životu. Pratimo svoje snove, birajmo da budemo sretne i radimo ono što nam odgovara, jer smo sebi najvažnije.

Citirati ćemo neke od odgovora:

“Biranje bračnog partnera punog razumijevanja, podrške i poštovanja. Ulagati u svoj lični razvoj”;

“Biti iskren, organizovan i tolerantan”;

“Bitna je organizacija, volja i najbitnije je sebi dati prostora. Opraštanje samoj sebi”;

“Ne živjeti u zajednici”;

“Budite svoje - ukoliko osoba sa kojom želite da budete ne dijeli vašu viziju života, nemojte gubiti vrijeme. Sa pravom osobom, sve će se uskladiti”;

„Da, kuća je bitna, ali puno je važnije provesti vrijeme sa obitelji“;

“Da ravnomjerno rasporede kućanske poslove sa mužem i da obavezno rade i imaju svoj novac“;

“Imati dobar plan, ali ne osjećati se loše ako se ne može uvijek pratiti. Izmjene su ok, a spontanost dobrodošla“;

“Izabrati željenu profesiju, bez prisile i pogrešnih ambicija, samostalno i trezveno, i završiti fakultet na vrijeme, putovati upoznati jako mnogo ljudi, obavezno provesti neki period života u inostranstvu. Uživati, voljeti, željeti i radovati se životu ako se to postigne onda stupiti u brak i zasnovati obitelj“;

„Izgraditi prvo sebe kao ličnost, naći partnera koji će poštovati vas i vaše vrijeme, biti vjetar u leđa kao i vi njemu i uz kompromis, dogovor, komunikaciju ustrajati u organizaciji i ostalom“;

“Ljubav prema poslu, istovremeno želja za finansijskom neovisnošću i ljubav prema obitelji je nešto što nas "tjera" da se borimo, da se trudimo i takvo razmišljanje će nam pomoći da uskladimo vrijeme i da se dobro organizujemo u svemu“;

„Najbitnija je organizacija i podjela obaveza sa partnerom. Ne dozvoli da radiš više poslova jer to tako naglašavaju stereotipi u društvu. Budi svoja, ambiciozna, ne dozvoli da izgubiš samopouzdanje“;

“Najbitnije je znati raspodijeliti obaveze, da ti ništa ne bude mrsko i teško i da si dobar "multi-tasker". Nađi motivaciju u nečemu i ne gubi vrijeme na prazan hod“;

„Prilikom usklađivanja obiteljskog i poslovnog života je od ključnog značaja ne zaboraviti sebe i svoje vrijeme za rad na sebi i odmor i pronaći svoju svrhu i mjesto u svijetu kako bi nam svaki dan bio u potpunosti ispunjen“;

“Prvo, završiti sve planirane škole, fakultete, zaposliti se, putovati sama, sa prijateljima. Ostalo, ako-ako“;

“Razgovor sa porodicom, ne kriti emocije i trpiti neke loše osjećaje već ako nešto nije uredu razgovarati o tome i naći najbolje rješenje“;

„Redovan razgovor i savjetovanje sa osobama koje čine zasebne kategorije života osobe, briga o onome što osobu samu čini zadovoljnom sobom“;

„Samo sretna majka je dobra majka, samo sretna žena je dobra supruga, kćerka, prijateljica, sestra!“;

“Smatram da treba držati do sebe, svojih ciljeva i onoga što osećamo u tom momentu. Treba biti okružen ljudima koji nas podržavaju, a pre svega poštuju jer je poštovanje ključ dobrih odnosa, a samim tim će uz dobru organizaciju uslediti i dobar balans”;

“Treba znati postaviti granicu između poslovnog i privatnog života, dok si na poslu, posveti se istom, a kad dođeš kući, uživaj u svakom trenutku sa svojim najmilijima”;

“Udajete se za dobrog čovjeka i sve je lakše. Podrška, razumijevanje čine život lakšim“;

„Živite život kakav želite, a ne kakav vam se nameće. Nije sramota biti domaćica ali samo ako je to vaša želja. Ukoliko birate da gradite karijeru uporedo s porodičnim životom - dajte sebi vremena i oduška, uzmite pomoć koju vam treba, razgovarajte s partnerom o podjeli osnovnih kućanskih poslova, ne zaboravite vrijeme za sebe i posvetite pažnju organizaciji života jer je organizacija pola posla“;

„Živite život punim plućima prema svojim mogućnostima i željama tako da uvijek dajete drugima i zahtijevate poštovanje, ljubav, dobre misli i djela“;

Kroz ovo pitanje vidjeli smo dosta motivirajućih poruka i dobrih savjeta, koji nam mogu biti od koristi pri uspješnom uspostavljanju obiteljskog i poslovnog života. Neke od ispitanica nisu imale odgovor na ovo pitanje, što nam govori da ponekad ni sami ne znamo kako bismo uskladili sve obaveze i uloge koje sa sobom nosimo. Možemo primijetiti da je izuzetno bitno ne zaboraviti na sebe i na potrebe koje imamo. Iako sebe nekad postavljamo na posljednje mjesto prioriteta, jako teško ćemo učiniti sretnim druge ljude, ako ni mi sami nismo sretni. Potrebno je organizirati vrijeme, dijeliti svoje emocije i misli, potražiti podršku i pomoć i birati ljude koje želimo da nas okružuju.

Na pitanje: „Ko Vam sve pruža podršku u životu prilikom realizacije zadataka/aktivnosti koje proizilaze iz Vaših višestrukih uloga (to mogu biti osobe, ali i institucije/ustanove i sl.)?“ dobili smo sljedeće odgovore:

Osoba/ustanova koja mi pruža podršku:	<i>f</i>
<i>Sama sebi</i>	7
<i>Obitelj/članovi obitelji</i>	30
<i>Mama</i>	2
<i>Partner</i>	18
<i>Djeca</i>	3
<i>Partnerova obitelj</i>	1
<i>Svekar</i>	1
<i>Suprugova tetka</i>	1
<i>Prijatelji</i>	4
<i>Kolege</i>	1
<i>Direktor/Poslodavac</i>	2
<i>Obrazovne institucije</i>	5
<i>Profesori</i>	2
<i>Psihoterapeut</i>	1
<i>Pojedini influencersi za lifestyle</i>	1
<i>Svi koji me okružuju</i>	3
<i>Niko</i>	22

Tabela 7. Podrška u životu prilikom realizacije aktivnosti/zadataka

Najčešći odgovor na pitanje ko nam pruža najveću podršku, jeste odgovor da je to obitelj, partner i prijatelji. Nerijetko smo dobijali odgovor da je to poslodavac, obrazovne institucije, profesori, kolege na poslu i djeca. Samo jedna ispitanica je navela da joj podršku pruža psihoterapeut. Jedna ispitanica je navela i pojedine influencersere kao podršku za realizaciju određenih zadataka/aktivnosti.

Određeni broj ispitanica (22 ispitanice) reklo da im niko nije podrška i da se mogu osloniti samo na sebe. Ova informacija nam govori da uprkos okruženju, većim mogućnostima komuniciranja, većim pravima, mnogobrojnim institucijama za podršku i pomoć, određeni broj ispitanica smatra da nema podrške. Prije traženja pomoći i podrške trebamo se zapitati, da li smo spremni prihvatiti pomoć. Prihvatljivo je određene periode života ne dijeliti sa drugima i prolaziti kroz njih samostalno, ali kada nam zatreba pomoć, treba je potražiti. Uredu je tražiti i profesionalnu pomoć, jer je to možda jedini način da se izborimo sa izazovima, a da pri tome istovremeno i radimo na sami sebi.

U suštini, podrška je uvijek dobrodošla i poželjna. Potrebno je pronaći osobe od povjerenja, pružiti im podršku, ljubav, povjerenje i poštovanje, kako bi to dobili i zauzvrat.

2. Analiza i interpretacija rezultata dobijenih putem intervjua

Putem intervjua smo željeli predstaviti neke od mehanizama za podršku ženama koji postoje u Kantonu Sarajevo. Ispitali smo ciljeve ustanova, saznali nešto više o njima, te ispitali smo njihov značaj. O položaju i ulogama žena u savremenoj obitelji smo također razgovarali, ali i o kvaliteti odnosa u obitelji. Kontaktirali smo mnoge institucije, a ovo su institucije koje su se odazvali pozivu na intervju: KJU „Porodično savjetovalište“, JU „Kantonalni Centar za socijalni rad“ Sarajevo, Sigurna kuća- sklonište za žene i djecu žrtve nasilja u porodici na području Kantona Sarajevo i DOWNSY- Udruženje za podršku djeci i mladima sa Down sindromom. Rezultate intervjua ćemo predstaviti putem tabele:

Institucija	Radno mjesto/uloga intervjuirane osobe	Uloga i cilj ustanove
KJU „Porodično savjetovalište“	Stručna savjetnica i sistemski porodični psihoterapeut	Nudi preventivni rad u zajednici i savjetodavno-terapeutski rad. Nudi usluge porodičnog i bračnog savjetovanja, savjetovanja u procesu razvoda braka, posredovanje prije razvoda braka, savjetovanje za roditelje i individualne terapije.
U kojoj mjeri i zašto se žene obraćaju za pomoć?		
Žene se u 70% slučajeva obraćaju za pomoć i savjet. Razlozi su različiti. Najčešće su to problemi u odnosima, teškoća u funkcioniranju, umor i burnout, problemi na poslu, razvod, ali i teškoće u nošenju sa različitim emocijama.		
Smatrate li da se položaj žene promijenio u odnosu na prošlost?		
Rade samo sa jednim dijelom populacije, te ne mogu generalizirati. Svakako da se položaj žene u današnjici konstantno mijenja i da je kod nekih obitelji to više, a kod nekih obitelji manje vidljivo. Nažalost postoje i dalje određeni stereotipi i predrasude, zbog kojih žene bivaju i danas diskriminirane. Samim tim, položaj nekih žena nije na zavidnom nivou, te zato trebamo svi zajedno raditi na tome i težiti ka boljoj i sretnijoj budućnosti.		
Koje nove uloge imaju žene danas?		
Odnose se na ekonomski doprinos, koji se danas u svijetu skoro i podrazumijeva. Drugačije se posmatra karijera i odgoj djece je postao drugačiji. Stvara se ideja da se djeca ne oslanjaju samo na majku, te se odgoj djece očekuje od majke, ali i oca. Ono što je posebno bitno jeste da žene danas brinu o svojim potrebama i pronalaze vrijeme za sebe, što se u prošlosti smatralo sebičnim.		

Kakva je kvaliteta odnosa u obitelji danas?
Postoje obitelji koje fenomenalno funkcionišu, dok s druge strane imamo obitelji gdje je kvaliteta odnosa dosta narušena. Nažalost se dešava da žene i muškarci traže pomoć onda kada je za tu pomoć čak i kasno, ali svakako je bitno da su se odlučili otvoriti i ispričati svoje probleme, jer za neke stvari možda i nije kasno.

Tabela 8. Prikaz rezultata intervju-a provedenog u KJU „Porodično savjetovalište“

Institucija	Radno mjesto/uloga intervjuirane osobe	Uloga i cilj ustanove
JU „Kantonalni Centar za socijalni rad“	Diplomirani socijalni radnik, te stručna saradnica na poslovima informisanja i komunikacije u Ministarstvu za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice	Nudi podršku cijeloj obitelji, štiti brak i obitelji, te rješava pitanja hraniteljstva. Posebno se brinu o starijima, osobama s teškoćama u razvoju, osobama u stanju socijalne potrebe, ženama i djeci koji su prošli ili prolaze kroz neki oblik nasilja.
U kojoj mjeri i zašto se žene obraćaju za pomoć?		
U 98% slučajeva se žene obraćaju Centru i najčešće prijavljuju nasilje, traže pomoć i zaštitu.		
Smatrate li da se položaj žene promijenio u odnosu na prošlost?		
Primijeti se promjena na bolje. Žene preuzimaju život u svoje ruke i bivaju ekonomski samostalnije. Žene koje su se prije obraćale za pomoć su bile žene koje se nisu školovale niti radile, dok se sada za pomoć u velikom broju obraćaju žene koje su obrazovane i zaposlene. Prisutno je i manje predrasuda i stereotipa.		
Koje nove uloge imaju žene danas?		
Dijele obaveze sa partnerima, te doprinose kućnom budžetu i finansijskoj sigurnosti. Danas žene imaju veća prava i imaju pravo izbora i odluke. Može se reći da žene imaju identičnu ulogu kao i muškarac, te mogu biti ravnopravni.		
Kakva je kvaliteta odnosa u obitelji danas?		

Vrlo teško odrediti iz perspektive Centra. Oni se susreću sa problemima i teškoćama koje obitelji imaju, te samim tim je vrlo teško dati realan odgovor na ovo pitanje. Može se reći da su odnosi u obitelji različiti, te da nova vremena sa sobom donose i nove izazove.

Tabela 9. Prikaz rezultata intervju-a provedenog u JU „Kantonalni Centar za socijalni rad“

Institucija	Radno mjesto/uloga intervjuirane osobe	Uloga i cilj ustanove
Sigurna kuća-sklonište za žene i djecu žrtve nasilja u porodici na području Kantona Sarajevo	Menadžerica Sigurne kuće u Sarajevu	Nudi obezbjeđenje fizičke zaštite i sigurnosti žrtava, kao i psihosocijalni tretman u cilju prevazilaženja traumatskih iskustava i reintegracije u društvenu zajednicu.
U kojoj mjeri i zašto se žene obraćaju za pomoć?		
U Sigurnoj kući u Sarajevu je od 2000. godine je zbrinuto 2.314 žrtava nasilja. Žene traže pomoć zbog nasilja u obitelji i Sigurna kuća im pruža pomoć i zaštitu od nasilnika.		
Smatrate li da se položaj žene promijenio u odnosu na prošlost?		
Položaj žena se u odnosu na prošlost promijenio na bolje, ali i dalje nije na zavidnom nivou. Ono što se promijenilo jeste da žene imaju veća prava i slobodu, zakonsku zaštitu i obrazovanje, te veće mogućnosti zaposlenja. Žene nažalost i dalje trpe različite vrste nasilja, te uprkos raznim zakonskim regulativama bivaju žrtve.		
Koje nove uloge imaju žene danas?		
Danas je žena dosta samostalnija i ekonomski doprinosi obitelji. Tumači i različite uloge i žene se danas pitaju za mnoge stvari, što prije nije bio slučaj. Danas možemo vidjeti žene u politici, vidimo ih kao direktorice raznih firmi i institucija, što nam govori da žene u svim segmentima imaju neke uloge. Pored novih uloga, žene i dalje imaju uloge koje su imale i u prošlosti.		
Kakva je kvaliteta odnosa u obitelji danas?		
Jako teško govoriti, jer smo svakodnevno suočeni sa negativnim situacijama iz obitelji. Vjeruje se da je kvaliteta odnosa bolja nego u prošlosti, ali na kvaliteti bi se trebalo konstantno raditi.		

Kada bi kvaliteta u odnosima bila bolja, onda ne bismo imali ovoliko žrtvi koje se javljaju za pomoć i zaštitu.

Tabela 10. Prikaz rezultata intervju-a provedenog u Sigurnoj kući

Institucija	Radno mjesto/uloga intervjuirane osobe	Uloga i cilj ustanove
DOWNSY- Udruženje za podršku djeci i mladima sa Down sindromom	Predsjednica udruženja	Pružila podršku djeci i mladima s Down sindromom i pripremajući ih za samostalni život. Pomažu roditeljima da prevaziđu barijere na koje nailaze kroz život. Pomažu roditeljima pri upisu u školi, pružaju im podršku i zajedno sa roditeljima jačaju sistem.
U kojoj mjeri i zašto se žene obraćaju za pomoć?		
Majke se vrlo često samostalno javljaju za pomoć, a najčešće radi pomoći i informisanju o pravima koja posjeduju, psihološkoj pomoći, pomoći logopeda, psihologa, sociologa, rehabilitatora, nastavnika i sl.		
Smatrate li da se položaj žene promijenio u odnosu na prošlost?		
Položaj žene se promijenio i to je vidljivo kroz udruženje. Žene su postale slobodnije i transparentnije, uključuju muškarce u proces odgoja djece, znaju svoja prava i traže ih od sistema.		
Koje nove uloge imaju žene danas?		
Žene imaju mnoge uloge, ali sada se posebno ističe uloga zaposlene žene. Međutim, nebitno je da li je žena zaposlena ili ne. Žena će da se trudi onoliko koliko ona želi i samim tim može kreirati kvalitetne odnose u obitelji, bez obzira na zaposlenje.		
Kakva je kvaliteta odnosa u obitelji danas?		
Kvaliteta dosta zavisi od žene i individualna je za svaku obitelj. Svako drugačije tumači kvalitetu odnosa, te možemo reći da je i ona individualna.		

Tabela 11. Prikaz rezultata intervju-a provedenog u DOWNSY

Posljednje pitanje je bilo kako uskladiti obiteljski i poslovni život. Predstavnica KJU „Porodičnog savjetovališta“ smatra da je potrebno odustati od određenih uvjerenja koje nas sputavaju u našim

ciljevima. Ukoliko razmišljamo o tome šta će okolina reći, ukoliko razmišljamo da „moramo“ biti domaćica, ne možemo očekivati da ćemo biti ispunjeni i sretni, niti da ćemo uspješno pronaći balans između poslovnog i obiteljskog života. Potrebno je pronaći ravnotežu, podijeliti uloge sa partnerom ili obitelji, pronaći pomoć kada je potrebna i znati da nikada nismo same. Podrška i pomoć je uvijek tu, samo je potrebno da je potražimo.

S druge strane, predstavnica JU „Kantonalni Centar za socijalni rad“, smatra da je ponekad jako teško pronaći ravnotežu i uskladiti sve obaveze. Potrebna je dobra organizacija vremena, određivanje prioriteta, te ukoliko se budemo držali zadane strukture, ne bi trebalo biti problema. Bitna je komunikacija, raspodjela obaveza, te volja, želja i podrška okoline.

Predstavnica Sigurne kuće kaže da je kvalitetan odnos ustvari odnos pun uzajamnog poštovanja i ljubavi. Od toga sve kreće i to su temelji za uspješan brak i obitelj. Ako su temelji postavljeni, onda je ženama lakše i uskladiti brak i posao, jer će imati podršku partnera i obitelji. Lakše će organizirati obaveze i vrijeme, a i posvetit će se sebi.

Za kraj, predstavnica DOWNSY- Udruženje za podršku djeci i mladima sa Down sindromom smatra da se obiteljski i poslovni život može uspostaviti uz dobru organizaciju i pomoć drugih. Moguće je da će nešto „trpiti“ i da žene neće svemu biti potpuno posvećene, ali to je prihvatljivo. U usklađivanju obiteljskog i poslovnog života ključna je i priroda ljudi. Ukoliko je žena spremna, želi da uči, želi da radi na sebi, psihički je spremna za sve izazove koji je čekaju, onda nema barijera i nema nemogućeg. Sve je moguće ukoliko to želimo da ostvarimo.

Ono što možemo primijetiti nakon razgovora i analize odgovora iz tabele, sa predstavnicima ovih institucija, jeste da postoje različite ustanove koje pružaju značajnu podršku obitelji, a posebno ženama. Na različite načine im pružaju pomoć i zaštitu, te se zajedno sa njima bore za njihova prava. Zajedničko svakoj ustanovi jeste da pruži pomoć i podršku kako ženama tako i cijeloj obitelji. Svaka ustanova ima kreirane ciljeve i načine putem kojih daju svoj doprinos i pružaju pomoć. Vidljivo je da žene, ali i cijele obitelji, traže pomoć od navedenih ustanova, te da ove ustanove imaju vrlo dinamičan posao. Mnogi su problemi i izazovi sa kojima se žene svakodnevno susreću, te je vrlo bitno kako i na koji način pristupiti svakom od njih. Ove, ali i mnoge druge institucije, su dokaz da žene u današnjem vremenu nisu prepuštene same sebi i da u bilo kojem trenu mogu potražiti pomoć i zaštitu, ukoliko im je potrebna. Mnoge institucije su dosta podcijenjene ili se uopšte ne zna za njihov rad, korist i značaj, te je ovo jedan od načina da podignemo svijet o postojanju ovakvih institucija.

Kao što smo vidjeli, različiti su razlozi obraćanja i žene su najčešće osobe koje u obitelji traže pomoć. Vidimo da se odnos i položaj žena do sada promijenio na bolje, ali da još uvijek ne možemo reći da je položaj žena danas na dobrom nivou. Još uvijek postoji prostor za rad i unapređivanje položaja žena. Ukoliko budemo radili, onda možemo očekivati i bolju kvalitetu odnosa u obitelji. Njihova prava ne bi bila uskraćena i mogle bi kreirati dobre i kvalitetne odnose u obitelji.

Usklađivanje obiteljskog i poslovnog odnosa bi bilo lakše, jer bi imale podršku obitelji, ali i okoline. Zato je bitno kreiranje okruženja u kojem se poštuju prava drugih. Potrebno je kreirati okruženje ispunjeno uzajamnim poštovanjem i podrškom.

3. REZIME

Tokom cijelog procesa istraživanja, te interpretacije rezultata istraživanja, došli smo do odgovora na naša istraživačka pitanja. Putem dobijenih rezultata možemo uočiti trenutno stanje položaja i uloge žena u savremenoj obitelji, te primjećujemo polja napredovanja koja imaju za cilj poboljšati položaj i uloge žena.

1. Postoje li jasno definisani zakoni o pravima i zaštiti žena na radnom mjestu u Federaciji Bosne i Hercegovine?

Da, postoje jasno definisani zakoni o pravima i zaštiti žena na radnom mjestu u Federaciji Bosne i Hercegovine. Ustavom Bosne i Hercegovine se garantuju najviši stepeni ljudskih prava i temeljnih sloboda. Time je osigurano korištenje prava i sloboda, te se nudi zaštita od diskriminacije. Zakon koji posebno govori o pravima i zaštiti žena na radnom mjestu jeste Zakon u radu. U njemu su nabrojani mnogobrojni članovi koji se odnose upravo na zaštitu žena i njenih prava. Jasno su definisana i grupirana, te poslodavci ih trebaju shodno tome poštovati i izvršavati.

Međutim, praksa kaže nešto drugo. Putem anketnog upitnika, mogli smo vidjeti niz odgovora koji upućuju na to da se prava žena ne poštuju. Zakon o radu jeste definisan, ali se ne sprovodi u svakom radnom odnosu. Žene bivaju diskriminirane na osnovu spola, bračnog stanja, trudnoće i sl. One preživljavaju razne vrste nasilja i mobinga i nemaju mogućnosti da iskoriste prava koja imaju na poslu. Radno vrijeme biva duže nego predviđeno i dogovoreno, te samim tim se ne poštuje ono što je Zakonom naređeno. Žene imaju posebna prava tokom porođajnog odsustva, međutim i ta prava ne bivaju upotpunosti poštovana, te se dešava da se žene nakon poroda vrlo brzo vraćaju na posao.

Putem anketnog upitnika smo ispitali poznavanje prava žena na radnom mjestu. Time smo mogli utvrditi da veliki broj žena ne zna koja su njihova prava ili teorijski znaju koja prava imaju, ali praktično ih ne iskorištavaju. Žene često iz potrebe za novcom pristaju da rade na mjestima gdje se njihova prava ne poštuju, što ustvari nije dobra odluka. Žene mogu trpiti razne vrste nasilja, te nasilje i mobing mogu ostaviti trajne psihičke i fizičke posljedice. Putem intervju smo mogli vidjeti da žene traže stručnu pomoć kada je u pitanju posao, jer se u zadnje vrijeme događa da od prevelikog stresa i posla žene doživljavaju “burnout” sindrom. Ovo je sindrom sagorijevanja na poslu koji je sve više poznat u društvu. Osobe koje smo intervjuirali kažu da od prevelikih obaveza, previše očekivanja na poslu i vremena provedenog na istom, žene doživljavaju razna psihička oboljenja, te im je potrebna stručna pomoć. Ukoliko bi se regulisala prava koja su data Zakonom, broj ovakvih slučajeva bi bio manji.

Vidimo da Zakon postoji i da je jasno kreiran, ali njegova primjena je vrlo upitna. Postoje ustanove/institucije koje poštuju članove Zakona o radu, međutim postoje i oni koji to ne poštuju.

Potrebno je podizati svijest o pravima koje postoji i koji su jasno definisani, te u slučaju nepoštivanja prava, podnijeti žalbu i prijavu nadležnim institucijama ili jednostavno potražiti radno mjesto u nekoj drugoj instituciji. Potrebno je ujediniti se i boriti za svoja prava, kao što su se žene nekada davno borile.

2. Da li se sadašnji položaj žena u savremenoj obitelji promijenio u odnosu na prošlost?

Sadašnji položaj žena u savremenoj obitelji se promijenio u odnosu na prošlost. U prošlosti je položaj žena bio vrlo izazovan i težak. Žene su najčešće imale ulogu domaćice i majke. Njihova obaveza je bila da se brinu o kući i kućanskim poslovima, te o djeci i njihovom odgoju. Nisu imale pravo na obrazovanje niti zaposlenje. Vremenom se situacija promijenila, te su žene dobile mogućnost da rade. Međutim, u radnom odnosu su bile diskriminirane i njihove plate su bile manje, nego plate muškaraca. Kasnije su žene dobile mogućnost obrazovanja i zaposlenja, ali put do toga je bio dug i mukorpan.

Analizirajući dobijene rezultate smo također uvidjeli da se ispitanice slažu sa činjenicom, da se položaj žena u savremenoj obitelji promijenio. Kroz anketni upitnik smo uvidjeli da su naše ispitanice obrazovane i da mali broj žena ima samo završenu osnovnu školu. S obzirom da je u prošlosti najčešća uloga žena bila odgoj djece, žene su prije imale veliki broj djece, što danas nije slučaj. Vrlo mali broj žena ima troje ili više djece, a s druge strane postoje žene koje nemaju nijedno ili imaju jedno dijete. Ova činjenica nam govori kako sadašnji položaj žene u obitelji nije samo ostvariti se u ulozi majke, već je puno više od toga. S druge strane, prema anketnom upitniku uočavamo da oko 80% ispitanica ekonomski doprinosi obitelji, što znači da je majka postala i hraniteljica obitelji. Sa finansijskom neovisnošću položaj žene u obitelji je postao povoljniji, jer žene postaju samostalnije i ne ovise o partnerima. Samim tim je oko 90% ispitanica zadovoljno svojim socio-ekonomskim statusom. Također je u prošlosti žena živjela u zajednici sa obitelji, a danas imamo sve više slučajeva gdje žene imaju vlastitu kuću/stan i žive sa partnerom u bračnom ili vanbračnom odnosu.

Kako se promijenio položaj žena, tako su se promijenili i stavovi žena. Mišljenje da žena treba ostati kući, a muškarac ekonomski doprinositi je danas prošlost. Vrlo mali broj žena dijeli to mišljenje jer smatra da je sasvim uredi da muškarac odgaja djecu, a da žena bude hranitelj obitelji. Većina žena se slaže sa izjavom da je ženama danas bolje nego ženama u prošlosti i to je vidljivo kroz niz navedenih aspekata. Žene se danas zalažu za ravnopravnost, što smo vidjeli kroz anketna pitanja vezana za kućanske poslove i podjelu obaveza u obitelji. Nažalost još uvijek nisu u potpunosti ravnopravne, ali se trude biti i idu ka tome. U suštini položaj žena u savremenoj obitelji se promijenio, međutim još uvijek se mijenja. Žene su se u prošlosti borile za svoja prava i danas ih imaju. Većina njih je osjetila promjenu položaja, ali postoje one koje još uvijek nisu. Još uvijek je potrebno mnogo rada i truda, kako bismo rekli da je položaj žene u potpunosti postao bolji.

Napredak i promjene su vidljive, ali borba za prava još uvijek traje. Žene trebaju iskoristiti mogućnosti koje imaju, trebaju raditi na sebi i boriti se za ono što zaslužuju.

3. Koje nove uloge imaju žene danas u odnosu na prošlost?

Žene osim uloga majke i domaćice, imaju uloge supruge, zaposlene žene i hraniteljice i mnoge druge. One same trebaju da biraju uloge koje će nositi u životu i te uloge ne bi trebale biti nametnute od drugih. Mnoge žene imaju različite uloge, te možemo reći da imaju višestruke životne uloge. Najveći izazov u navedenim ulogama jeste uspostavljanje balansa među njima. Putem intervju-a smo otkrili da žene često traže pomoć jer u određenim trenucima ne mogu uspostaviti balans među svim ulogama, te bivaju pogubljene i ne posvećuju se svakoj svojoj ulozi dovoljno. Isto smo mogli saznati i direktno kroz anketu sa ispitanicama, gdje su mnoge istakle da je vrlo izazovno ostvariti se u svakoj ulozi u potpunosti.

Bitno je navesti da su se kroz dobijanje raznih uloga kod većine žena promijenili i određeni stereotipi i predrasude. Većina žena smatra da zaposlena žena može uspostaviti jednako srdačan odnos prema djeci kao i majka domaćica. Također, većina žena se ne slaže sa činjenicom da majka domaćica najčešće ima prisniji odnos sa obitelji u odnosu na zaposlenu ženu. To nam govori da bez obzira koje dodatne uloge žene imaju u životu, uloga majka ostaje nepromjenjena. Kakva majka će žena biti ovisi samo o njoj samoj, a ne o ulogama koje nosi u životu.

Dodatan izazov zaposlenim ženama može predstavljati nepovoljan položaj žena na tržištu rada. Naše ispitanice smatraju da čak i prilikom razgovora za posao bivaju diskriminirane, te u toku radnog odnosa često trpe razne diskriminacije i nasilja. Ovu činjenicu moramo povezati sa prethodnim govorom o Zakonu o radu, gdje prava žena ne bivaju poštovana. Problem se pojavljuje kada naprimjer uloga zaposlene žene donosi mnogo izazova, i time mogu ispaštati druge uloge koje žena ima. Tome svjedoče predstavnici institucija sa kojima smo vodili intervju, te se zbog toga žene često javljaju i za pomoć. Moramo istaći da su višestruke uloge danas vrlo izazovne i da je potrebna psihička i fizička priprema, kako bismo ih ravnomjerno ostvarili. Potrebno je mnogo truda i rada, kako nijedna uloga ne bi “trpila” zbog druge.

4. Da li se kvalitet života žene poboljšao uz dobijanje višestrukih uloga?

Ukoliko gledamo anketno pitanje procjene ukupnog zadovoljstva kvalitetom vlastitog života uzimajući u obzir sve uloge koje imamo, možemo reći da je većina žena zadovoljno kvalitetom života koje imaju. Samim tim, možemo reći da se kvalitet života žene poboljšao uz dobijanje višestrukih uloga, ali je postao mnogo izazovniji i teži. Žene uz sve uloge koje nose sa sobom, često zaboravljaju na sebe. To možemo vidjeti kroz anketno pitanje gdje smo ispitali na koji način žene provode svoje slobodno vrijeme. Tu smo mogli primjetiti dosta odgovora koji kažu da nemaju

slobodnog vremena ili da svoje slobodno vrijeme koriste u obavljanje poslova i zadataka koje nisu stigli.

S druge strane, kroz skale osobnih i životnih vrijednosti vidimo da žene znaju šta žele. One žele biti sretni i zadovoljne u životu, žele pružiti svojoj djeci ljubav, pažnju, ali i obrazovanje. Svakako da teže ka ostvarivanju potpunog i uspješnog obiteljskog života, ali im je vrlo važno i imati vremena za sebe. Iako su to navele kao važnost, kroz pitanje provođenja slobodnog vremena vidimo da to i ne stižu. Važno je osvjestiti potrebu da imamo određeno vrijeme za sebe i da to vrijeme trebamo koristiti na način da pomognemo sebi. Samo ukoliko kvalitetno posvetimo vrijeme sebi, onda ostatak vremena možemo kvalitetno posvetiti drugima.

Svakako je izazovno, jer djeca iziskuju dosta vremena i truda, te ponekad je potpuno nezamislivo pronaći vrijeme za sebe. Ukoliko smo majka djeteta koje ima teškoću u razvoju, onda je sasvim prirodno da još više vremena posvećujemo djetetu. Međutim, ne smijemo zaboraviti na činjenicu da u svemu tome nismo sami. Osim bliskih ljudi koji nas okružuju, postoje i razne institucije koje nam mogu pomoći u svemu što nam je potrebno. Potrebno je potražiti pomoć, a pomoć ćemo sigurno pronaći.

Kroz intervju smo mogli zaključiti da su institucije upravo i kreirane kako bi pomogle svim ljudima koji se nose sa različitim izazovima i teškoćama. Svjesne potrebe za pomoći i podrškom, namjenski su otvorene i dostupne svim ljudima. Usluge su besplatne, a da dobijete njihovu pomoć potreban je samo jedan poziv.

5. Kakav uticaj na kreiranje odnosa u obitelji imaju višestruke uloge žena?

S obzirom da žene danas vrlo često imaju ulogu zaposlene žene, ona može vrlo izazovno uticati na kreiranje odnosa u obitelji. Prema rezultatima anketnog upitnika, vidjeli smo da veliki broj žena radi više od 40h sedmično. Samim tim, ukoliko provodimo više vremena na poslu, onda uskraćujemo vrijeme za neke druge obaveze i planirano vrijeme. Ispitanice koje provode manje od tri sata sa obitelji su ispitanice koje su dale odgovor da rade više od 8h dnevno. Ostale ispitanice se trude provesti ostatak vremena sa obitelji i onda na kraju dana ne ostaje im slobodnog vremena koje trebaju posvetiti sebi. Kao što su predstavnice naših institucija rekly, potrebno je odrediti prioritete. Žene često sebe stavljaju na posljednje mjesto prioriteta i ne ispunjavaju vlastite potrebe. Ukoliko se to ponavlja, žene mogu postati nesretne i nezadovoljne, a samim tim mogu imati teškoće u daljnjem funkcioniranju.

Ako posmatramo odgovore na pitanje kako žene provode vrijeme sa obitelji, vidimo da većina žena kvalitetno provodi vrijeme sa obitelji. Zajednički izleti, odlasci u kino i pozorište, vožnja bicikla, odlazak na ručak su samo neke od kvalitetnih aktivnosti koje su spomenute. Međutim, postoje aktivnosti kroz koje vidimo da žene samo zadovoljavaju potrebe drugih članova obitelji, što ipak ne možemo svrstati kao kvalitetno provođenje vremena. Kroz ovo pitanje je također vidljivo kako žene osim što nemaju svoje slobodno vrijeme, one i zajedničko vrijeme posvećuju najviše drugima i trude se zadovoljiti potrebe drugih članova.

Utjecaj na kreiranje odnosa u obitelji mogu imati i razni izazovi s kojima se žene susreću pri organiziranju obiteljskog i poslovnog života. To je najčešće organiziranje vremena, ali i briga o djeci, nedostatak slobodnog vremena, previše stresa, nedostatak novca, nerazumijevanje od strane okoline, previše obaveza, psihički i fizički umor, te nepravilno postavljanje prioriteta. Potrebno je pronaći rješenja za date izazove. Žene trebaju osvijestiti činjenicu da je pomoć uvijek oko njih, te da je potrebno zatražiti je.

Svjedoci smo da danas u vremenu kada žene imaju višestruke uloge, dolazi i do čestog nasilja u obitelji. Tome svjedoči i anketa, gdje je preko 25% žena pretrpilo neki vid nasilja u braku ili vezi. Dosta izgovora za činjenje nasilja je upravo poteklo iz činjenice da žene više nisu domaćice i majke koje će biti zatvorene u kući, već biraju način života onako kako one žele. Žene ne trebaju trpiti nasilje i odgovor da ne bi prijavile nasilje ne bi trebao postojati. Upravo zato što se nasilje ne prijavljuje, može dovesti do posljedica kao što su femicide. Već smo predstavili neke od institucija kojima bismo se mogli obratiti za pomoć. Sigurna kuća na primjer može ponuditi 24 satnu zaštitu šest mjeseci, a nekada i više, tako da ne bi trebalo tražiti izgovore i pravdati postupke nasilnika.

Kreiranje odnosa u obitelji ne kreće samo od jedne osobe. Potrebne su najmanje dvije osobe koje će raditi na kreiranju pozitivne klime u obitelji. Zato je potrebno pronaći partnera sa kojim ćemo ostvariti uzajamno poštovanje, povjerenje i ljubav, što će biti dobri temelji za daljnju izgradnju kvalitetnih odnosa u obitelji.

6. Na koji način mehanizmi u zajednici daju podršku ženama u realizaciji njenih višestrukih uloga?

Mi smo kroz ovo istraživanje predstavili nekoliko mehanizama u zajednici koji daju podršku ženama u realizaciji njenih višestrukih uloga. Kroz mehanizme u zajednici žene mogu naći različite vrste podrške kao što je: porodično savjetovanje, bračno savjetovanje, savjetovanje u procesu razvoda, savjetovanje za roditelje, individualne psihološke terapije i savjetovanja, upoznavanje sa preventivnim aktivnostima kako bi se spriječili neprihvatljivi oblici ponašanja, ali i kako bi se unaprijedila kompetencija za lakše nošenje sa razvojnim izazovima porodice. Mehanizmi u zajednici imaju za cilj da pruže podršku cijeloj obitelji, te da zaštite brak i obitelj. Neki mehanizmi nude i smještaj i 24 satnu zaštitu žena u slučaju nasilja u obitelji, te se žene u svakom trenu mogu obratiti za pomoć. U radu sa ustanovama koje smo intervjuirali, aktivno radi i policija i zdravstvene ustanove, te nam i oni pružaju brigu i zaštitu u svakoj situaciji.

Država je definirala određene Zakone za podršku ženama u realizaciji njenih višestrukih uloga, međutim, u praktičnom realiziranju Zakona postoje određeni segmenti koji se ne poštuju. Zato je potrebno da na tome radimo. Predstavljene, ali i mnogobrojne druge, institucije koje su nastale upravo iz potrebe da se pomogne obiteljima, su spremne da pruže maksimalnu podršku kako cijeloj obitelji, tako i njenim članovima.

Zaključak

Razumijevanje pojma obitelji i rodnih uloga unutar nje se mijenjala kroz historiju. Posmatrajući muške članove obitelji kroz historiju, primjećujemo da je njihova uloga bila uloga hranitelja, te su oni davali finansijski doprinos obitelji. Također su se muškarci bavili „muškim“ poslovima, što je podrazumijevalo poslove kao što su lov, gradnja, metalske poslove i slično. S druge strane, ženama je osnovna uloga bila rađanje, odgajanje djece i briga oko kuće. Žene su se brinule o starijima, bavile se šivenjem odjeće, te nerijetko pomagale muževima u njihovim poslovima. Historijski gledano, spolna segregacija je bila vrlo prisutna, te žene nisu imale nikakva prava. U novom vijeku se dešavaju razne promjene, te žene počinju više da se obrazuju i bivaju uključene u rad, kako bi finansijski doprinosile obitelji. Obrazovanje žena je zavisilo od kultura i religija, te su samo pojedine imale mogućnosti prava na obrazovanje. Tek se sredinom 19. stoljeća javlja potreba da se ženska djeca obrazuju, te se ta ideja proširivala na sve zemlje. Osim uskraćivanja prava na obrazovanje, žene nisu imale ni pravo izbora.

Govoreći o braku, žene nisu mogle samostalno birati partnere, već su im muški članovi obitelji pronalazili bračne partnere. Žena je morala poštovati svog partnera, te mu je morala biti pokorna i poslušna. Očigledne su razlike između braka danas i braka prije. Današnji brakovi se najčešće sklapaju iz ljubavi, te žene i muškarci samostalno biraju svoje partnere. I dalje postoje zemlje u kojima se brakovi sklapaju putem dogovora između roditelja, ali tih slučajeva je sve manje. Žene u braku imaju veće mogućnosti, više prava izbora, ali i više načina kako iskazati ono što žele, odnosno ne žele. Bračnim partnerima više nije prioritetno ostvariti se kao roditelj, te samim tim uloge žena se mijenjaju. Možemo reći da su one sada višestruke i da mnoge žene kroz život imaju različite uloge koje pokušavaju ukombinirati. Sve manje je uloga žena kao domaćice-radnice u kući, a sve je više žena koje imaju ulogu zaposlene žene i hraniteljice. Međutim, iako su se žene izborila za svoja prava, one i dalje bivaju diskriminirane. Žene su diskriminirane na poslu, u obitelji, u zajednici, medijima i slično. Mnoge su izložene i različitim oblicima nasilja, koje u nekim slučajevima rezultiraju povredama, silovanjem i smrtnim ishodomima.

Iako su jasno definirani zakoni u našoj državi, mnogi zakoni se ne poštuju ili se uopšte ne poznaju. Žene iz mnogih razloga, a posebno iz straha, pristaju na različite vidove diskriminacije i zlostavljanja. S druge strane, neinformisanost građana dovodi do toga da se sve više iskorištavaju ljudi i njihova snaga, jer ti isti ljudi ne poznaju zakone i prava koja posjeduju. Kroz rad smo prepoznali da je potrebno raditi na dodatnoj informisanosti svih ljudi o pravima i obavezama, kako bi se jasno definisani zakoni pretvorili u praksu. Podsjetimo da je cilj našeg rada bio ispitati položaj, izazove i posljedice višestrukih uloga žena u savremenoj obitelji, te možemo reći da je cilj zaista ispunjen.

Kada govorimo o položaju žena i njihovim pravima na radnom mjestu, uočavamo da žene u Federaciji Bosne i Hercegovine imaju jasno definisane zakone o njihovim pravima i zaštiti. Međutim, samo definisanje zakona ne podrazumijeva da su žene zaštićene na radnom mjestu, niti

da je njihov položaj povoljan. Zakoni i prava moraju biti praktično primjenjeni i tek tada bismo mogli reći da je položaj žena na području rada i zaposlenja povoljan. Možemo reći da se položaj žena u ovom segmentu poboljšao i da postoje žene koje iskorištavaju svoja prava i bivaju zaštićene od strane poslodavaca. Potrebno je još rada kako bi se ostvario povoljan položaj, a to bi se moglo ostvariti kada bi se prvenstveno svi informisali o datim zakonima, a onda i kada bi svi reagovali na svako nepoštivanje datih zakona.

Bitno je spomenuti da je položaj žena u savremenoj obitelji danas zaista bolji i drugačiji nego u prošlosti i tradicionalnoj obitelji. Žene imaju mogućnost upravljanja vlastitim životom, te mogu samostalno da donose odluke kako, s kim i na koji način žele provesti svoju budućnost. Vremenom su ostvarile prava glasa, slobode, te su na tržištu rada rame uz rame sa muškarcima. Mnogo predrasuda i stereotipa o ženama je prisutno u našem društvu, ali se svakodnevno radi na njihovom suzbijanju. Potrebno je istaći da položaj žene može, a i treba biti bolji, te je prisutno dosta prostora za napredak. S druge strane, tradicionalne obitelji i dalje postoje. Ne treba ih etiketirati kao nešto što je negativno, jer su i one danas jedan od izbora koji mnoge žene i muškarci biraju.

Možemo zaključiti da su višestruke uloge danas vrlo prisutne u životu skoro svake žene i da se mnoge žene susreću sa izazovima usklađivanja različitih uloga. Zaposlena majka, koja se također brine o kući i kućanskim poslovima može imati izazov pronalaska vremena za sebe i partnera. Kroz rezultate prikupljene putem ankete i intervjuja, vidimo da se je to u suštini i najveći izazov, jer je vrlo teško isplanirati vrijeme na način, da zadovoljimo tuđe, ali i vlastite potrebe. Kroz rezultate istraživanja vidimo da žene više vremena posvećuju drugima, te ukoliko ostane vremena, to vrijeme posvećuju sebi. Istraživanje pokazuje da su žene zadovoljne kvalitetom života koje imaju, te možemo reći da se kvalitet života žena poboljšao uz dobijanje višestrukih uloga. Muškarci sve više pomažu ženama u radu i odgoju djece, te im pomažu u ostvarivanju njihovih uloga. Sam odgoj djece može biti vrlo izazovan za roditelje, posebno ukoliko dijete ima teškoću u razvoju. Za svaki zdrav odnos i odgoj djeteta, potrebno je da i majka i otac aktivno učestvuju u njemu, te da roditelji imaju zdravu komunikaciju, koju prati ljubav i poštovanje. Time se kreira pozitivna klima u obitelji, osigurava se sigurno okruženje za djecu, te pozitivno utiče na odnos sa djecom.

Osim partnera i obitelji, podršku ženama mogu dati i razni mehanizmi u zajednici, zajedno sa medijima. Kroz ovo istraživanje smo predstavili nekoliko mehanizama u zajednici koji su podrška i pomoć ženama, ali i cijeloj obitelji. Njihovi ciljevi jesu preventivni rad u zajednici, savjetodavno-terapeutski rad, savjetovanja, brige o ženama i njihovoj obitelji, fizička zaštita i osiguravanje sigurnosti, te razne tretmane kojima pomažu ljudima u slučaju potrebe. Potrebno je znati gdje možemo potražiti pomoć, te kako i na koji način nam određeni mehanizmi mogu pomoći. Također je potrebno jačati već formirane mehanizme u zajednici, kako bi oni što brže i efektivnije mogli pomoći onima kojima je pomoć potrebna.

Postoje određene preporuke i prijedlozi, koji su proizašli iz ovog rada, koji mogu biti od pomoći ženama u svim segmentima života. Neke od tih preporuka su:

- Obrazovati žene o njihovim pravima i obavezama putem medija, radionica i seminara,
- Obrazovati žene i muškarce o mentalnom, fizičkom i reproduktivnom zdravlju žena putem različitih emisija, edukativnih programa, ali i predavanja i seminara.
- Raditi na jačanju sistema podrške žena u obiteljskim i radnim okolnostima.
- Osiguravanje ravnopravnih mogućnosti za rad, napredak, platu i kvalitetno radno okruženje.
- Povećanje broja angažovanih žena u politici i na pozicijama donosioca odluke u društvu.
- Korištenje medija za suzbijanje stereotipa i predrasuda o ženama kroz edukativne emisije, te uklanjanje sadržaja u kojima se žene predstavljaju kao objekti.
- Osvijestiti žene koliko je bitno izdvojiti vrijeme za sebe, te pomoći im u pravilnom raspoređivanju vremena.
- Ohrabriti žene da ne trpe nasilje i da pravovremeno reaguju na svaki vid nasilja, te im shodno tome pružiti sigurnost i zaštitu.
- Osnažiti žene da koriste prava slobodnog izbora, mišljenja i govora.
- Biti okružen društvom koji podstiče pozitivnu klimu, te kojem je cilj napredak i uspjeh.

Cilj ovog istraživanja jeste ostvaren, te je vidljivo na kojim područjima je potrebno dodatno raditi. Prostora za napredak i poboljšanje trenutnog položaja i uloga žena uvijek ima, te je bitno početi od svoje obitelji i vlastitog okruženja. Ovo istraživanje može biti i dobar temelj za druga istraživanja, koja bi dodatno mogla dati ideje kako uspješno riješiti razne izazove sa kojima se žene svaki dan susreću. Posljedice višestrukih uloga u savremenoj obitelji su prisutne, ali ukoliko se na globalnom nivou bude radilo na njima, možemo očekivati napredak i bolje rezultate.

Literatura

1. Akrap, P. (2022). *Položaj žena u suvremenom društvu: sociološko istraživanje stanovnika grada Splita*. Split. Preuzeto: 15.09.2023. Dostupno na: <https://dabar.srce.hr/islandora/object/ffst%3A3560>
2. Alić, A. (2012). *Struktura i dinamika obiteljske kulture*, Sarajevo: CNS
3. Ajduković, D. & Ajduković, M. (2010). Nasilje u obitelji: što zdravstveni djelatnici mogu učiniti. U: *Medicina*. Vol. 46 No. 3. Str. 292-299.
4. Berc, G. & Kokorić, S.B. (2012). Slobodno vrijeme obitelji kao čimbenik obiteljske kohezivnosti i zadovoljstva obiteljskim životom. U: *Kriminologija & socijalna integracija: časopis za kriminologiju, penologiju i poremećaje u ponašanju*. Vol. 20 No.2. Str 15-27. Preuzeto: 30.09.2023. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/98953>
5. Bukal, A. (2022). *Uloga žene u obitelji: nekad i sad*. Zagreb. Preuzeto: 15.09.2023. Dostupno na: <https://zir.nsk.hr/islandora/object/hrstud%3A3016/datastream/PDF/view>
6. Bouillet, D. (2014). *Nevidljiva djeca- od prepoznavanja do inkluzije*. Zagreb: UNICEF. Preuzeto: 15.09.2023. Dostupno na: https://www.unicef.hr/wp-content/uploads/2015/09/Nevidljiva_djeca_publicacija.pdf
7. Brajša, P. (2009). *Brak i obitelj iz drugog kuta*. Zagreb: Glas Koncila.
8. Bratanić, M. (1993). *Mikropedagogija*, Zagreb: Školska knjiga.
9. Brašnjčić, F., Ševo, B. (2019). *Položaj žena u društvu kroz historiju*. Baština, Priština-Leposavić: Originalni naučni rad. Preuzeto: 19.08.2023. Dostupno na: <https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0353-9008/2019/0353-90081947221B.pdf>
10. Broz, T. (2008). *Mlade žene mijenjaju svijet*. Centar za edukaciju, savjetovanje i istraživanje, Zagreb. Preuzeto: 26.08.2023. Dostupno na: https://cesi.hr/wp-content/uploads/2020/03/mlade_zene_web.pdf
11. Chloupek, D. (1962). *Knjiga za svaku ženu*. Nakladnik: Sloga.
12. Cohen, L., Manion, L., & Keith, M. (2007). *Metode istraživanja u obrazovanju*. Jastrebarsko: Naklada slap.
13. Covey, S. R. (1998). *7 navika uspješnih obitelji*, Zagreb: Mozaik knjiga.
14. Čudina-Obradović, M. & Obradović J. (2006). *Psihologija braka i obitelji*, Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
15. Čvrk, R. (2016). *Rodne razlike u poslovanju*. Sveučilište Sjever. Preuzeto: 01.04.2024. Dostupno na: <https://zir.nsk.hr/islandora/object/unin:793/preview>
16. Ekermen, V. N. (1996). *Psihodinamika porodičnog života*. NIO: „Pobjeda“. Titograd.
17. European Institute for Gender Equality (EIGE) (2017.) Glossary of definitions of rape, femicide and intimate partner violence. Preuzeto: 01.04.2024. Dostupno na: <https://eige.europa.eu/publications-resources/publications/glossarydefinitions-rape-femicide-and-intimate-partner-violence>

18. Galić, B. (2011). Žene i rad u suvremenom društvu – značaj “orodnjenog” rada. U: *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja*. Vol. 49 No. 1(189). Str. 25-48. Preuzeto: 29.08.2023. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/71647>
19. Georgievski, A. (2019). Načini prestanka braka. (Doctoral dissertation). College of Applied Sciences" Lavoslav Ružička" in Vukovar. Administrative Department.
20. Golubović, Z. (1981). *Porodica kao ljudska zajednica*, Zagreb: Naprijed
21. Gracin, M. (2010). *Radno mjesto prijateljsko za obitelj*. Nakladnik: Udruge roditelja korak po korak. Preuzeto: 26.08.2023. Dostupno na: <https://urkpk.org/wp-content/uploads/2020/04/Vuk-sit-koza-cijela.pdf>
22. Huseinspahić, A. (2011). *Tutela mulierum i pravni položaj žene u starom vijeku*. Anali Pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici: Pregledni naučni rad. Preuzeto: 19.08.2023. Dostupno: https://prf.unze.ba/Docs/Anali/godina_5_broj_8/08%20Huseinspahic.pdf
23. Imbrišević, M. (2021) *The transgender reader: Language, Law, Sport & Reality*. A Collection of Essays, Sussex: Brighteye Publishing. Preuzeto: 29.08.2023. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/361209724_THE_TRANSGENDER_READER_Language_Law_Sport_Reality_A_Collection_of_Essays_new_edition_extended_2023
24. Jakovlev, B. (2000). Žena na pragu 21. stoljeća: između majčinstva i profesije.
25. Jelačić, A. (2014). Škola za brak. U: *Služba Božja: liturgijsko-pastoralna revija*. Vol. 54 No. 3-4. Str. 330-352. Preuzeto: 30.03.2024.. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/clanak/194207>
26. Juul J. (2008). *Život u obitelji: najvažnije vrijednosti u zajedničkom životu i odgoju djece*, Zagreb: Naklada Pelago.
27. Jovanović, M. (1981). Neka razmatranja o društvenom položaju žena od antičkog do buržoaskog društva. U: *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*. Vol. 21. Str 355-376. Preuzeto: 19.08.2023. Dostupno na: <http://www.prafak.ni.ac.rs/files/zbornik/sadrzaj/zbornici/z21/21z21.pdf>
28. Kamenov, Ž., Huić, A., & Jugović, I. (2011.). *Uloga iskustva rodno neravnopravnog tretmana u obitelji u percepciji, stavovima i sklonosti rodnoj diskriminaciji*. *Revija za socijalnu politiku*, 18(2), 195-215 str. Preuzeto: 01.04.2024. Dostupno na: <https://doi.org/10.3935/rsp.v18i2.978>
29. Kivisto, P. (2020). *The Cambridge Handbook of Social Theory*. Cambridge University Press.
30. Konstantinović, Vilić, S. & Beker, K. (2018). *Femicid kao rodno zasnovano nasilje*. Niš: Ženski istraživački entar za edukaciju i komunikaciju.
31. Magezis, J. (2001). *Ženske studije*. Fond otvoreno društvo.
32. Majčinstvo i karijera (2014). Institut za istraživanje i edukaciju „Zaposlena mama“. Hrvatska. Preuzeto: 26.08.2023. Dostupno na:

- <https://www.mamforce.hr/EasyEdit/UserFiles/Objava%20za%20medije%20-%20%20Predstavljani%20rezultati%20istra%C5%BEivanja%20Maj%C4%8Din%20stvo%20i%20karijera.pdf>
33. Milković, G. (2021). *Položaj žene prema srednjovjekovnom Splitskom statutu*. Split. Preuzeto: 01.04.2024. Dostupno na: file:///C:/Users/PC/Downloads/gabriella_milkovic_zavrzni_rad.pdf
34. Miljević, M. (2007). *Metodologija naučnog rada*. Pale: Filozofski fakultet. Preuzeto: 26.08.2023. Dostupno na: <https://singipedia.singidunum.ac.rs/preuzmi/42167-metodologija-naucnograda/2249>
35. Mušić, S. (2018). Nasilje u porodici kroz pravni okvir u Bosni i Hercegovini. U: *Zbornik radova Pravnog fakulteta Sveučilišta u Mostaru*. Vol. 1 No. XXVI. Str. 168-188. Preuzeto: 23.09.2023. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/233373>
36. Mužić, V. (2004). *Uvod u metodologiju istraživanja odgoja i obrazovanja*. Zagreb: Educa.
37. Mužić, V. (1979). *Metodologija pedagoškog istraživanja*. Sarajevo: Svjetlost
38. O'Donnell, P. (1997). *The Media and Modernity: A Social Theory of the Media*. Cambridge. Preuzeto: 29.09.2023. Dostupno na: <https://www.shortcutstv.com/blog/modernity-and-sociological-theory/>
39. Pašalić-Kreso, A. (2012). *Koordinate obiteljskog odgoja*, Sarajevo: Filozofski fakultet
40. Pašalić-Kreso, A. (2004). *Koordinate obiteljskog odgoja*. Sarajevo: Filozofski fakultet
41. Potkonjak, V., Šimleša, P. (1989). *Pedagoške enciklopedija 2*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva,
42. Potkonjak, N, Šimleša, P. (1989). *Pedagoška enciklopedija I*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
43. Puhanić, L. (2019). *Stavovi studenata o položaju žene u suvremenoj obitelji*. Osijek. Preuzeto: 01.04.2024. Dostupno na: <https://repozitorij.unios.hr/en/islandora/object/ffos%3A4637>
44. Pujanović, P, Jakšić, A. (1996). *Pedagoški leksikon*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
45. Rosin, H. (2014). *Kraj muškaraca i uspon žena*. Zagreb. Knjiga
46. Segalan, M. (2009). *Sociologija porodice*. Beograd: Clio.
47. Slatina, M. (2007). *Seminarski i diplomski rad u univerzitetskoj nastavi*. Preuzeto: 19.08.2023. Dostupno na: <https://www.pedagogijaffsa.com/index.php?option=comcontent&task=view&id=28>
48. Spahić, A. (2014). Zabilježene – Žene i javni život Bosne i Hercegovine u 20. vijeku. Sarajevski otvoreni centar, Fondacija CURE (2014). Preuzeto: 23.09.2023. Dostupno na: https://soc.ba/site/wp-content/uploads/2015/09/Zabiljezene_final-drugo-izdanje_web_0909.pdf
49. Stevanović, M. (2000), *Obiteljska pedagogija*, Varaždinske Toplice: Tonimir.

50. Šušnjara, S. (2014). *Školovanje ženske djece u Bosni i Hercegovini u doba Austro-Ugarske*. Napredak.
51. Šušnjara, S. (2011). *Školovanje ženske djece u vrijeme Osmanske okupacije, 1463-1878*. Školski vjesnik br.4.
52. Toffler, A. (1980). *The Third Wave*. New York.
53. Topalović, A. (2021). *Aspekti pedagoško-obiteljske detekcije i prevencije partnerskog nasilja u vezama mladih*. Sarajevo: Filozofski fakultet. Preuzeto: 30.09.2023.
Dostupno na: https://www.ff.unsa.ba/files/zavDipl/20_21/ped/Antonio-Topalovic.pdf
54. Tufekčić, A. (2012) *Osnovi etnopedagogije*. Sarajevo: Dobra knjiga
55. Vađunec, I. (2009). Položaj žene u srednjem vijeku na hrvatskim prostorima. U: *Pro tempore*. No. 6-7. Str. 48-73. Preuzeto: 01.04.2024. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/132437>
56. Vidulin-Orbanić, S. (2008). Fenomen slobodnog vremena u postmodernom društvu. U: *Metodički obzori: časopis za odgojno-obrazovnu teoriju i praksu*. Vol.3 No. 6. Str. 19-33. Preuzeto: 30.09.2023. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/32748>
57. Vuković, T. (2016). Dvostruka uloga žena u suvremenoj obitelji: stavovi studenata Sveučilišta u Zadru. U: *Acta ladertina*. Vol. 13 No. 2. Str. 189-208. Preuzeto: 23.09.2023. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/280226>
58. Vundać, P. (2019). *Mehanizmi suočavanja sa stresom kod roditelja djece s teškoćama u razvoju*. Zagreb. Preuzeto: 30.09.2023. Dostupno na: <https://repositorij.erf.unizg.hr/islandora/object/erf%3A506/datastream/PDF/view>
59. Zaninović, M. (1985). *Pedagoška hrestomatija*. Zagreb: Školska knjiga
60. Zuković, S. (2012). *Porodica kao sistem – funkcionalnost i resursi osnaživanja*, Novi Sad
61. Žilić, M. (2016). Nasilje. U: *Socijalne teme: Časopis za pitanja socijalnog rada i srodnih znanosti*. Vol. 1 No. 3. Str. 67-87. Preuzeto: 23.09.2023. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/176988>

Zakoni:

1. Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH (2019-2022). Zakon o radu Brčko distrikta Bosne i Hercegovine. Službeni glasnik. Dostupno na: <https://www.paragraf.ba/propisi/brcko/zakon-o-radu-brcko-distrikta-bosne-i-hercegovine.html> . Preuzeto: 29.09.2023.
2. Službeni glasnik Republike Srpske (2016-2021). Zakon o radu. Službeni glasnik. Dostupno na: <https://www.paragraf.ba/propisi/republika-srpska/zakon-o-radu.html> . Preuzeto: 29.09.2023.
3. Službeni glasnik Federacije Bosne i Hercegovine (2016-2022). Zakon o radu. Službeni glasnik. Dostupno na: <https://www.paragraf.ba/propisi/fbih/zakon-o-radu.html> . Preuzeto: 29.09.2023.

PRILOZI

Prilog 1.

Protokol polustrukturiranog intervjua:

1. Koja je uloga i cilj ove ustanove i kako je ona nastala?
2. Šta ova ustanova može da pruži ženama i na koji način?
3. U kojoj mjeri Vam se obraćaju žene za savjet, pomoć?
4. Koji su najčešći razlozi obraćanja?
5. Smatrate li da se položaj žene promijenio u odnosu na položaj u prošlosti? Ukoliko da, kakve promjene primjećujete?
6. Koje nove uloge imaju žene danas u odnosu na prošlost?
7. Kakva je kvaliteta odnosa u obitelji danas?
8. Kako uspješno uskladiti obiteljski i poslovni život?

Prilog 2. Anketni upitnik

Položaj i uloga žena u savremenoj obitelji - anketni upitnik

Poštovani, pred Vama se nalazi anketa koja sadrži pitanja različitog tipa, a s ciljem utvrđivanja položaja i uloga žena u savremenoj obitelji. Anketa je potpuno anonimna i koristit će se u svrhu istraživanja i pisanja magistarskog rada, pa Vas molimo da na pitanja odgovorite iskreno.

Anketa je namijenjena samo za osobe ženskog spola.

Za dodatna pitanja se možete obratiti na mail: arminah98@hotmail.com

*** Označava obavezno pitanje**

Dob ispitanica: *

Označite samo jedan odgovor.

18-25

26-33

34-41

42-49

50 i više

Završeni stepen/nivo obrazovanja: *

Označite samo jedan odgovor.

- Završena osnovna škola
- Završena srednja škola
- Završen fakultet
- Magisterij
- Doktorat

Emotivni status: *

Označite samo jedan odgovor.

- Nisam u emotivnoj vezi
- Živim u partnerskom nevjenčanom odnosu
- Imam partnera, ali ne živimo zajedno
- U braku sam
- Razvedena
- Udovica sam
- Ostalo:

Koliko djece imate? *

Označite samo jedan odgovor.

- Nijedno
- Jedno
- Dvoje
- Troje

Više od troje

Da li se zaposleni? *

Označite samo jedan odgovor.

- Da, u stalnom sam radnom odnosu
- Radim, ali nisam u stalnom radnom odnosu
- Povremeno radim
- Ne radim, ali tražim posao
- Ne radim niti tražim posao
- Ostalo:

Procijenite Vaš socio-ekonomski status: *

Označite samo jedan odgovor.

- Loš - ispodprosječan
- Zadovoljavajući – prosječan
- Izuzetno dobar - iznadprosječan

Stambeni status: *

Označite samo jedan odgovor.

- Živim u vlastitom stanu ili kući
- Podstanarka sam
- Živim u zajednici sa porodicom
- Ostalo:

Ukoliko radite, procijenite koliko prosječno dnevno vremena provodite na poslu, ali i kod kuće obavljajući/dovršavajući profesionalne aktivnosti?

Označite samo jedan odgovor.

- Manje od 4h sata
- od 4h do 6h sati
- od 6h do 8h
- od 8h do 10h
- više od 10h

Navedite prava koja poznajete, a propisana su zakonima, koja imate kao zaposlena žena? *

Ukoliko radite, navedite koja prava ostvaruju žene na Vašem poslu/radnom mjestu?

Koliko dnevno vremena provodite sa obitelji? *

Označite samo jedan odgovor.

- Manje od jednog sata
- Dva do tri sata
- Četiri do pet sati
- Više od pet sati

Na koji način provodite vrijeme sa obitelji? Navedite neke od aktivnosti. *

Na koji način provodite svoje slobodno vrijeme? Navedite neke od aktivnosti. *

NASILJE U OBITELJI

Molimo Vas da prilikom odgovaranja na pitanje/tvrdnje u nastavku razmislite o sebi i situacijama koje su se dogodile **u posljednjih godinu dana** i na njih odgovorite.

Da li ste u braku/vezi ikada pretrpili neki vid nasilja (fizičko, psihičko, ekonomsko, seksualno, verbalno i sl.)? *

Označite samo jedan odgovor.

Da Ne

Ukoliko je Vaš odgovor na prethodno pitanje bilo "Da", navedite kako ste i da li ste reagovali na nasilje.

Čime je osoba, počinitelj nasilja, "opravdavala" svoj čin? Šta je bio "okidač" za takav postupak prema njegovom/njenom mišljenju?

Da li biste ikada prijavili partnera zbog nasilja u porodici/vezi? *

Označite samo jedan odgovor.

Da
 Ne
 Ne znam

Ukoliko biste bili žrtva nasilja, kome biste se obratili za pomoć?*

ULOGE I POLOŽAJ ŽENE

Da li se slažete sa navedenim tvrdnjama? *

TVRDNJE

DA NE

Zaposlena majka može upostaviti jednako srdačan odnos prema djeci kao i majka domaćica.

Bolje da je muškarac zaposlen, a žena da bude kod kuće

Žene bolje obavljaju kućanske poslove od muškaraca.

Sramota je muškarac odgaja djecu, a žena zarađuje novac.

Ženama u prošlosti je bilo bolje nego ženama danas.

Zaposlene žene bolje organiziraju vrijeme sa obitelji, nego nezaposlene žene.

Majka domaćica najčešće ima prisniji odnos sa obitelji u odnosu na zaposlenu ženu.

Koje kućanske poslove treba da obavlja žena, a koje muškarac? *

Smatrate li da se položaj i uloga žene u obitelji promijenio u odnosu na prošlost? Objasnite Vaš odgovor. *

Kakav je položaj žene na tržištu rada? Koliko je teško/lahko pronaći posao i imati vremena za obitelj i dom? *

Skala osobnih i životnih vrijednosti, označite važnost određenih vrijednosti:

Vrijednosti	<i>Nevažno</i>	<i>Važno</i>	<i>Vrlo važno</i>
Imati dovoljno vremena za sebe i svoje interese			
Ne biti zaboravljen u starijoj dobi			
Biti sretan i zadovoljan u životu			
Ravnopravna raspodjela kućanskih poslova između žene i muškarca			
Poštovanje i ugled izvan vlastite obitelji			
Imati dovoljno novca/Prihoda			
Živjeti prema pravilima svojih uvjerenja i vjere			
Težiti prema svom ispunjenju			

Pružiti svojoj djeci dovoljno pažnje i brige
Ostvariti uspješnu karijeru
Ostvariti potpun i uspješan obiteljski život
Imati dovoljno vremena za domaćinstvo i istovremeno imati posao s punim radnim vremenom
Živjeti u lijepoj, prostranoj kući
Omogućiti svojoj djeci odgovarajuće obrazovanje

Koje nove uloge imaju žene danas u odnosu na prošlost? *

Procijenite ukupno zadovoljstvo kvalitetom vlastitog života uzimajući u obzir sve uloge koje imate.

Označite samo jedan odgovor.

Nisam zadovoljna 1 2 3 4 5 Izuzetno sam zadovoljna

Koji su česti izazovi s kojima se susrećete pri organiziranju svog obiteljskog i poslovnog života? *

Kada biste imali priliku savjetovati mlade žene/kćerke/prijateljice, šta biste im rekli o tome kako uspješno uskladiti obiteljski i poslovni život? *

Ko Vam sve pruža podršku u životu prilikom realizacije zadataka/aktivnosti koje proizilaze iz Vaših višestrukih uloga (to mogu biti osobe, ali i institucije/ustanove i sl.)? *
